

જય ગુરુ નાના

શ્રી મહાવીરાય નમઃ

જય ગુરુ રામ

જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ

ભાગ - ૨

સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ

પ્રકાશક :

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ
બીકાનેર

નમસ્કાર મહામંત્ર

લામો અરિહંતાણં

લામો સિદ્ધાણં

લામો આચરિયાણં

લામો ઉવજ્જાયાણં

લામો લોએ સવ્વસાહૂણં

એસો પંચ લામોક્કારો, સવ્વપાવપ્પલાસણો

મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં

જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ ભાગ-૨

આવૃત્તિ-૧૩ (ગુજરાતી આવૃત્તિ-૧) મે ૨૦૧૭

કોપી-૧૦૦૦

કીંમત - રૂપીયા : ૫/-

અર્થ સૌજન્ય :

શ્રીમતી મંગલીદેવી ધર્મપત્ની સ્વ. શ્રી ઝૂમરમલજી છલ્લાણી
અસાવરી/નઈ દિલ્હી

પુસ્તક તથા પરીક્ષા ફોર્મ પ્રાપ્તિ સ્થાન :

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ
સમતા ભવન, આચાર્ય શ્રી નાનેશ માર્ગ, નોખા રોડ, ગંગાશહેર, બીકાનેર (રાજ.)
ફોન. ૦૧૫૧-૩૨૯૨૧૭૭, ૨૨૭૦૨૬૨

આચાર્ય શ્રી નાનેશ ધ્યાન કેન્દ્ર

પશ્ચિમી માર્ગ, રાણા પ્રતાપ નગર રોડ, ઉદયપુર (રાજ.)
ફોન. ૦૨૯૪-૨૪૯૦૩૦૬, ૨૪૯૦૭૧૭

પ્રકાશક :

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ
સમતા ભવન, આચાર્ય શ્રી નાનેશ માર્ગ, નોખા રોડ,
ગંગાશહેર, બીકાનેર (રાજ.)
ફોન. ૦૧૫૧-૩૨૯૨૧૭૭, ૨૨૭૦૨૬૨

મુદ્રક :

જયંત પ્રિન્ટરી એલએલપી, મુંબઈ - ૨.

ફોન : ૦૨૨-૪૩૬૬ ૭૧૭૧

પરીક્ષાના નિયમ

પરીક્ષામાં ભાગ લેનાર વિદ્યાર્થીઓએ ફોર્મ ભરવું ફરજિયાત છે. ઓછામાં ઓછા દસ પરીક્ષાર્થી હશે તો જ પરીક્ષા ત્યાં લેવામાં આવશે.

૧. પાઠ્યક્રમ : ભાગ-૧ થી ૧૨
૨. યોગ્યતા : જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરવાના અભિલાષી
૩. પરીક્ષાનો સમય : આસો મહિનો, વદ-પક્ષ
૪. શ્રેણી નિર્ધારણ : પ્રથમ શ્રેણી ૭૫% થી વધારે
દ્વિતીય શ્રેણી ૫૦% થી ૭૫%
૫. પરીક્ષા ફળ (પરિણામ) : પરીક્ષાનું પરિણામ શ્રમણોપાસક પત્રિકામાં તથા પરીક્ષા કેન્દ્રોમાં મોકલવામાં આવશે.
૬. પ્રમાણપત્ર : સંબંધિત પરીક્ષા કેન્દ્રો પર પ્રમાણ-પત્ર મોકલવામાં આવશે.
૭. ઈનામ : દરેક પરીક્ષામાં પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય તથા પ્રોત્સાહન ઈનામ આપવામાં આવશે.
૧૮ વર્ષથી નાની ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓ માટે
૭૧% થી ૧૦૦% પ્રથમ શ્રેણી
૩૫% થી ૭૦% દ્વિતીય શ્રેણી

પરીક્ષાર્થી ધ્યાન રાખે :

આ ધાર્મિક પરીક્ષા જ્ઞાન-વૃદ્ધિ તેમ જ જીવનવિકાસ માટે છે. આમાં કોપી કરવા અથવા પુસ્તક વગેરેમાં જોઈને લખવા અથવા પૂછીને ઉત્તર લખવા નિયમ વિરુદ્ધ છે. પરીક્ષા નિરીક્ષક અનુશાસનાત્મક કાર્યવાહી કરી શકશે.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	પાના નં.
૧.	સૂત્ર વિભાગ	
૧.	સામાયિક-સૂત્ર સાર્થ તેમ જ પ્રશ્નોત્તર	૬
૨.	સામાયિક લેવાની વિધિ	૩૧
૩.	સામાયિક પારવાની વિધિ.....	૩૨
૪.	પ્રશ્નોત્તર	૩૩
૨.	તત્ત્વ વિભાગ	
૧.	પચ્ચીસ બોલનો થોકડો (૧૧ બોલ સુધી).....	૩૭
૨.	વીસ વિહરમાન	૪૩
૩.	અગિયાર ગણધર.....	૪૪
૪.	અણમોલ શિક્ષા	૪૪
૫.	શ્રૃંગારના ૧૨ બોલ.....	૪૫
૬.	મહાપાપીના ૧૨ બોલ	૪૫
૩.	કથા વિભાગ	
૧.	મહાસતી ચંદનબાલા.....	૪૬
૨.	પરમ નિષાવાન કામદેવ શ્રાવક	૫૩
૩.	સેવામૂર્તિ મુનિ નંદીપેશ	૫૮
૪.	કાવ્ય વિભાગ	
૧.	બાર ભાવના	૬૩
૨.	સાતા કીજોજી	૬૪
૩.	આત્મજાગરણ	૬૪
૫.	સામાન્ય જ્ઞાન વિભાગ	
૧.	ચાર વાતો.....	૬૬
૨.	સાત કુવ્યસન	૬૭
૩.	રાત્રિભોજન.....	૬૮
૪.	દોહા	૭૧
૬.	પરીક્ષા પ્રશ્નપત્ર	૭૩

સામયિક સૂત્ર, સાર્થ તેમ જ પ્રશ્નોત્તર

૧. નમસ્કાર સૂત્ર

શ્રમો અરિહંતાણં ।

શ્રમો સિદ્ધાંશ ।

શ્રમો આયરિયાણં ।

શ્રમો ઉવજ્જાયાણં ।

શ્રણો લોએ સવ્વ સાહૂણં ।

એસો પંચશ્રમોક્કારો, સવ્વપાવપ્પણાસણો,

મંગલાણં ચ સવ્વેસિ, પઢમં હવઈ મંગલં ॥

(ભગવતી સૂત્ર મંગલાચરણ)

(કલ્પસૂત્ર મંગલાચરણ)

મૂળ શબ્દ

અર્થ

અરિહંતાણ

અરિહંતોને

શ્રમો

નમસ્કાર હો

સિદ્ધાંશ

સિદ્ધ ભગવાનને

શ્રમો

નમસ્કાર હો

આયરિયાણં

આચાર્ય મહારાજને

શ્રમો

નમસ્કાર હો

ઉવજ્જાયાણં

ઉપાધ્યાય મહારાજને

પાઠાન્તર

શ્રમુક્કારો

શ્રમો

નમસ્કાર હો

લોએ

લોકમાં (અઢીઢીપમાં - વર્તમાનમાં)

સવ્વસાહૂણં

બધા સાધુ મહારાજને - સાધ્વીને

શ્રમો

નમસ્કાર હો

એસો

આ

પંચશ્રમોક્કારો

પાંચ ને નમસ્કાર

(પાંચ પરમેષ્ટીઓને કરેલા નમ્સકાર)

સવ્વપાવપ્પણાસણો

બધા પાપોનો નાશ કરવાવાળા છે.

ચ	અને
સવ્વેસિં	સર્વ
મંગલાણં	મંગલોમાં
પઢમં	પ્રથમ (પ્રધાન)
મંગલ	મંગલ
હવઈ	છે.

ભાવાર્થ : શ્રી અરિહંત ભગવાન, શ્રી સિદ્ધ ભગવાન, શ્રી આચાર્ય મહારાજ, શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ અને અઢીદ્વિપમાં વર્તમાન બધા સાધુ મુનિરાજ, સાધ્વી આ પાંચ પરમેષ્ટીઓને મારા નમસ્કાર હો. ઉપરોક્ત પાંચ પરમેષ્ટીઓને કરવામાં આવેલા નમસ્કાર સંપૂર્ણ પાપોનો નાશ કરવાવાળા છે અને બધા પ્રકારના લૌકિક અને લોકોત્તર મંગલોમાં મુખ્ય (પ્રધાન) મંગલ છે.

પ્રશ્ન : નમસ્કાર કોને કહે છે ?

ઉત્તર : બંને હાથ જોડીને, કપાળ પર લગાડીને, વિનમ્ર ભાવથી માથું નમાવવું.

પ્રશ્ન : મંત્ર કોને કહે છે. ?

ઉત્તર : ‘મનનાત્ર ત્રાયતે ઈતિ મંત્રઃ’ અર્થાત્ જેનું મનન કરવાથી ત્રાણ (રક્ષા) થાય છે. જેમાં અક્ષર થોડા હોય અને ભાવ વધારે હોય તેને મંત્ર કહે છે.

પ્રશ્ન : નવકારમંત્રને મહામંત્ર કેમ કહેવામાં આવે છે.

ઉત્તર : આ મંત્ર બધા પાપોનો નાશ કરનાર છે. ભૌતિક મંત્ર, જ્યાં ભૌતિક આકાંક્ષા અને રક્ષા માટે છે, ત્યાં નમસ્કાર મંત્ર આત્માની આધ્યાત્મિક રક્ષા કરે છે. ‘રક્ષા’ અર્થાત્ આત્માને રાગ-દ્વેષ, કપાયોથી દૂર કરવા આ દૃષ્ટિકોણથી નમસ્કાર મંત્રને મહામંત્ર કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કેવા ભાવથી કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર : નવકાર મંત્રના પાંચ પદોનું સ્મરણ કરતા આ ભાવ હોવા જોઈએ.

(૧) **ણમો અરિહંતાણં** - હે ભંતે! તમે જેવી વીતરાગતા પ્રગટ કરી એવી વીતરાગતા મને પણ પ્રાપ્ત થાય. ધાતીકર્મ મારાથી જલ્દી દૂર થાવ.

(૨) **ણમો સિદ્ધાણં** - હે ભંતે, તમે આઠ કર્મોનો ક્ષય કરી અનંત સુખોને પ્રાપ્ત કર્યા છે, તેવા જ સુખ મારો આત્મા પ્રાપ્તિ કરે.

(૩) ઇમો આયરિયાણં - હે ભંતે ! જેવા તમે શુદ્ધ જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચારનું પાલન કરો છો, તેવો જ શુદ્ધ આચાર હું પણ પારું.

(૪) ઇમો ઉવજ્જાયાણ - હે ભંતે ! તમે આગમોના રક્ષક અને શિક્ષક છો. આગમોના અધ્યયન કરાવો છો, હું પણ એમાં કુશળ બનું.

(૫) ઇમો લોએ સવ્વસાહૂણ - હે ભંતે ! તમે ચારિત્ર આત્મા, સમભાવપૂર્વક અનેક પરિષહો અને ઉપસર્ગો સહન કરીને બધા જીવોને અભયદાન આપતા, સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્રની આરાધના કરી રહ્યા છો. હું પણ તમારા જેવો સંયમી બનું.

૨. ગુરુવંદન (તિક્ષ્ણુત્તોનો પાઠ)

તિક્ષ્ણુત્તો આયાહિણં પયાહિણં કરેમિ વંદામિ ઇમંસામિ (ઇમન્સામિ) સક્કારેમિ સમ્માણેમિ કલ્લાણં મંગલં દેવયં ચેઈયં પજ્જુવાસામિ મત્થએણ વન્દામિ. (રાયપ્પસેણી સૂત્ર ૮)

તિક્ષ્ણુત્તો	- ત્રણ વાર
આયાહિણં	- દક્ષિણ તરફથી જમણી તરફથી શરૂ કરીને
પયાહિણં	- પ્રદક્ષિણા કરીને
કરેમિ	- કરું છું.
વંદામિ	- ગુણગ્રામ (સ્તુતિ) કરું છું.
ઇમંસામિ	- નમસ્કાર કરું છું.
સક્કારેમિ	- સત્કાર કરું છું.
સમ્માણેમિ	- વિશેષ સન્માન આપું છું.
કલ્લાણં	- કલ્યાણરૂપ છો.
મંગલં	- મંગલરૂપ, જેણે અહંકાર ગાળી નાખ્યો છે.
દેવયં	- ધર્મદેવરૂપ (દિવ્યરૂપવાળા) છો.
ચેઈયં	- જ્ઞાનવંત અથવા સુપ્રશસ્ત મનના હેતુ રૂપ
પજ્જુવાસામિ	- પર્યુપાસના કરું છું.
મત્થએણ	- મસ્તક નમાવીને
વંદામિ	- વંદના કરું છું.

ભાવાર્થ : હે પૂજ્ય ! બંને હાથ જોડીને જમણી તરફથી ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરું છું. તમારી સ્તુતિ કરું છું. પંચાંગ (બે હાથ, બે પગ અને એક મસ્તક - આ પાંચ અંગ) નમાવીને નમસ્કાર કરું છું. આપનો સત્કાર કરું છું. આપને સન્માન આપું છું. આપ કલ્યાણ રૂપ છે, મંગલરૂપ છો, આપ ધર્મદેવ સ્વરૂપ છો, જ્ઞાનવંત છો અથવા મનને પ્રશસ્ત બનવાવાળા છો. એવા આપ ગુરુ મહારાજની સેવા કરું છું અને મસ્તક નમાવીને આપને વંદન કરું છું.

પ્રશ્ન : આદક્ષિણ - પ્રદક્ષિણા ત્રણ વાર કેમ કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર : મન, વચન અને કાયાથી વંદનીયની પર્યુપાસના કરવા માટે ત્રણ વાર આદક્ષિણા કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : આદક્ષિણ - પ્રદક્ષિણા કોને કહે છે ?

ઉત્તર : બંને હાથ જોડીને વંદનીયના જમણા અને પોતાના ડાબા કાનથી ઉપરની તરફ લઈ જતા મસ્તકથી ચારે તરફ ફેરવવાને આદક્ષિણા - પ્રદક્ષિણા (આવર્તન) કહેવાય છે.

પ્રશ્ન : વંદના ત્રણ વાર કેમ કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર : વંદનીયમાં રહેલા જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્ર આ ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે વંદના ત્રણ વાર કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : વંદના કેવા ભાવોથી કરવી જોઈએ ?

ઉત્તર : વંદના કરતા વંદનીયના ગુણો સામે રાખીને, એ ગુણો પોતાનામાં આવે તેવા ભાવથી કરવી જોઈએ.

પહેલી વંદના કરતા જ્ઞાનની દૃષ્ટિથી તેમનામાં જે વિશેષતા છે તેને ધ્યાનમાં રાખી લે કે અહો ! એમનામાં કેટલું જ્ઞાન છે ? એવું જ્ઞાન મારામાં પણ આવે.

બીજી વંદના કરતા તેમનામાં રહેલા દર્શન ગુણને જોવાના અર્થાત્ તીર્થંકર ભગવાનની વાણી પર તેમ જ ગુરુ પર કેટલી શ્રદ્ધા છે. એવી શ્રદ્ધા મારામાં પણ પ્રગટે.

ત્રીજી વંદના કરતા ચારિત્ર પ્રત્યે અહોભાવ પ્રગટ કરે. અહો, આમનું જીવન કેટલું પવિત્ર છે ? એમનું ચારિત્ર-પાલન કેટલું ઉત્તમ છે ? હું પણ આવું નિર્મળ ચારિત્ર પાળું.

પ્રશ્ન : વંદનાથી શું લાભ થાય છે ?

ઉત્તર : (૧) વંદના કરવાથી જીવ નીચગોત્ર કર્મનો ક્ષય કરે છે અને ઉચ્ચગોત્ર બાંધે છે. બધાનો પ્રિય બને છે. (૨) જીવનમાં વિરક્તિભાવ આવે છે. (૩) જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ થાય છે. (૪) ધર્મકાર્યોમાં સ્ફૂર્તિ રહે છે. (૫) પાપોનો નાશ અને પુણ્યનો લાભ થાય છે. (૬) દુર્ગુણ નષ્ટ થાય છે અને સદ્ગુણ આવે છે. (૭) એક દિવસ આપણે પણ વંદનીય બનીએ છીએ.

પ્રશ્ન : સત્કાર કોને કહે છે ?

ઉત્તર : ગુરુ ભગવંતનો વાણીથી સત્કાર કરવો. ‘આવો પધારો’ બોલવું, બે હાથ જોડવા વગેરે સત્કાર છે.

પ્રશ્ન : સન્માન કોને કહેવાય છે ?

ઉત્તર : ગુરુ ભગવંતનું સન્માન કરવું તેમને યથોચિત આસન આપવું. વસ્ત્ર પાત્ર-ગોચરી-પાણી વગેરે વહેરાવવા. તે સન્માન છે.

(૧) કાયિક પર્યુપાસના : મસ્તક, બે હાથ અને બે પગ એમ પંચાંગ નમાવીને નમસ્કાર કરવા તથા વિનમ્ર થઈને બંને હાથ જોડી રાખી, ગુરુની સામે મુખ રાખી સેવા-ઉપાસના કરવી તે કાયિક પર્યુપાસના છે.

(૨) વાચિક પર્યુપાસના : ગુરુદેવોના વચનોનો વાણી દ્વારા સત્કાર કરવો. જેમ કે ભગવન્ ! ગુરુદેવ ! આપ ફરમાવો છો તે સત્ય છે, યથાર્થ છે, નિઃશંક છે. આદરભર્યા વચનોથી સ્વીકાર કરવો તે.

(૩) માનસિક પર્યુપાસના : હૃદયમાં મહાન સંવેગ પ્રગટ કરી, તેમના ઉપદેશ પ્રત્યે અનુરાગ રાખવો તે માનસિક પર્યુપાસના.

પ્રશ્ન : સત્કાર કોને કહે છે ?

ઉત્તર : આપ કલ્યાણરૂપ છો. મંગલરૂપ છો. દેવરૂપ છો અને જ્ઞાનવાન છો. આ રીતે અરિહંતાદિની સ્તુતિ કરવી, તેનું સ્વાગત કરવું સત્કાર કહે છે.

પ્રશ્ન : સન્માન કોને કહે છે ?

ઉત્તર : અરિહંત આદિ પ્રત્યે ભક્તિ તેમ જ બહુમાન પ્રગટ કરવું સન્માન કહેવાય છે.

પ્રશ્ન : કલ્યાણ અને મંગલ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનારને કલ્યાણ કહે છે તથા પાપરૂપી વિઘ્નને દૂર કરનારને મંગલ કહે છે.

પ્રશ્ન : પર્યુપાસના કોને કહે છે ? તે કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉત્તર : સંસારના કાર્યોમાંથી મન દૂર કરીએ, ભાવોથી ગુરૂની નજીક બેસવું પર્યુપાસના છે. ત્રણ પ્રકારની છે.

(૧) કાયિક પર્યુપાસના - નમ્ર રીતે હાથ જોડીને અરિહંત આદિ સન્મુખ સાંભળવાની ઈચ્છાથી બેસવું.

(૨) વાચિક પર્યુપાસના - અરિહંત આદિ જે ઉપદેશ આપે તેનો સત્ય કહી સ્વીકાર કરવો.

(૩) માનસિક પર્યુપાસના - ઉપદેશ પ્રત્યે અનુરાગ રાખવો અને પાળવાની ભાવના રાખવી.

૩. ઈરિયાવાહિયા (આલોચના સૂત્ર, ઈચ્છાકારેણંનો પાઠ)

ઈચ્છાકારેણં સંદિસહ ભગવંન્ ઈરિયાવહિયં પડિક્કમામિ ઈચ્છં ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉં ઈરિયા વહિયાએ વિરાહણાએ, ગમગમણે પાણક્કમણે બીયક્કમણે હરિયક્કમણે, ઓસા ઉતિગ પણગ દગ મઠ્ઠી મક્કડા સંતાણા સંકમણે જે મે જીવા વિરાહિયા ઓગિંદિયા બેઈદિયા તેઈદિયા ચઉરિંદિયા પંચિંદિયા અભિહયા, વત્તિયા લેસિયા સંઘાઈયા સંઘટ્ટિયા પરિયાવિયા કિલામિયા ઉદ્ધવિયા ઠાણાઓ ઠાણં સંકામિયા જીવિયાઓ વવરોવિયા તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં. (હરિભદ્રીયાવશ્યક પૃષ્ઠ ૫૭૨)

ઈરિયાવહિયં – ઈયાપિથિકી ક્રિયાનું ચાલવાથી લાગવાવાળી ક્રિયાનું

પડિક્કમામિ – પ્રતિકમણ કરું છું.

ઈચ્છં – આપની આજ્ઞા પ્રમાણે છે.

ઉદ્દેશ

ઈરિયાવહિયાએ – માર્ગમાં ચાલવાથી થવાવાળી

વિરાહણાએ – વિરાધનાથી

પડિક્કમઉં – પ્રતિકમણ કરવા

ઈચ્છામિ – ઈચ્છા કરું છું.

વિરાધના કેવી રીતે થાય છે ?

ગમણાગમણે - જતા-આવતા

પાણક્કમણે - પ્રાણીને કચર્યા હોય

બીયક્કમણે - બીજને કચર્યા હોય

હરિયક્કમણે - લીલી વનસ્પતિને કચરી હોય

ઓસા - ઓસ, ઝાકળ, ઠાર

ઉત્તિંગ - કીડિયારુ દર

પણગ - પંચવર્ણી લીલ ફૂગ

દગ - સંચેત પાણી

મટ્ટી -સંચેત માટી

મક્કડા - સંતાણા કરોળિયાના જાળા-પડ

સંકમણે - કચર્યા હોય

મે - મેં, મારા જીવે

એગિંદિયા - એક ઇન્દ્રિયવાળા

બેઈંદિયા - બે ઇન્દ્રિયવાળા

તેઈંદિયા - ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા

ચઉરિંદિયા - ચાર ઇન્દ્રિયવાળા

પંચિદ્રિયા - પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા

જે - જે

જીવા - જીવો છે તેને

વિરાહિયા વિરાધના કરી હોય

વિરાધનાના દશ પ્રકાર

(૧) અભિહયા - સામે આવતા હણ્યા હોય

(૨) વત્તિયા - ધૂળ આદિથી ઢાંક્યા હોય

(૩) લેસિયા - મસળ્યા હોય (જમીન સાથે)

(૪) સંઘાઈયા - એકઠા કર્યા હોય

(૫) સંઘટ્ટિયા - સ્પર્શ કર્યો હોય

(૬) પરિયાવિયા - સ્પર્શ કર્યો હોય - પરિતાપ આપ્યો હોય

(૭) કિલામિયા - કિલમાના કરી હોય, મૃતતુલ્ય કર્યા હોય

(૮) ઉદ્દદવિયા - હેરાન યા ભયભીત કર્યા હોય

(૯) ઠાણાઓ એક જગ્યાએથી, ઠાણં બીજી જગ્યાએ, સંકામિયા રાખ્યા હોય

(૧૦) જીવિયાઓ - જીવનથી, વવરોવિયા - રહિત કર્યા હોય

પ્રતિક્રમણ

તસ્સ - તેનું

દુક્કડં - દુષ્ટત, પાપ

મિ - મારા માટે

મિચ્છા મિથ્યા, નિષ્ફળ થાઓ.

ભાવાર્થ : શિષ્ય હે ગુરુજી મહારાજ ! ઈચ્છાપૂર્વક આજ્ઞા આપો કે હું ઈર્વાપથિકી ક્રિયાનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. ગુરુની અનુમતિ મળતા શિષ્ય કહે છે કે આપની આજ્ઞા પ્રમાણ છે. હું ઈર્વાપથિકી ક્રિયાનું પ્રતિક્રમણ કરવા ઈચ્છું છું. અર્થાત્ માર્ગમાં ચાલવાથી જે વિરાધના થાય છે, તેનાથી નિવૃત્ત થવા ઈચ્છું છું. માર્ગમાં જતા-આવતા કોઈ પ્રાણી, સચેત બીજને તથા લીલી વનસ્પતિને કચરી હોય, કીડિયારા, લીલકૂગ, સચેત પાણી, સચેત માટી અને કરોળિયાના જાળાને કચર્યા હોય. મેં કોઈ જીવોની હિંસા કરી હોય જેમ કે એક ઈન્દ્રિયવાળા - પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, બે ઈન્દ્રિયવાળા - શંખ, છીપ અળસિયા વગેરે, ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા - કંથવા, જૂ, લીખ, ચાંચડ, માંકડ વગેરે, ચાર ઈન્દ્રિયવાળા - માખી, ભમરા, વીંછી, પતંગિયા વગેરે, પાંચ ઈન્દ્રિયવાળા - મનુષ્ય, તિર્યચ જળચર, સ્થળચર તથા ખેચર વગેરે. સામે આવતા હણ્યા હોય, ધૂળ આદિથી ઢાંક્યા હોય, જમીન પર અથવા આપસમાં મસળ્યા હોય, ભેગા કરીને દુઃખ પોહાયાડ્યું હોય તથા સ્પર્શ કરીને પીડા પહોંચાડી હોય, તેમને કિલામના પહોંચાડી હોય, હેરાન-ભયભીત કર્યા હોય, એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ રાખ્યા હોય, તેમનું જીવન નષ્ટ કર્યું હોય, તેનાથી થવાવાળું મારું પાપ નિષ્ફળ થાઆ અર્થાત્ જાણતા-અજાણતા, વિરાધના આદિ કષાય દ્વારા મેં જે પાપકર્મ બાંધ્યા હોય, તે માટે હું હૃદયથી પશ્ચાત્તાપ કરું છું. જેથી નિર્મળ પરિણામ દ્વારા પાપકર્મ શિથિલ થઈ જાય અને મારે તેનું તીવ્ર ફળ ભોગવવું ન પડે.

પ્રશ્ન : આને આલોચના સૂત્ર કેમ કહે છે ?

ઉત્તર : જીવ વિરાધનાની આલોચના કરવામાં આવે છે. રસ્તામાં આવતા-જતા જે વિરાધના થઈ હોય તેની માફી માગવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : વિરાધના કોને કહે છે ?!

ઉત્તર : વ્રતને દુષિત કરવાવાળી પ્રવૃત્તિ તથા વિધિ અનુસાર આચરણ ન કરવું

વિરાધના છે. જીવોને દુઃખ પહોંચાડનારી ક્રિયા પણ વિરાધના છે. જીવોની હિંસાને પણ વિરાધના કહે છે.

પ્રશ્ન : આરાધના કોને કહે છે ?

ઉત્તર : જિનેશ્વર દેવોની જે આજ્ઞા છે તે પ્રમાણે આચરણ કરવું.

પ્રશ્ન : જીવ વિરાધના ન થાય તે માટેના ઉપાયો શું છે ?

ઉત્તર : યતના (જતના) રાખવી.

પ્રશ્ન : જતના કોને કહે છે ?

ઉત્તર : જીવ વિરાધનાનો પ્રસંગ જ ન આવે તેનું ધ્યાન રાખવું તથા પ્રસંગ આવે તો જીવ વિરાધના ન થાય તેનું ધ્યાન રાખવું.

પ્રશ્ન : શું મિચ્છામિ દુક્કડં કહેવાથી પાપ ધોવાઈ જાય છે ?

ઉત્તર : ના, માત્ર કહી દેવાથી પાપ ધોવાતા નથી. મનથી પશ્ચાત્તાપ પણ જરૂરી છે. મનના પશ્ચાત્તાપપૂર્વક કહેવામાં આવે તો પાપ નિષ્ફળ થાય છે.

૪. ઉત્તરી-કરણ સૂત્ર (તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ)

તસ્સ ઉત્તરી કરણેણં, પાયચ્છિત કરણેણં, વિસોહિ કરણેણં, વિસલ્લી કરણેણં, પાવાણં કમ્માણં, નિગ્ધાયણટ્ઠાએ, ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં, અન્નત્થ ઉસસિએણં, નીસસિએણં, ખાસિએણં, છીએણં, જંભાઈએણં, ઉડુએણં, વાયનિસગ્ગેણં, ભમલીએ, પિત્તમુચ્છાએ, સુહુમેહિં અંગ સંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલ સંચાલેહિં, સુહુમેહિં દિઠ્ઠીસંચાલેહિં, એવમાઈએહિં આગારેહિં અભગ્ગો, અવિરાહિઓ, હુજ્જ મે કાઉસ્સગ્ગો, જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમોક્કારેણં ન પારેમિ તાવ કાયં ઠાણેણં મોણેણં ઝાણેણં અપ્પાણં વોસિરામિ.

(હરીભદ્રીયાવશ્યક પૃષ્ઠ ૭૭૮)

તસ્સ - તેનું (દૂષિત આત્માનું) પાપયુક્ત

ઉત્તરીકરણેણં - વિશેષ ઉત્કૃષ્ટ બનાવવા માટે

પાયચ્છિત કરણેણં - પ્રાયશ્ચિત કરવા માટે

વિસોહિ કરણેણં - વિશેષ શુદ્ધિ કરવા માટે

વિસલ્લી કરણેણં - શલ્યથી રહિત કરવા માટે

પાવાણં - પાપ

કમ્માણં - કર્મોનો

નિઘ્વાયણકૃતાએ - મૂળથી નાશ કરવા માટે
 ઠામિ - કરું છું.
 કાઉસ્સગ્ગં - કાયોત્સર્ગ, શરીરના વ્યાપારોનો ત્યાગ
 અમ્મત્થ
 ઊસસિએણં- ઉચ્છ્વાસ ઊંચો શ્વાસ લેવા પડે
 નિસસિએણં - નિશ્વાસ, શ્વાસ કાઢવા વડે
 ખાસિએણં - ખાંસી આવવાથી
 છીએણં - છીંક આવવાથી
 જંભાઈએણં - બગાસું આવવાથી
 ઉડુએણં - ઓડકાર આવવાથી
 વાયનિસગ્ગેણં - અધોવાયુ નીકળવાથી
 ભમલીએ - ચક્કર આવવાથી
 પિત્તમુચ્છાએ - પિત્તના પ્રકોપથી મૂચ્છા આવવાથી
 સુહુમેહિં - સૂક્ષ્મ પણે
 અંગ સંચાલેહિં - અંગનો સંચાર
 સુહુમેહિં - સૂખ્મ પણે
 ખેલ સંચાલેહિં કફનો સંચાર
 સુહુમેહિ - સૂખ્મ પણે
 દિઠ્ઠી સંચાલેહિં - દષ્ટિના ચાલવાથી
 એવમાઈએહિં - ઈત્યાદિ
 આગારેહિં - આગારોથી
 અભગ્ગો - ભાંગે નહિ, અભગ્ન
 અવિરાહિઓ - અખંડિત
 મે - મારો
 કાઉસ્સગ્ગો - કાયોત્સર્ગ
 હુજ્જ - હો, થાઓ
 જાવ - જ્યાં સુધી
 અરિહંતાણં - અરિહંત
 ભગવંતાણં - ભગવાનને

નમોસ્કારેણં - નમસ્કાર કરીને
 ન પારેમિ - ન પારું
 તાવ કાયં - ત્યાં સુધી કાયાને
 ઠાણેણં સ્થિર કરીને
 મોણેણં - વચનથી મૌન રહીને
 આણેણં - મનથી શુભ ધ્યાન ધરીને
 અપ્પાણં - આત્માને (પહેલાના પોતાના પાપી)
 વોસિરામિ - અલગ કરું છું.

ભાવાર્થ : ઈયાપિથિકી ક્રિયાથી આત્માને લાગેલો મેલ મિચ્છામિ દુક્કંડંથી થોડો દૂર થયો. તેને વધારે શુદ્ધ અને નિર્મળ બનાવવા, પાપકર્મોનો નાશ કરવા માટે કાયોત્સર્ગ કરું છું. આત્માને સંસ્કારિત અને પ્રશસ્ત બનાવવા માટે પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જરૂરી છે. પ્રાયશ્ચિત્ત માટે આત્મા શુદ્ધ હોવો જોઈએ. આત્માની શુદ્ધિ માટે શલ્યો, માયા, નિદાન, મિથ્યાદર્શન દૂર કરવા જરૂરી છે, તેથી હું શલ્ય દૂર કરીને આત્માને શુદ્ધ કરું છું. પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા આત્માને શુદ્ધ કરીને પ્રશસ્ત બનાવીને, પાપકર્મોનો નાશ કરવા માટે, કાયોત્સર્ગ (કાઉસ્સગ્ગ) કરું છું.

શરીરના વ્યાપારોનો ત્યાગ કાઉસ્સગ્ગ છે, પરંતુ સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવો સંભવ નથી. માટે કાઉસ્સગ્ગમાં જે આગાર રાખવામાં આવે છે તે આ પ્રકારે છે.

(૧) શ્વાસ લેવો (૨) શ્વાસ કાઢવો (૩) ખાંસી આવવી (૪) છીંક આવવી (૫) બગાસું આવવું (૬) ઓડકાર આવવો (૭) અધોવાયુ બહાર નીકળવો (૮) ચક્કર આવવા (૯) પિત્તના પ્રકોપથી મૂર્ચ્છા આવવી (૧૦) અંગનું સૂક્ષ્મ હલનચલન (૧૧) કફનો સૂક્ષ્મ સંચાર (૧૨) દૃષ્ટિનો સૂક્ષ્મ સંચાર વગેરે. આવવા પર કાઉસ્સગ્ગ છૂટતો નથી, પરંતુ તેના સિવાય અન્ય બધી ક્રિયાઓનો મારો ત્યાગ છે. અપવાદ રીતે આ ક્રિયાઓ સિવાય કોઈપણ ક્રિયા મારે કરવાની નથી અને તેથી મારો કાઉસ્સગ્ગ અભગ્ન અને અખંડિત રહે એવી મારી ઈચ્છા છે. ‘નમો અરિહંતાણ’ શબ્દ દ્વારા અરિહંત ભગવાનને નમસ્કાર કરીને, કાઉસ્સગ્ગ પૂર્ણ ન કરું ત્યાં સુધી શરીરથી નિશ્ચલ બનીને,

વચનથી મૌન રહીને અને મનથી શુભ ધ્યાન ધરીને બધા અશુભ વ્યાપારોનો ત્યાગ કરું છું.

પ્રશ્ન : આને ઉત્તરીકરણનો પાઠ શા માટે કહે છે ?

ઉત્તર : આનાથી આત્માને વિશેષ ઉત્કૃષ્ટ બનાવવા માટે કાયોત્સર્ગની પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : આગાર કોને કહે છે ?

ઉત્તર : પ્રત્યાખ્યાનમાં જોવાવાળી છૂટને આગાર કહે છે.

પ્રશ્ન : કાયોત્સર્ગમાં આગાર કેમ રાખવામાં આવે છે ?

ઉત્તર : જીવરસા વગેરે માટે કાઉસ્સગ્ગ વચ્ચેથી છોડી દેવા પડે છે, તથા કાયોત્સર્ગમાં શ્વાસ વગેરે રોકી નથી શકતા.

પ્રશ્ન : પ્રાયશ્ચિત્ત કોને કહે છે ?

ઉત્તર : જેનાથી પાપનો નાશ થાય અને આત્મા શુદ્ધ બને.

પ્રશ્ન : વિશુદ્ધિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : સારા વિચારોથી આત્માને વિશેષ શુદ્ધ બનાવવો તે વિશુદ્ધિ છે

પ્રશ્ન : શલ્ય કોને કહે છે ?

ઉત્તર : શલ્ય અર્થાત્ કાંટો. આત્માની અંદર રહેલા શલ્ય, જેનાથી આત્મા પીડિત થતો રહે છે.

પ. ચતુર્વિંશતિસ્તવ સૂત્ર (લોગસ્સ પાઠ)

લોગસ્સ ઉજ્જોયગરે (લોગસ્સુજ્જોયગરે) ધમ્મ તિત્થયરે જિણે ।

અરિહંતે કિત્તઈસ્સં, ચઉવીસંપિ કેવલી ॥૧॥

ઉસત્તમજિયં ચ વંદે, સંત્તવમત્તિણંદણં ચ સુમઈ ચ ।

પઉમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે ॥૨॥

સુવિહિં ચ પુફ્ફદંતં, સીયલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ ।

વિમલ મણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ ॥૩॥

કુંથું અરં ચ મલ્લિં વંદે, મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ ।

વંદામિ રિહ્નેમિં પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ ॥૪॥

એવંમએ અભિથુઆ, વિહુયરયમલા પહીણ જરમરણા ।

ચઉવીસંપિ જિજ્ઞાવરા, તિત્થરા મે પસીયંતુ ॥૪॥
 કિત્તિયવંદિય મહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા ।
 આરુગ્ગ બોહિલાત્મં સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ ॥૬॥
 ચંદ્રેસુ નિમ્મલયરા, આઈચ્યેસુ અહિયં પયાસયરા ।
 સાગરવર ગંભીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ ॥૭॥
 (પ્રાચીન પ્રતો પ્રમાણે લોગસ્સુજજોયગરે યોગ્ય છે.)

(હરિભદ્રીયાવશ્યક પૃષ્ઠ ૪૯૩-૫૦૯)

ધ્યાન કરવાની વિધિ

ઉભા-ઉભા ધ્યાન કરવાની વિધિ

૧. બે પગોનો આગળના ભાગમાં ચાર આંગુલ તેમ જ પાછળના ભાગમાં તેનાથી કાંઈક ઓછું અંતર રાખતા ઘૂંટણને સીધા રાખીને ઉભા રહે.
૨. આંખો બંધ કરીને અથવા થોડી ખુલ્લી રાખીને નાસિકાના અગ્ર ભાગ પર રાખે.
૩. મોઢું થોડું નીચે ઝુકાવીને રાખવું.
૪. હથેળીઓને ખુલ્લી રાખીને હાથને નીચે રાખવા.
૫. ઉત્તરી કરણેણં સૂત્ર બોલતા ધ્યાનની મુદ્રામાં ઉભા રહીને ‘અપ્પાણ વસોરિમિ’ બોલતા પહેલા કાયાને સ્થિર કરીને કાયોત્સર્ગ કરવો જોઈએ.

બેઠા બેઠા ધ્યાન કરવાની વિધિ

સુખાસનમાં બેસીને, પીઠના હાડકાંને સીધા રાખી, નાભિ પાસે ડાબા હાથ પર જમણો હાથ રાખી કાયોત્સર્ગ કરવો જોઈએ.

નોટ : ભાઈઓએ ઉભા રહીને જ ધ્યાન કરવું જોઈએ. શારીરિક અનુકૂળતા હોય એવા કારણોથી, જે ઉભા ઉભા ધ્યાન ન કરી શકે, તેઓ બેસીને પણ ધ્યાન કરી શકે છે. બહેનોએ બેસીને જ ધ્યાન કરવું જોઈએ.

લોગસ્સ ઉજજોયગરે - જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ કરનારા

ધમ્મતિત્થયરે - ધર્મરૂપી તીર્થની સ્થાપના કરવાવાળા

જિણે - જિતેન્દ્ર, રાગ-દ્વેષને જીતવાવાળા

અરિહંતે - અરિહંત ભગવાન, કર્મરૂપી શત્રુને હણનાર

કિતઈરસં - નામ લઈને કીર્તન સ્તુતિ કરીશ.
 ચઉવીસંપિ - ચોવીસ
 કેવલી - કેવળજ્ઞાની તીર્થકરોની
 ઉસભં - શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીને અને
 મજિયં - શ્રી અજિતનાથ સ્વામીને
 ચ વંદે - વંદન કરું છું.
 સંભવં ચ - શ્રી સંભવનાથ સ્વામીને અને
 અભિણંદણં ચ - શ્રી અભિનંદન સ્વામીને
 સુમઈચ - શ્રી સુમતિનાથ સ્વામીને અને
 પઉમપ્પહં - શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીને
 સુપાસં ચ - શ્રી સુપાર્શ્વનાથ સ્વામીને અને
 જિણંચ - જિનેશ્વરને
 ચંદપ્પહં - ચંદ્રપ્રભુ સ્વામીને
 વંદે - વંદન કરું છું.
 સુવિહિં ચ - શ્રી સુવિધિનાથ સ્વામીને અને
 પુષ્પદંતં - શ્રી પુષ્પદંત સ્વામીને સુવિધિનાથનું બીજું નામ
 સીયલ - શ્રી શીતલનાથ સ્વામીને
 સિજજંસ - શ્રી શ્રેયાંસનાથ સ્વામીને
 વાસુપુજજં ચ - શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામીને અને
 વિમલં - શ્રી વિમલનાથ સ્વામીને
 મણંતં ચ જિણં - શ્રી અનંતનાથ સ્વામીને જિણ જિનેવારને
 ધમ્મં - શ્રી ધર્મનાથ સ્વામીને અને
 સંતિ ચ - શ્રી શાંતિનાથ સ્વામીને
 વંદામિ - વંદન કરું છું.
 કુંથું - શ્રી કુંથુનાથ સ્વામીને
 અરં ચ - શ્રી અરનાથ સ્વામીને અને
 મલ્લિં - શ્રી મલ્લિનાથ સ્વામીને
 વંદે - વંદન કરું છું.
 મુણિસુવ્વયં - શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીને

વંદામિ નમિજિણં ચ - શ્રી નેમિનાથ જિનેશ્વરને અને
રિક્કનેમિ - શ્રી અરિષ્ટનેમિ (શ્રી નેમનાથ) સ્વામીને
પાસં - શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીને

તહ - તથા

વદ્ધમાણં ચ - શ્રી વર્ધમાન (મહાવીર) સ્વામીને હું વંદન કરું છું.

એવં - આ પ્રકારે

મએ - મારા વડે

અભિથુઆ - સ્તુતિ કરાયેલા

વિહુય રયમાલા - પાપ રજ-મેલથી રહિત

પહીણ જરમરણા - જરા અને મરણથી મુક્ત

ચઉ વીસંપિ - ચોવીસ

જિણવરા - જિનેશ્વર દેવ

તિથયરા - તીર્થની સ્થાપના કરવાવાળા

મે - મારા પર

પસીયંતુ - પ્રસન્ન થાઓ

કિત્તિય - વાણીથી કીર્તન કરાયેલા

વંદિય - મસ્તકથી વંદન કરાયેલા

મહિયા - દેવાદિથી વિશેષ રીતે પૂજાયેલા

જે-એ - જે-એ

લોગસ્સ - લોકમાં

ઉત્તમા - ઉત્તમ

સિદ્ધા - સિદ્ધ ભગવાન છે.

આરુગ્ગ - આરોગ્ય અર્થાત્ બોહિલાભં -બોધિ સમ્યક્ત્વનો લાભ આત્મિક
શાંતિ

સમાહિવર મુત્તમ - સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવ સમાધિ

દિંતુ - આપો

ચંદેસુ - ચંદ્રમાઓથી પણ

નિમ્મલયરા - વિશેષ નિર્મળ

આઈચ્યેસુ - સૂર્યોથી પણ

અહિયં - અધિક

પયાસયરા - પ્રકાશ કરનાર

સાગરવરગંભીરા - સમુદ્રથી પણ ગંભીર

સિદ્ધા - સિદ્ધ ભગવાન

સિદ્ધિં - સિદ્ધિ (મોક્ષ)

મમ - મને

દિસંતુ - આપો

ભાવાર્થ : (તીર્થંકરોની સ્તુતિ) ત્રણ લોકમાં ધર્મનો ઉદ્યોત કરવાવાળા, ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરવાવાળા, રાગ-દ્વેષ અંતરંગ શત્રુઓ પર વિજય પ્રાપ્ત કરવાવાળા, ચોવીસ કેવળજ્ઞાની તીર્થંકરોની હું સ્તુતિ કરીશ.

બધા શ્રી ઋષભદેવજી થી મહાવીર સ્વામીજી આ ચોવીસ જિનેશ્વરોની હું સ્તુતિ કરું છું અને તેમને નમસ્કાર કરું છું.

ઉપરોક્ત પ્રકારે મેં જેની સ્તુતિ કરી છે તે કર્મભગથી રહિત છે, જરા અને મરણથી મુક્ત છે અને તીર્થના સ્થાપક છે. તે ચોવીસ જિનેશ્વર દેવો મારા પર પ્રસન્ન થાઓ. જેમનું વાણીથી કીર્તન કરવાથી મનથી ભાવપૂજન કરવામાં આવે છે, જે સંપૂર્ણ લોકમાં ઉત્તમ છે અને જે સિદ્ધિ (મોક્ષ)ને પ્રાપ્ત થયા છે, તે ભગવાન મને મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે બોધિ લાભ આપે અર્થાત્ જિનધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવે તથા સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવસમાધિ પ્રદાન કરે

પ્રશ્ન : આને ચતુર્વિંશતિ સ્તવ પાઠ કેમ કહે છે ?

ઉત્તર : ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : શું તીર્થંકર કોઈ પર પ્રસન્ન થાય છે ?

ઉત્તર : ના, કારણ કે તેઓ રાગ-દ્વેષ રહિત હોય છે.

પ્રશ્ન : તીર્થંકર મારા પર પ્રસન્ન થાઓ એવી પ્રાર્થના શા માટે કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર : આવી પ્રાર્થના કરવાથી આપણી ભાવના તીર્થંકરોની આજ્ઞા અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ કરવાની છે.

પ્રશ્ન : મહાપુરુષોના સ્મરણથી શું લાભ થાય છે ?

ઉત્તર : મહાપુરુષોના સ્મરણથી (૧) આપણું હૃદય પવિત્ર બને છે. (૨)

વાસનાઓની અશાંતિ દૂર થઈને અખંડ આત્મ-શાંતિનો આનંદ થાય છે. (૧) પ્રભુનું મંગલમય પવિત્ર નામ-સ્મરણ અંતરાત્મામાં જ્ઞાન પ્રકાશ ફેલાવે છે. (૪) મનુષ્ય જેવી શ્રદ્ધા રાખે છે જેવું ધ્યાન, સંકલ્પ અને ચિંતન કરે છે, તેવા જ બની જાય છે. (૫) આત્માથી પરમાત્મા બનવાનો માર્ગ છે.

૬. કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ

કાયોત્સર્ગ (કાઉસ્સર્ગ)માં આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન ધ્યાનું હોય, ધર્મધ્યાન, શુક્લધ્યાન ધ્યાનું ન હોય, કાયોત્સર્ગમાં મન, વચન, કાયા ના યોગ સ્થિર ન રહ્યા હોય તો તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

કહેવામાં આવ્યું છે કે અદ્વૈતદાશિ વજિજતા, ધમ્મ સુક્કાશિ ઝાયાએ અર્થાત્ ધ્યાનમાં આર્ત, રૌદ્ર છોડીને ધર્મ, શુક્લ ધ્યાન કરવું જોઈએ. આ જિનોક્ત વિધિમાં લાગેલા દોષોની શુદ્ધિ માટે ધ્યાન પછી આ પાઠ બોલવો જરૂરી છે, કારણ કે કાયોત્સર્ગમાં આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન ધ્યાનું હોય, ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાન ન ધ્યાનું હોય તો તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

પ્રશ્ન : કેટલા દોષો ટાળીને કાયોત્સર્ગ કરવો જોઈએ ?

ઉત્તર : ઓગણીસ

પ્રશ્ન : ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગમાં શું અંતર છે ?

ઉત્તર : કાયોત્સર્ગનું તાત્પર્ય છે - અમુક સમય સુધી શ્વાસ, નિઃશ્વાસ આદિ આગારો રાખતા શરીર તેમ જ વચનની પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ધ્યાનનું તાત્પર્ય છે, ચિત્તને કોઈ વિષયમાં એકાગ્ર બનાવવું, કાયોત્સર્ગ નિવૃત્તિ પ્રધાન છે. કાયોત્સર્ગ કરવાથી જ્યારે દેહધ્યાન દૂર થઈ જાય છે, ત્યાર પછી ચિત્તને લોગસસ આદિ કોઈ વિષય પર એકાગ્ર કરવું ધ્યાનની વ્યવહારિક પ્રક્રિયા છે.

૭. પ્રતિજ્ઞાસૂત્ર (કરેમિ ભંતેનો પાઠ)

કરેમિ ભંતે ! સામાઈયં, સાવજજં જોગં પર્યક્ષ્યામિ જાવનિયમં પજજુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા કાયસા તસ્સ ભંતે ! પરિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વાસિરામિ.

(હરિભદ્રીયાવશ્યક પૃષ્ઠ ૪૫૪)

ભંતે! - હે ભગવાન
 સામાઈયં - સામાયિકને
 કરેમિ - હું ગ્રહણ કરું છું.
 સાવજ - સાવધ પાપ રહિત
 જોગં - પાપવ્યાપારનો
 પચ્ચક્ષામિ - પ્રત્યાખ્યાન (ત્યાગ) કરું છું.
 જાવ - જ્યાં સુધી
 નિયમ - આ નિયમને
 પજજુવાસામિ - હું ધારણ કરું છું ત્યાં સુધી ઉપાસના કરું છું.
 દુવિહં - બે કારણથી
 તિવિહેણં - ત્રણ પ્રકારના યોગથી અર્થાત્
 ન કરેમિ - સાવધયોગ કરીશ નહિ
 ન કારવેમિ - બીજા પાસે કરાવીશ નહિ
 મણસા - મનથી
 વચસા - વચનથી
 કાયસા - કાયાથી
 જાવ નિયમના સ્થાન પર જેટલી સામયિક લેવી હોય તે બોલવું
 તસ્સ - તેનું (પહેલાના પાપથી)
 ભંતે! - હે ભગવાન
 પડિક્કમામિ - હું નિવૃત્ત થાઉં છું.
 નિંદામિ - તે પાપની આત્મસાક્ષીએ નિંદા કરું છું.
 ગરિહામિ - ગુરુસાક્ષીથી ગર્હા-નિંદા કરું છું
 અપ્પાણં - મારા આત્માને તે પાપ વ્યાપારથી
 વોસિરામિ - દૂર કરું છું, અલગ કરું છું.

ભાવાર્થ : હું સામયિક વ્રતને ગ્રહણ કરું છું. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં રહેવું સામયિક છે. હું પાપજનક વ્યાપારોનો ત્યાગ કરું છું. જ્યાં સુધી હું આ નિયમનું પાલન કરીશ ત્યાં સુધી મન, વચન, કાયાના આ ત્રણ યોગો દ્વારા પાપનો વ્યાપાર હું પોતે કરીશ નહિ અને બીજા પાસે કરાવીશ નહિ. હે સ્વામી! પૂર્વકૃત પાપથી નિવૃત્ત થાઉં છું, હૃદયથી તેને ખરાબ માનું છું અને ગુરુ સામે તેની નિંદા કરું છું. આ પ્રકારે મારા આત્માને પાપથી છોડાવું છું.

પ્રશ્ન : ભગવાન કોને કહે છે ?

ઉત્તર : સાધારણ રીતે અરિહંત અને સિદ્ધને ભગવાન કહે છે, પરંતુ અહીં આચાર્ય આદિ ગુરુને પણ ભગવાન કહ્યા છે.

પ્રશ્ન : સામાયિક કોને કહે છે ?

ઉત્તર : જેનાથી સમભાવની પ્રાપ્તિ થાય.

પ્રશ્ન : સામાયિકમાં કોનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર : સાવધયોગનો.

પ્રશ્ન : કરણ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : કરવું, કરાવવું અને કરતાને અનુમોદન આપવું.

પ્રશ્ન : યોગ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : કરણના સાધનને યોગ કહે છે. મન, વચન અને કાયા આ ત્રણ યોગ છે.

૮. પ્રણિપાત સૂત્ર (શક્તવ, નમોત્યુણંનો પાઠ)

શમોત્યુણં અરિહંતાણં, ભગવંતાણં, આઈગરાણં, તિત્થયરાણં, સયં સંબુદ્ધાણં, પુરિસુત્તમાણં, પુરિસસીહાણં, પુરિસવર પુંડરિયાણં, પુરિસ-વર-ગંધલ્લીણં, લોગુત્તમાણં લોગનાહાણં, લોગહિયાણં, લોગપઈવાણં, લોગપજ્જોયગરાણં, અભય દયાણં, ચક્ષુદયાણં, મગ્ગદયાણં, સરણદયાણં, જીવદયાણં, બોહિદયાણં, ધમ્મદયાણં, ધમ્મદેસયાણં, ધમ્મનાયગાણં, ધમ્મસારહીણં, ધમ્મવર-ચાઉરંત-ચક્ક-વટ્ટીણં, દીવોતાણં સરણં* ગઈ-પઈદ્દા, અપ્પડિ-હય-વર-નાણ-દંસણ-ધરાણંવિયટ્ટ-છઉ-માણં જિણાણં જીવયાણં, તિણાણં તારયાણં, બુદ્ધાણં બોહયાણં, મુત્તાણં મોયગાણં, સવ્વનુણં સવ્વ-દરિસીણં સિવ-મયલ-મરુય-મણંત-મક્ખય-મ્વાબાહ-મપુણારાવિત્તિ-સિદ્ધિગઈ-નામધેયં ઠાણં સપત્તાણં, શમો જિણાણં જિયભયાણં.

(ઔપપાતિક સૂત્ર ૧૨) (કલ્પ સૂત્ર - શક્તવ)

શમોત્યુણં - નમસ્કાર હોજો

અરિહંતાણં - અરિહંત

ભગવંતાણં - ભગવંતોને

આઈગરાણં - ધર્મની આદિ કરનારા

તિથ્યરાણં - ધર્મ રૂપી તીર્થની સ્થાપના કરવાવાળા
 સયંસંબુદ્ધાણં - સ્વયં પોતાની મેળે બોધિ બીજને પામનાર
 પુરિસુત્તમોણં - પુરષોમાં શ્રેષ્ઠ
 પુરિસ સીહાણં - પુરુષોમાં સિંહ સમાન
 પુરિસ વર પડરિયાણં - પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ શ્વેત કમળ સમાન
 પુરિસ વર ગંધ હત્થીણં - પુરુષોમાં પ્રધાન ગંધહસ્તી સમાન
 લોગુત્તમાણં લોકમાં ઉત્તમ
 લોગ જ્ઞાહાણં - લોકના નાથ
 લોગ હિયાણં - લોકનું હિત કરનારા
 લોગ પર્થવાણં - લોકમાં દીપ સમાન
 લોગ પજજોયગરાણં - લોકમાં ઉદ્યોત કરનારા
 અભય દયાણં - અભય દેનાર
 ચક્ષુ દયાણં - જ્ઞાનરૂપી નેત્ર દેનાર
 મગ્ગ દયાણં - મોક્ષમાર્ગના દાતા - દેનારા
 શરણ દયાણં - શરણં દેનારા
 જીવ દયાણં - સંયમનું જ્ઞાનરૂપી જીવન દેનાર
 બોહિ દયાણં - બોધિ અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ દેનાર
 ધમ્મ દયાણં - ચારિત્ર ધર્મના દાતા
 ધમ્મ દેસયાણ - ધર્મનો ઉપદેશ આપનારા
 ધમ્મ નાયગાણ - ધર્મ નાયક
 ધમ્મ સારહીણં - ધર્મ રૂપી રથના સારથી
 ધમ્મવરચાઉરંત ચકવટ્ટીણં - ચાર ગતિનો અંત કરવાવાળા, ધર્મના શ્રેષ્ઠ
 ચકવર્તી
 દીવો - સંસાર સમુદ્રમાં દ્વિપ સમાન
 તાણં - રક્ષકરૂપ
 શરણં - શરણભૂત
 ગઈ - ગતિ (આશ્રય)રૂપ
 પર્થદાણં - સંસાર કૂવામાં પડતા પ્રાણીઓ માટે આધાર રૂપ
 પ્રાચીન પ્રત અનુસાર શરણં શબ્દ શુદ્ધ

અપ્પહિહય વર - અપ્રતિહત (બાધા રહિત) તથા શ્રેષ્ઠ
 નાણંદસણધરાણં - જ્ઞાન-દર્શન ધારણ કરનાર
 વિયદ્દ છઉમાણં - છન્ન અર્થાત્ ઘાતીકર્મ રહિત
 જિણાણં - પોતે રાગ-દ્વેષને જીતનાર
 જવયાણં - બીજને જિતાડનારા
 તિન્નાણં - પોતે સંસારથી તરેલા તથા
 તારયાણં - બીજને તારનારા
 બુદ્ધાણં - પોતે બોધ પામેલા તથા
 બોહયાણં - બીજને બોધ પ્રાપ્ત કરાવનાર
 મુત્તાણં - પોતે કર્મ બંધનથી મુક્ત
 મોયગાણં - બીજને મુક્ત કરાવનાર
 સવ્વણન્નુણં - સર્વજ્ઞ (બધું જાણવાવાળા)
 સવ્વ દરિસીણં - સર્વદર્શી (બધું જોવાવાળા)
 સિવ - ઉપદ્રવ રહિત કલ્યાણ સ્વરૂપ
 મયલ - અચલ (સ્થિર)
 મરૂય - અરુજ (રોગરહિત)
 મણન્ત - અનંત (અંતરહિતા)
 મક્ખય - ક્ષય રહિત (અખય)
 મવ્વાબાહ - બાધા-પીડા રહિત (અવ્યાબાધ)
 મપુણરાવિત્તિ - પુનરાગમન રહિત એવા જગતથી ફરી પાછું આવવું નથી.
 સિદ્ધિગઈ નામધેયં - સિદ્ધિગતિ નામના
 ઠાણં સંપતાણં - સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા
 જિણાણં - જિનેશ્વર ભગવંતોને
 નમો - નમસ્કાર હો
 જિયભયાણં - ભયને જીતનાર
 સંપાવિઉકામાણં - સિદ્ધિ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાવાળા

ભાવાર્થ : અરિહંત ભગવાનને મારા નમસ્કાર, જે ધર્મની આદિ
 કરનારા છે, સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકારૂપી ચાર તીર્થોની સ્થાપના

કરનારા છે. બીજાના ઉપદેશ વિના જ બોધ પામેલા છે, બધા પુરુષોમાં ઉત્તમ છે. પુરુષોમાં સિંહ સમાન નિર્ભય છે, પુરુષોમાં કમળ સમાન અલિપ્ત છે, પુરુષોમાં પ્રધાન ગંધ હસ્તિ સમાન છે, લોકમાં ઉત્તમ છે. લોકના નાથ છે, લોકના હિતકારક છે, લોકમાં દીપ સમાન પ્રકાશ કરવાવાળા છે, લોકમાં અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો નાશ કરવાવાળા છે, દુઃખીઓને અભયદાન દેનાર છે, અજ્ઞાનરૂપ અંધને જ્ઞાનરૂપ નેત્ર દેવાવાળા છે, માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેલાને માર્ગ દેખાડનારા છે, સંયમ અથવા જ્ઞાનરૂપ જીવન દેનારા છે. શરણાગતને શરણ આપનારા છે. ધર્મનું દાન આપનારા છે, જિજ્ઞાસુઓને ધર્મનો ઉપદેશ દેનારા છે, ધર્મના નાયક છે, ધર્મના સારથી છે, ચાર ગતિનો અંત કરનાર ધર્મરૂપીયકને ધારણ કરનારા પ્રધાનધર્મ ચક્રવર્તીરૂપ છે. સંસારરૂપ સમુદ્રમાં દ્વિપ સમાન રક્ષક રૂપ, શરણ રૂપ, ગતિ રૂપ તેમ જ આધારભૂત છે, સર્વ પદાર્થોના સ્વરૂપને પ્રકાશિત કરનારા શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન-દર્શનને અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શનને ધારણ કરનારા છે. ચાર ઘાતી કર્મ રૂપ આવરણથી મુક્ત છે, પોતે રાગ-દ્વેષને જીતનારા છે અને બીજાને જિતનાડનાર છે, પોતે સંસારનો પાર પામી ચૂક્યા છે અને બીજાને પાર પમાડનારા છે. પોતે જ્ઞાન પામેલ છે અને બીજાને જ્ઞાન પમાડનારા છે. પોતે મુક્ત છે અને બીજાને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવનારા છે. સર્વજ્ઞ છે. સર્વદર્શી છે કલ્યાણકારી - ઉપદ્રવરહિત, અચલ-સ્થિર રોગરહિત, અનંત, અક્ષય, બાધાપીડા રહિત અને અપુનરાગમન (જન્મ-મરણ) રહિત એવા મોક્ષના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા છે. અથવા પ્રાપ્ત થવાવાળા છે બધા પ્રકારના ભયોને જીતનારા જિનેશ્વરોને નમસ્કાર હો.

★ બીજીવાર નમોત્યુણં બોલતી વખતે 'ઠાણ સંપત્તાણ'ની જગ્યાએ ઠાણં સંપાવિઉકામાણં બોલવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : નમોત્યુણંને પ્રણિપાત સૂત્ર કેમ કહે છે ?

ઉત્તર : પ્રણિપાતનો અર્થ નમસ્કાર છે. પૂર્ણ રૂપથી ચરણોમાં પડીને નમસ્કાર કરવાને પ્રણિપાત કહે છે.

પ્રશ્ન : આને શકસ્તવ કેમ કહે છે ?

ઉત્તર : પહેલા દેવલોકના ઈન્દ્ર, જેનું નામ શક છે તે પણ આ નમોત્યુણંથી અરહિંત તેમ જ સિદ્ધોની સ્તુતિ કરે છે.

પ્રશ્ન : લોગસ્સ અને નમોત્યુણમાં શું અંતર છે ?

ઉત્તર : લોગસ્સમાં પ્રમુખ રૂપથી આ અવસર્વિણી કાળમાં થયેલા તીર્થંકર સિદ્ધોના સિદ્ધ અવસ્થાની ભાવિ ગુણોની સ્તુતિ છે. જ્યારે નમોત્યુણમાં બધા તીર્થંકર અવસ્થાના ભાવિ ગુણોની તીર્થંકર સિદ્ધ તેમ જ સિદ્ધોની સ્તુતિ છે.

પ્રશ્ન : સ્તવ-સ્તુતિથી જીવને શું ફળ મળે છે ?

ઉત્તર : જીવ જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્રરૂપ બોધિ લાભને પ્રાપ્ત કરીને અંતક્રિયા કરીને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા આરાધક થઈને વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન : બધા પ્રકારની ભક્તિમાં કઈ ભક્તિ સર્વશ્રેષ્ઠ છે ?

ઉત્તર : ગુણ-સ્મરણ તેમ જ આજ્ઞાપાલનરૂપ ભક્તિ સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

ધર્મગુરુ-ધર્માચાર્યનો સ્તુતિ પાઠ

નમોત્યુણં રામરસગણિવસ્સ મમ ધમ્માચરિયસ્સ ધમ્મોવએસગસ્સ ।

- રાયપસેણીય આદિ અનેક આગમમા સિદ્ધ અરિહંતોને નમસ્કાર કરીને પછી, પોતાના ધર્માચાર્યને નમસ્કાર કરવાનો ઉલ્લેખ છે. બે નમોત્યુણં પછી શ્રાવક - શ્રાવિકાઓ દ્વારા પોતાના ધર્માચાર્યની સ્તુતિ કરવી આગમિક વિધિ છે, તેથી બે નમોત્યુણં પછી ધર્મગુરુ - ધર્માચાર્યની સ્તુતિ પાઠ હોવાને કારણે અહીં લીધા છે.

- પોતાના ધર્મગુરુનું નામ પણ લેવાય છે.

મૂળ શબ્દ અર્થ

મમ - મારા

ધમાચરિયસ્સ - ધર્માચાર્યજીને

ધમ્મોવએસગસ્સ - ધર્મોપદેશકને

(રામસ્સ ગણિવસ્સ) - આચાર્ય વર (શ્રી રામ ગણિવરને)

નમોત્યુણં - નમસ્કાર હો.

ભાવાર્થ : મારા ધર્માચાર્યજી તેમ જ ધર્મોપદેશક આચાર્ય પ્રવર (રામેશ ગણિવર)ને નમસ્કાર હો.

૧૦. સામાયિક પારવાનો પાઠ (એયસ્સ નવમસ્સનો પાઠ)

એયસ્સ નવમસ્સ સામાઈયવયસ્સ પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં - મણદ્દુપ્પણિહાણે વયદ્દુપ્પણિહાણે કાયદ્દુપ્પણિહાણે સામાઈયસ્સ સઈ અકરણયા સામાઈયસ્સ અણવટ્ટિયસ્સ કરણયા તસ્સ મિચ્છામિદ્દુક્કંડ. (હરિભદ્રીયાવશ્યક પૃષ્ઠ ૮૩૧)

એયસ્સ - એવા

નવમસ્સ - નવમા

સામાઈયવયસ્સ - સામાયિક વ્રતના

પંચ - પાંચ

અઈયારા - અતિયાર

જાણિયવ્વા - જાણવા યોગ્ય છે, પરંતુ

ન સમાયરિયવ્વા - આચરણ કરવા યોગ્ય નથી

ત જહા - તે આ પ્રમાણે છે.

તે - તેની

આલોઉં - આલોચના કરું છું

મણદ્દુપ્પણિહાણે - મનમાં ખરાબ વિચાર આવ્યા હોય

વયદ્દુપ્પણિહાણે - કઠોર અથવા પાપજનક વચન બોલ્યા હોય

કાયદ્દુપ્પણિહાણે - કાયાથી પાપની પ્રવૃત્તિ કરવી, જેમ જોયા વિના પૂજવું, પૃથ્વી વગેરે પર બેસવું.

સમાઈયસ્સ સઈ અકરણયા - સામયિકની સ્મૃતિ ન રાખી હોય

સામાઈયસ્સ અણવટ્ટિયસ્સ કરણયા - સામયિકનો સમય પૂર્ણ થયા પહેલા પારી લીધી હોય અથવા અવ્યવસ્થિત રીતે સામાયિક કરવી.

તસ્સ - તેનું

મિચ્છામિ - મારું મિથ્યા (નિષ્ફળ) થાઓ

દુક્કંડ - પાપ - દુષ્કૃત્ય

ભાવાર્થ : શ્રાવકના બાર વ્રતમાં નવમું સામયિક વ્રત છે. આના પાંચ અતિયાર છે. તે જાણવા યોગ્ય છે, પણ આચરણ યોગ્ય નથી. આ અતિયારની આલોચના કરું છું. (૧) સામાયિકમાં મનમાં ખરાબ વિચાર કર્યો હોય (૨) કઠોર અથવા પાપજનક વચન બોલ્યા હોય (૩) અચત્નાપૂર્વક શરીરથી ચાલવું,

કરવું, હાથ-પગ ફેલાવા- સંકોચવા આદિ ક્રિયા કરી હોય (૪) સામાયિકની સ્મૃતિ ન રાખી હોય (૫) સમય પૂર્ણ થયા પહેલા તથા અવ્યવસ્થિત રૂપેથી જેમ તેમ કરી હોય.

આ પાંચ અતિયારોથી મારું પાપ નિષ્ફળ થાઓ. સામાઈયં સમ્મં કાએણં ન ફાસિયં ન પાલિયં ન તીરિયં ન કિટ્ટિયં ન સોહિયં ન આરાહિયં આણાએ અણુપાલિયં ન ભવઈ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

સામાઈયં - સામાયિકની

સમ્મં - સમ્યક્ પ્રકારે

કાએણં - કાયાથી

ન ફાસિયં - સ્પર્શના ન કરી હોય

ન પાલિયં - પાલના ન કરી હોય

ન તીરિયં - પૂર્ણ ન કરી હોય

ન નિકિટ્ટિયં - કીર્તન ન કર્યું હોય

ન સોહિયં - અતિયારોથી શુદ્ધ ન કર્યું હોય

ન આરાહિયં - આરાધના ન કરી હોય

આણાએ - આજ્ઞાનુસાર

અણુપાલિયં ન ભવઈ - પાલન ન કર્યું હોય

તસ્સ - તેનાથી થવાવાળું

મિચ્છામિ - મારું મિથ્યા થાઓ

દુક્કડં - પાપ (દુષ્ટત્ત)

ભાવાર્થ : સામાયિકનું સમ્યક પ્રકારે કાયાથી સ્પર્શ ન કર્યો હોય, તેનું પાલન ન કર્યું હોય, અતિવાર ટાળીને શુદ્ધિ ન કરી હોય, પૂર્ણ ન કર્યું હોય, કીર્તન ન કર્યું હોય, આરાધના ન કરી હોય તેમ જ આજ્ઞાનુસાર પાલન ન કર્યું હોય, તેનું મારું પાપ નિષ્ફળ થાઓ.

સામાયિકમાં દસ મનના, દસ વચનના, બાર કાયાના આ બત્રીસ દોષોમાંથી કોઈ દોષ લાગ્યો હોય તો તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

સામાયિકમાં સ્ત્રીકથા, (બહેનોએ પુરુષ કથા કહેવું)ભત્ત (ભોજન) કથા, દેશકથા, રાજકથા - આ ચાર કથાઓમાંથી કોઈ કથા કરી હોય તો તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

સામાયિકમાં આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, પરિગ્રહસંજ્ઞા — આ ચાર સંજ્ઞાઓમાંથી કોઈ સંજ્ઞાનું સેવન કર્યું હોય તો તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

સામાયિકમાં અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર, અણચાર, જાણતા-અજાણતા મન, વચન, કાયાથી કોઈ દોષ લાગ્યો હોય તો તસ્સ મિચ્છામ દુક્કંડં.

સામાયિક વ્રત વિધિએ લીધું, વિધિએ પાર્યું, વિધિએ કરતા અવિધિએ થઈ હોય તો તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

કાનો, માત્રા, મીઠું, પદ, અક્ષર, હ્રસ્વ, ગાથા, સૂત્ર, દીર્ઘ, ઓછું, અધિક, વિપરીત, ભણાયું હોય તો અનંત સિદ્ધ કેવળી ભગવાનની સાક્ષીએ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

સામાયિક લેવાની વિધિ

૧. નિસ્સિહી નિસ્સિહી : સામાયિક સ્થાન (ધર્મ સ્થાન)માં પ્રવેશ કરતા જ 'નિસ્સિહી નિસ્સિહી' શબ્દનું ઉચ્ચારણ અર્થાત્ 'હું પાપકર્મોનો નિષેધ કરું છું.'
૨. પ્રતિલેખન : સ્થાન પૂંજીને, આસન, મુખવસ્ત્રિકા વસ્ત્ર વગેરે ધાર્મિક ઉપકરણોનું પ્રતિલેખન.
૩. વસ્ત્ર પરિવર્તન : ભાઈઓ માટે ચોલપટ્ટોકે ધોતી તથા ચાદર (ચોલપટ્ટાની લંબાઈ પગના ઘૂંટણ સુધી રહે)
૪. વંદન : તિકખુત્તોના પાઠથી ત્રણ વાર વિધિ સહિત વંદના સંત-સતીજીઓ બિરાજમાન હોય તો ઉત્તર, પૂર્વ દિશામાં મોં કરીને વંદનીયના જમણા કાનથી ડાબા કાન તરફ (અર્થાત્ પોતાના ડાબાથી જમણા કાનની તરફ ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરે.)
૫. નમસ્કાર મહામંત્ર : ઈચ્છાકારેણં, તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ (તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ બોલતાં સમયે 'ઠાણેણં, મોણેણં, ઝાણેણં' સુધીનો પાઠ ઉચ્ચારપૂર્વક બોલવો, પછી 'અપ્પાણં વોસિરામિ' મનમાં બોલવું.)
૬. કાયોત્સર્ગ : શરીરની ચંચળતા રહિત થઈને એક લોગસ્સના કાર્યોત્સર્ગ નમો અરિહન્તાણં' બોલીને કાયોત્સર્ગ ખોલે એના પછી

૭. નમસ્કાર સૂત્ર : ધ્યાન વિશુદ્ધિનો પાઠ તથા એક લોગસ્સનો પાઠ બોલવો.
૮. પ્રત્યાખ્યાન : ‘કરેમિ ભન્તે’ના પાઠથી સામાયિક વ્રતના પ્રત્યાખ્યાન. સાધુ સાધ્વી કે મોટાં શ્રાવક-શ્રાવિકા જે સામાયિકમાં છે, એમની પાસેથી ગ્રહણ કરો, ન હોય તો પોતે લો. અહીં ધ્યાન રાખવા યોગ્ય છે કે જો સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા વિશેષ જ્ઞાનાર્જન-પ્રવચન વગેરેમાં સંલગ્ન હોય તો એમને અંતરાય ન દેતાં પોતે પર્યખ્યાણ લઈ લેવા. ‘કરેમિ ભન્તે’ના પાઠમાં જ્યાં ‘જાવ નિયમં’ શબ્દ આવે એના સ્થાને જેટલી સામાયિક લેવી હોય એટલા મુહૂર્ત ઉપરાંત બોલીને આગળનો પાઠ પૂર્ણ કરો.
૯. એના પછી આસનથી નીચે ઉતરીને ડાબો ઢીંચણ ઉભો કરીને બે વાર ‘ણમોત્યુણં’નો પાઠ. પહેલા ‘ણમોત્યુણં’માં ‘ઠાણં સંપત્તાણં’ તથા બીજા ‘ણમોત્યુણં’માં ‘ઠાણં સંપાવિઉકામાણં’ કહેવું.

સામાયિક પારવાની વિધિ

૧. નમસ્કાર મહામંત્ર, ઈચ્છાકારેણં, તસ્સઉત્તરીનો પાઠ (પૂર્વ વિધિ અનુસાર) બોલીને પછી કાયોત્સર્ગ કરવો.
૨. કાયોત્સર્ગમાં બે લોગસ્સનું ધ્યાન. ‘ણમો અરિહન્તાણં’ કહીને ધ્યાન પારવું.
૩. નમસ્કાર મહામંત્ર, ધ્યાન વિશુદ્ધિનો પાઠ તથા લોગસ્સ પ્રગટ બોલવું.
૪. બે વાર ‘ણમોત્યુણં’ (પૂર્વ વિધિ અનુસાર)
૫. સામાયિક પારવાનો પાઠ, ત્રણ વાર નમસ્કાર મંત્ર બોલીને સામાયિક પારવું.

- કેટલાક લોકો સામાયિક લેતી વખતે ધ્યાનમાં ઈચ્છાકારેણં બોલે છે, જે યોગ્ય નથી. તેના કારણ (૧) પ્રારંભમાં ઈચ્છાકારેણં થી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કં બોલાય છે. તેથી ધ્યાનમાં ઈચ્છાકારેણં બોલી તસ્સ આલોઉં યોગ્ય નથી કારણ કે તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કં પ્રતિકમણ રૂપ મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત અને તસ્સ આલાઉં આલોચનારૂપ નાનું પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચના પછી પ્રતિકમણની સમાન છે.

પ્રતિક્રમણ પછી આલોચના થઈ શકે નહીં. (૨) ધ્યાનમાં સામાયિકના ઉદ્દેશનું સ્મરણ હોવું જોઈએ. જે લોગસ્સ દ્વારા થઈ શકે. ઈચ્છાકારેણં દ્વારા નહીં. (૩) જ્યાં જ્યાં ધ્યાન પછી લોગસ્સ બોલવામાં આવે છે, ત્યાં ત્યાં ધ્યાનમાં લોગસ્સનો પાઠ હોય છે. જેવી રીતે સામાયિક પારવાની વિધિમાં, પ્રતિક્રમણના ચઉવીસથોના પાંચમા આવશ્યકમાં આદિ, સામાયિક લેતી વખતે પણ ધ્યાન પછી લોગસ્સનો પાઠ બોલાય છે. તેથી ધ્યાનમાં લોગસ્સનો પાઠ બોલવો

પ્રશ્નોત્તર

પ્રશ્ન : સામાયિક ક્યાં કરવી જોઈએ ?

ઉત્તર : (૧) જ્યાં સુધી બની શકે સંત/સતીજી બિરાજતા હોય (૨) જ્યાં શ્રાવક આદિ ધર્મ ક્રિયા કરતા હોય (૩) પોતાના ઘરમાં સામાયિક કરવી હોય તો એકાંત સ્થાનમાં સામાયિક કરવી.

પ્રશ્ન : સામાયિક કરવાથી શું લાભ થાય છે ?

ઉત્તર : (૧) સમભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે. (૨) ૧૮ પાપ છૂટે છે. (૩) બે ઘડી સાધુ જેવું જીવન વીતે છે. (૪) જીવોની દયા અને રક્ષાની ભાવના વધે છે અને દંઢ બને છે. (૫) સામાયિક કરવાથી, જિનવાણી સાંભળવાનો વાંચવા અને સમજવાનો અવસર મળે છે.

પ્રશ્ન : સામાયિકનો વેશ તથા ઉપકરણ કેવા હોવા જોઈએ ?

ઉત્તર : નિરવદ્ય સ્થાનને જોઈને અથવા પૂજને સાદું આસન પાથરવું. સાંસારિક વેશ, જભ્મો, ટોપી, પાઘડી, પેન્ટ, લેંઘો, ગંજી, સ્વેટર, હાથ-પગના મોજા, રંગીન લૂંગી તથા રાગ ઉત્પન્ન કરે એવા વસ્ત્ર આભૂષણ ન પહેરતા સાદા વસ્ત્ર પહેરવા જોઈએ. ભાઈઓ માટે ખુલ્લી ઘેરાવાળી ધોતી અથવા સફેદ ચોલપટ્ટો પહેરીને સફેદ દુપટ્ટા ઓઢવો જોઈએ. મુહપત્તિનું પ્રતિલેખન કરી તેને પહેરવી જોઈએ. ધાર્મિક પુસ્તકો, માળા, પૂંજણી વગેરે રાખવા જોઈએ.

સામાયિકમાં સેલવાળી ઘડિયાળ વગેરે જોવાનો તથા મોબાઈલ આદિ ઈલેક્ટ્રોનિક ઉપકરણનો ઉપયોગ તેમ જ સ્પર્શ સર્વથા નિષેધ છે.

પ્રશ્ન : દુષ્પ્રણિધાન કોને કહે છે ?

ઉત્તર : મન, વચન અને કાયાના યોગની અશુભ પ્રવૃત્તિઓ કરવી તથા તેમાં એકાગ્ર બનવું દુષ્પ્રણિધાન છે.

પ્રશ્ન : વ્રત દૂષિત થવાના કયા કયા કારણ છે ?

ઉત્તર : વ્રત દૂષિત થવાના ચાર કારણ છે. (૧) વ્રત ભંગ કરવાનો સંકલ્પ (વિચાર) અતિક્રમ છે. (૨) વ્રત ભંગ કરવા માટે કાયાનો વેપાર પ્રારંભ કરવો વ્યતિક્રમ છે. (૩) વ્રત ભંગ કરવા માટે સાધનો ભેગા કરવા તથા વ્રત ભંગ માટે ત્યાં જવું અતિચાર (૪) વ્રતનો સર્વથા ભંગ કરવો અનાચાર છે.

પ્રશ્ન : જૈન કોણ કહે છે ?

ઉત્તર : જે જિન અર્થાત્ વીતરાગ દેવની વાણીમાં શ્રદ્ધા રાખે છે અને તેનું પાલન કરે છે, તે જૈન છે, મનના વિકારો કષાય ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને જીતવાની કોશિશ કરે છે અને હંમેશાં સારા કાર્યો કરે છે.

પ્રશ્ન : સારા કાર્યો કયા કયા છે ?

ઉત્તર : (૧) કોઈને દુઃખ ન આપવું, (૨) બધાના દુઃખ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. (૩) હંમેશાં સાચું બોલવું. (૪) ચોરી ન કરવી. (૫) ગાળો ન આપવી. (૬) ધન-સંપત્તિનું અભિમાન ન કરવું. (૭) દુઃખમાં ડરવું નહીં. (૮) ધન-સંપત્તિનું અભિમાન ન કરવું. (૯) બધા સાથે સારો વર્તવિ કરવો.

પ્રશ્ન : જૈનોએ શું કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર : (૧) સવારે ઉઠીને નમસ્કાર સૂત્ર બોલવા જોઈએ. (૨) રોજ સામાયિક કરવી જોઈએ. (૩) માતા-પિતા તથા પોતાનાથી મોટાનો આદર કરવો તેમ જ તેઓને પ્રણામ કરવા જોઈએ. (૪) એકબીજાને જય જિનેન્દ્ર કહેવું જોઈએ. (૫) દેવ, ગુરુ, ધર્મની ભક્તિ કરવી જોઈએ. (૬) સદાચારનું પાલન કરવું જોઈએ. (૭) ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચવા જોઈએ વગેરે.

પ્રશ્ન : જૈનના પ્રકાર કેટલા છે ?

ઉત્તર : ત્રણ પ્રકારના હોય છે. (૧) શ્રદ્ધા રાખવાવાળા (૨) શ્રદ્ધા સાથે અણુવ્રતનું પાલન કરવાવાળા (૩) શ્રદ્ધા સાથે મહાવ્રતનું પાલન કરવાવાળા

પ્રશ્ન : ધર્મ એટલે શું ?

ઉત્તર : દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને બચાવે અને સુગતિમાં લઈ જાય તેને ધર્મ કહે છે. જે ધારણ કરવા યોગ્ય છે તે ધર્મ છે.

પ્રશ્ન : ધર્મ શું છે ?

ઉત્તર : સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ ચારિત્ર તથા સમ્યક્ તપરૂપ ધર્મ છે.

સમ્યક્ જ્ઞાન - લોકમાં રહેલી વસ્તુઓ તેમ જ સ્વરૂપની સાચી જાણકારી કરવી તે જ્ઞાન છે.

સમ્યક્ દર્શન - અરિહંતે બતાવેલા તત્ત્વો પર શ્રદ્ધા રાખવી. સમ્યક્ ચારિત્ર - મહાવ્રત અથવા અણુવ્રતનું પાલન કરવું.

સમ્યક્ તપ-ઉપવાસ વગેરે કરીને કાયાને તપાવવી તથા પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને મનને તપાવવું.

પ્રશ્ન : આપણા દેવ કોણ છે!

ઉત્તર : અરિહંત અને સિદ્ધ ભગવાન.

પ્રશ્ન : આપણા ગુરુ કોણ છે ?

ઉત્તર : આચાર્યજી, ઉપાધ્યાયજી અને પંચ મહાવ્રતધારી, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિનું પાલન કરવાવાળા જૈન સાધુ, સાધ્વીજી

પ્રશ્ન : જૈનધર્મથી આ લોક અને પરલોકમાં શું લાભ થાય છે ?

ઉત્તર : નીચે પ્રમાણેના લાભ થાય છે.

આ લોકમાં પરલોકમાં

૧. જ્ઞાનથી બુદ્ધિ વિકસિત થાય છે. જ્ઞાન સમજવાની સ્મરણશક્તિ, તર્કશક્તિ ખીલે છે.
૨. શ્રદ્ધાથી અસત્યનું ચક્ર ચાલતું નથી. શ્રદ્ધાથી દેવ તથા મનુષ્ય ગતિ મળે છે. આર્યક્ષેત્ર, સારું ફળ મળે છે.
૩. અહિંસાથી વેર-વિરોધ શાંત થઈ મૈત્રી વધે છે. સમય પર રક્ષક મળે છે. અહિંસાથી નિરોગી કાયા અને દીર્ઘ આયુષ્ય મળે છે.

૪. સત્યથી વિશ્વસનીયતા અને પ્રમાણિકતા વધે છે. સત્યથી મધુર કંઠ અને પ્રિય વાણી મળે છે.
૫. અચોર્યથી બધા સ્થાનોમાં પ્રવેશ મળે છે. અચોર્યથી ચોર વશ કરી શકતો નથી.
૬. બ્રહ્મચર્યથી શરીર સ્વસ્થ તેમ જ બળવાન બને છે. બ્રહ્મચર્યથી પાંચ ઈન્દ્રિયો મળે છે.
૭. અપરિગ્રહથી તન-મનને આરામ મળે છે. અપરિગ્રહથી ધનવાન કુળમાં જન્મ થાય છે.
૮. તપથી રોગ નષ્ટ થાય છે અને શરીર નિરોગી રહે છે. તપથી કોઈપણ પ્રકારના દુઃખ અથવા શોક રહેતો નથી.

પ્રશ્ન : જૈન ધર્મનો તાત્કાલિક લાભ શું છે ?

ઉત્તર : (૧) સંસારના સ્વરૂપનો લાભ સમ્યક્ બોધ થાય છે.

(૨) આત્મા કુલ્યસનોથી દૂર રહે છે.

(૩) કષાયો મંદ થવાથી આત્માને શાંતિ મળે છે અને બાહ્ય સંબંધોમાં પણ મધુરતા આવે છે.

પચ્ચીસ બોલનો થોકડો

(૧) પહેલે બોલે ગતિ ચાર

નરક ગતિ, તિર્યચગતિ, મનુષ્યગતિ અને દેવગતિ

પ્રશ્ન : ગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : સંસારી જીવ મરીને જ્યાં જાય છે તેને ગતિ કહે છે.

પ્રશ્ન : નરક ગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : નરક ગતિ નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત જીવોની ગતિને નરકગતિ કહે છે. જે જીવ ખૂબ ભયંકર પાપકર્મ કરે છે, તે મરીને નરકમાં જાય છે ત્યાં તેમણે ભયંકર કષ્ટોનો સામનો કરવો પડે છે.

પ્રશ્ન : તિર્યચગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : તિર્યચગતિ નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત જીવોની ગતિને તિર્યચગતિ કહે છે. જે જીવ ખોટું બોલે છે, છળ-કપટ કરે છે અથવા વેપારમાં ભેળસેળ કરે છે. તેઓ પ્રાય: તિર્યચની યોનિમાં જાય છે.

પ્રશ્ન : મનુષ્યગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : મનુષ્યગતિ નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત જીવોની ગતિને મનુષ્યગતિ કહે છે. જે જીવ સ્વભાવથી ભદ્ર, વિનીત અને દયાળુ હોય છે. તેઓ મરીને પ્રાય: મનુષ્ય થાય છે.

પ્રશ્ન : દેવગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : દેવગતિ નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત જીવોની ગતિને દેવગતિ કહે છે. જે જીવ શુભ કર્મ કરે છે, સરાગ સંયમ વગેરે પાલન કરે છે તે મરીને પ્રાય: દેવ થાય છે.

(૨) બીજે બોલે જાતિ પાંચ

એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય જાતિ

પ્રશ્ન : જાતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : સમાન ઈન્દ્રિયવાળા જીવોનો સમૂહ અથવા જાતિનામ કર્મના ઉદયથી

પ્રાપ્ત જીવની એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય વગેરે રૂપ પર્યાય (અવસ્થા)ને જાતિ કહે છે.

— એકેન્દ્રિય જે જીવોને માત્ર સ્પર્શનેન્દ્રિય જ હોય. જેમ માટી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવ.

— બેઈન્દ્રિય જે જીવોને સ્પર્શના અને રસના (જીભ) આ બે ઈન્દ્રિય હોય. જેમ શંખ, છીપ, અળસિયા (વર્ષામાં ઉત્પન્ન થવાવાળા) જળો વગેરે.

— તેઈન્દ્રિય — જે જીવોને સ્પર્શના, રસના અને દ્રાણ (નાસિકા) આ ત્રણ ઈન્દ્રિયો હોય. જેમ જૂ, લીખ, કીડી, કંથવા, માકડ વગેરે.

— ચઉરિન્દ્રિય — જે જીવોને સ્પર્શના, રસના, દ્રાણ અને ચક્ષુ આ ચાર ઈન્દ્રિયો હોય, જેમ માખી, મચ્છર, ભમરો, પતંગિયુ, વીંછી વગેરે.

— પંચેન્દ્રિય — જે જીવોને સ્પર્શના, રસના, દ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્ર (કાન) આ પાંચે ઈન્દ્રિયો હોય. જેમ નારકી, દેવતા, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી વગેરે.

(૩) ત્રીજે બોલે કાય છ

પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય.

પ્રશ્ન : કાયા કોને કહે છે ?

ઉત્તર : કાયાનો અર્થ એકત્ર થવું. જે શરીરના રૂપમાં પુદ્ગલ એકત્ર થાય છે તેને કાયા કહે છે તે શરીર જે જીવોનું છે તેને પણ અહીં ઉપચારથી કાયા કહે છે.

— પૃથ્વીકાય — પૃથ્વી જે જીવોનું શરીર છે. જેમ માટી, હીંગળોક, હરતાલ, પથ્થર, મીઠું, ધાતુ, હીરા, પત્તા વગેરે.

— અપકાય — પાણી જ જે જીવોનું શરીર છે. જેમ ઓસ, કૂવા, વાવડી, ધૂમ્મસ, સમુદ્ર, વર્ષા વગેરેનું પાણી

— તેઉકાય — અગ્નિ જ જે જીવોનું શરીર છે. ઝાળની અગ્નિ, શોલાર ઉર્જા, આકાશની વીજળી, પ્રયોગમાં આવવાવાળી વીજળી વગેરે.

— વાઉકાય — હવા જ જે જીવોનું શરીર છે. જેમ ઉકલિયો વાયુ, મંડલિયો વાયુ, ઘનવાયુ, તનવાયુ, પૂર્વ આદિ દિશાનો વાયુ વગેરે.

— વનસ્પતિકાય — વનસ્પતિ જ જે જીવોનું શરીર છે. જેમ વૃક્ષ, લતા, ફળ, ફૂલ, શાક, ભાજી, ઘઉં ધાન્ય વગેરે.

બાદર વનસ્પતિના બે ભેદ સૂક્ષ્મ અને બાદરના બે ભેદ પ્રત્યેક અને સાધારણ એક શરીરમાં એક જીવ હોય તેને પ્રત્યેક કહે છે. જેમ કેરી, દ્રાક્ષ, મઠ, વડ, પીપળો, ઘઉં, ધાન્ય વગેરે.

જે જીવોના, આહાર વાયુ, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને શરીર સાધારણ હોય, (બધા જીવો દ્વારા એક સાથે ગ્રહણ કરવામાં આવે) તેને સાધારણ વનસ્પતિ કહે છે. જેમ જમીન કદ, લીલ, ઉગતા અંકુરા વગેરે.

ત્રસકાય — જે જીવ ઠંડી, ગરમી વગેરેથી બચવા માટે હરે-ફરે છે. જેમ બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિય.

(૪) ચોથે બોલે ઈન્દ્રિય પાંચ

શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય.

પ્રશ્ન : ઈન્દ્રિય કોને કહે છે ?

ઉત્તર : ઈન્દ્રનો અર્થ છે આત્મા. જેના દ્વારા છદ્મસ્થ આત્મા શબ્દ, રૂપ, ગંધરસ તેમજ સ્પર્શનું જ્ઞાન કરે છે. તેને ઈન્દ્રિય કહે છે.

(૫) પાંચમે બોલે પર્યાપ્તિ - છ

આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ, ભાષા પર્યાપ્તિ અને મન પર્યાપ્તિ.

પ્રશ્ન : પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : પર્યાપ્તિ શક્તિ, સામર્થ્ય, આહાર વગેરે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને તથા રસ, શરીર વગેરે રૂપમાં પરિણમવાની આત્માની શક્તિ વિશેષને પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન : આહાર પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : બાહ્ય આહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને ખલ ભાગમાં અને રસ ભાગમાં વિભાજન કરવાની શક્તિને આહાર પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન : શરીર પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : ગ્રહણ કરેલા આહારને સાત ધાતુ રૂપમાં પરિણમન કરવાની શક્તિને શરીર પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન : ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : ધાતુઓના રૂપમાં પરિણત આહારને સ્પર્શને આદિ ઈન્દ્રિય રૂપમાં પરિણમનની શક્તિને ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન : શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : શ્વાસોચ્છ્વાસ યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપમાં પરિણમવાની શક્તિને શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન : ભાષા પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : ભાષા વર્ગણાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને ભાષારૂપમાં પરિણમવાની શક્તિને ભાષા પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન : મન પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : મન યોગ્ય વર્ગણાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને મન રૂપ પરિણમવાની શક્તિને મન પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન : છઠ્ઠે બોલે પ્રાણ દશ

(૧) શ્રોત્રેન્દ્રિય બલ પ્રાણ (૨) ચક્ષુરિન્દ્રિય બલ પ્રાણ (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય બલ પ્રાણ (૪) રસનેન્દ્રિય બલ પ્રાણ (૫) સ્પર્શેન્દ્રિય બલ પ્રાણ (૬) મનોબલ પ્રાણ (૭) વચનબલ પ્રાણ (૮) કાયબલ પ્રાણ (૯) શ્વાસોચ્છ્વાસ બલ પ્રાણ (૧૦) આયુષ્ય બલ પ્રાણ

પ્રશ્ન : પ્રાણ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : જીવિત રહેવા તેમ જ ઈન્દ્રિય વગેરેની પ્રવૃત્તિમાં કારણભૂત શક્તિ વિશેષને પ્રાણ કહે છે.

(૭) સાતમે બોલે શરીર પાંચ

ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ અને કાર્મણ

પ્રશ્ન : શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર : સમયે સમયે જે જીર્ણ-ક્ષીણ થાય તેને શરીર કહે છે.

પ્રશ્ન : ઔદારિક શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર : ઉદાર અર્થાત્ સ્થૂળ પુદ્ગલોથી બનેલા શરીરને ઔદારિક શરીર કહે છે.

પ્રશ્ન : વૈક્રિય શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર : જે શરીરથી વિવિધ અથવા વિશિષ્ટ ક્રિયાઓ નાનામોટા એક અનેક દૃશ્ય-અદૃશ્ય વગેરે વિવિધ પ્રકારના રૂપ બનાવવાની શક્તિ હોય જે વૈક્રિય પુદ્ગલથી બનેલું હોય તેને વૈક્રિય શરીર કહે છે.

પ્રશ્ન : આહારક શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર : આહારક પુદ્ગલોથી બનેલા શરીરને આહારક શરીર કહે છે.

પ્રશ્ન : આહારક શરીર કોણ, ક્યારે અને કેવી રીતે બનાવે છે ?

ઉત્તર : ૧૪ પૂર્વધારી આહારક લબ્ધિ સંપન્ન મુનિરાજ (૧) જીવદયા (૨) તીર્થંકરની રિદ્ધિ જોવા (૩) સૂક્ષ્મ પદાર્થોને સમજવા તેમ જ (૪) સંશય નિવારણ આ કારણોથી, અતિ વિશુદ્ધ સ્ફુટિક રત્ન સમાન નિર્મળ આહારક પુદ્ગલોનું શરીર બનાવે છે. તેની અવગાહના જઘન્ય એક હાથ ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ એક હાથની હોય છે.

પ્રશ્ન : તેજસ શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર : તેજસ પુદ્ગલોથી બનેલા શરીરને તેજસ શરીર કહે છે. તે ઉષ્મારૂપ અને આહારને પચાવીને તેને રસ રૂપે પરિણત કરવામાં સહાયક છે. તેમ જ તેજોલબ્ધિના હેતુરૂપ છે.

પ્રશ્ન : કાર્મણ શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર : કાર્મણ વર્ગણાના પુદ્ગલોથી બનેલા શરીરને કાર્મણ શરીર કહે છે. જીવોના પ્રદેશો સાથે લાગેલા આઠ પ્રકારના કર્મ પુદ્ગલોને કાર્મણ શરીર કહે છે.

તેજસ અને કાર્મણ આ બંને શરીર બધા સંસારી જીવોમાં હોય છે.

(૮) આઠમે બોલે યોગ પંદર

મનના ૪ યોગ (૧) સત્ય મનયોગ (૨) અસત્ય મનયોગ (૩) સત્યમૃષા મનયોગ (૪) અસત્યામૃષામનયોગ વચનના ૪ યોગ (૧) સત્ય વચનયોગ (૨) અસત્ય વચનયોગ (૩) સત્યમૃષા વચનયોગ (૪) અસત્યામૃષા વચનયોગ કાયાના ૭ યોગ (૫) ઔદારિક કાયયોગ (૬) ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ (૭) વૈક્રિય કાયયોગ (૮) વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ (૯) આહારક કાયયોગ (૯) આહારક મિશ્ર કાયયોગ (૧૦) કાર્મણ કાયયોગ

પ્રશ્ન : યોગ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : મન, વચન, કાયાની, શુભાશૂભ પ્રવૃત્તિને યોગ કહે છે.

(૯) નવમે બોલે ઉપયોગ બાર

પાંચ જ્ઞાન - આત્મિનિબોધિક (મતિ) જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃ પર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન

આત્માની બોધરૂપ પ્રવૃત્તિને ઉપયોગ કહે છે. સત્તારૂપ સામાન્ય બોધ દર્શન ઉપયોગ છે તથા સત્તા સિવાય બાકીનો બોધ જ્ઞાન ઉપયોગ છે.

ત્રણ અજ્ઞાન - મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન, વિભંગ જ્ઞાન

ચાર દર્શન - ચક્ષુ દર્શન, અચક્ષુ દર્શન, અવધિ દર્શન, કેવલ દર્શન

પ્રશ્ન : ઉપયોગ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : જ્ઞાન-દર્શનમાં થતી આત્માની પ્રવૃત્તિને ઉપયોગ કહે છે.

(૧૦) દશમે બોલે કર્મ આઠ

જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, અંતરાય

પ્રશ્ન : કર્મ કોને કહે છે ?

ઉત્તર : મિથ્યાત્વ, અપ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગના નિમિત્તે જે કાર્મણ વર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલો આત્મા સાથે બંધાય તેને કર્મ કહે છે.

૧. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ - આત્માના જ્ઞાન ગુણને ઢાંકે છે.
૨. દર્શનાવરણીય કર્મ - જે કર્મ આત્માના દર્શન ગુણને ઢાંકે છે.
૩. વેદનીય કર્મ - કર્મના ફળથી સુખ-દુઃખ ભોગવવામાં આવે છે.
૪. મોહનીય કર્મ - જે કર્મથી આત્મા ધર્મ-વિમુખ થાય, પાપની પ્રવૃત્તિમાં રહે છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભમાં સમય પસાર કરે. જેનાથી આત્મા મોહિત (સત્-અસત્ના જ્ઞાનથી શૂન્ય) થાય.
૫. આયુષ્ય કર્મ - જે કર્મના ઉદયથી જીવ ચાર ગતિમાં બંધાયેલો રહે.
૬. નામ કર્મ - જે કર્મના ઉદયથી આત્મા ગતિ વગેરે વિવિધ પર્યાયોનો અનુભવ કરે.

૭. ગોત્ર કર્મ — જે કર્મના ઉદયથી જીવ ઉચ્ચ-નીચ જાતિ વગેરે પ્રાપ્ત કરીને ઉચ્ચ-નીચ તરીકે ઓળખાય.
૮. અંતરાય - જે કર્મથી દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્યમાં (શક્તિ સામર્થ્ય) અંતરાય પડે.

(૧૧) અગિયારમે બોલે ગુણસ્થાન ચૌદ

(૧) મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાન (૨) સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાન (૩) સમ્યગ્મિથ્યા (મિશ્ર) દૃષ્ટિ ગુણસ્થાન (૪) અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાન (૫) દેશ વિરતિ ગુણસ્થાન (૬) પ્રમત્ત સંયતિ ગુણસ્થાન (૭) અપ્રમત્ત સંયતિ ગુણસ્થાન (૮) નિયદ્વિ બાદર ગુણસ્થાન (૯) અનિયદ્વિ બાદર ગુણસ્થાન (૧૦) સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણસ્થાન (૧૧) ઉપશાંત મોહનીય ગુણસ્થાન (૧૨) ક્ષીણ મોહનીય ગુણસ્થાન (૧૪) સયોગી કેવળી ગુણસ્થાન (૧૪) અયોગી કેવળી ગુણસ્થાન

પ્રશ્ન : જીવની ક્રમશઃ ઉન્નત અવસ્થાઓને જૈનશાસ્ત્રમાં શું કહે છે ?

ઉત્તર : ગુણસ્થાન (જીવસ્થાન)

પ્રશ્ન : ગુણસ્થાન પરિભાષા શું છે ?

ઉત્તર : સંસારી આત્માના જ્ઞાન-દર્શન, ચારિત્ર વગેરે ગુણોની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિ અને ઉત્કર્ષ-અપકર્ષ અવસ્થા વિશેષને ગુણસ્થાન કહે છે.

૨. વીસ વિહરમાન (તીર્થંકર)

૧. શ્રી સીમંધર સ્વામીજી
૨. શ્રી યુગમંધર સ્વામીજી
૩. શ્રી બાહુ સ્વામીજી
૪. શ્રી સુબાહુ સ્વામીજી
૫. શ્રી સુજાતનાથ સ્વામીજી
૬. શ્રી સ્વયંપ્રભ સ્વામીજી
૭. શ્રી ઋષભાનન સ્વામીજી
૮. શ્રી અનંતવીર્ય સ્વામીજી
૯. શ્રી સુરપ્રભ સ્વામીજી
૧૦. શ્રી વિશાળપ્રભ સ્વામીજી

૧૧. શ્રી પ્રજધર સ્વામીજી
૧૨. શ્રી ચંદ્રાનન સ્વામીજી
૧૩. શ્રી ચંદ્રબાહુ સ્વામીજી
૧૪. શ્રી ભુજંગદેવ સ્વામીજી
૧૫. શ્રી ઈશ્વર સ્વામીજી
૧૬. શ્રી નેમપ્રભ સ્વામીજી
૧૭. શ્રી વીરસેન સ્વામીજી
૧૮. શ્રી મહાભદ્ર સ્વામીજી
૧૯. શ્રી અજીતસેન સ્વામીજી

આ વીસ તીર્થંકર વર્તમાને મહાવિદેહમાં વિચરી રહ્યા છે, તેથી એમને વિહરમાન કહે છે.

૩. ભગવાન મહાવીરના અગિયાર ગણધર

૧. શ્રી ઈન્દ્રભૂતિજી
૨. શ્રી અગ્નિભૂતિજી
૩. શ્રી વાયુભૂતિજી
૪. શ્રી વ્યક્તજી
૫. શ્રી સુધમસ્વામીજી
૬. શ્રી મૌર્યપુત્રજી
૭. શ્રી અકંપિતજી
૮. શ્રી મંડિતજી
૯. શ્રી અચલબ્રાત
૧૦. શ્રી મેતાર્યજી
૧૧. શ્રી પ્રભાસજી

૪. અણમોલ શિક્ષા

૧. દીજે દાન, ૨. લીજે યશ, ૩. કીજે પરોપકાર, ૪. ખાજે ગામ, ૫. પીજે પ્રેમ રસ, ૬. પાળજે શીલ, ૭. ટાળજે દુસંગત, ૮. છોડજે પાપ, ૯. આદરજે ધર્મ, ૧૦. ધ્યાજે અરિહંત, ૧૧. સેવજે નિગ્રંથગુરુ, ૧૨. રમજે સ્વાધ્યાય-ધામમાં

૫. શૃંગારના ૧૨ બોલ
૧. શરીરનો શૃંગાર શીલ
  ૨. શીલનો શૃંગાર તપ
  ૩. તપનો શૃંગાર ક્ષમા
  ૪. ક્ષમાનો શૃંગાર જ્ઞાન
  ૫. જ્ઞાનનો શૃંગાર મૌન
  ૬. મૌનનો શૃંગાર શુભધ્યાન
  ૭. શુભધ્યાનનો શૃંગાર સંવર
  ૮. સંવરનો શૃંગાર નિર્જરા
  ૯. નિર્જરાનો શૃંગાર કેવળજ્ઞાન
  ૧૦. કેવળજ્ઞાનનો શૃંગાર અક્રિયા
  ૧૧. અક્રિયાનો શૃંગાર મોક્ષ
  ૧૨. મોક્ષનો શૃંગાર અવ્યાબાધ સુખ

૬. મહાપાપીના બાર બોલ

૧. આત્મઘાતી મહાપાપી
૨. વિશ્વાસઘાતી મહાપાપી
૩. ગુરુદ્રોહી મહાપાપી
૪. કૃતઘ્ની મહાપાપી
૫. જૂઠી સલાહ આપનાર મહાપાપી
૬. જૂઠી સાક્ષી આપનાર મહાપાપી
૭. હિંસા ધર્મ બતાવનાર મહાપાપી
૮. સરોવરની પાળ તોડનાર મહાપાપી
૯. જંગલમાં આગ લગાડનાર મહાપાપી
૧૦. લીલા વન કાપનાર મહાપાપી
૧૧. બાળહત્યા કરનાર મહાપાપી
૧૨. સતી-સાધ્વીનો શીલભંગ કરનાર મહાપાપી

મહાસતી ચંદનબાળા

પરિચય : ચંપાનગરીમાં મહારાજા દધિવાહન રાજ્ય કરતા હતા. તેમની મહારાણીનું નામ ધારિણી તેમ જ પુત્રીનું નામ વસુમતી હતું. તેમની પુત્રી ગુણ, રૂપ, શીલ તથા સુલક્ષણોથી સંપન્ન હતી. રાજા-રાણીની અતિપ્રિય કન્યા હતી. તે સાથે દિવ્ય ગુણોની મૂર્તિ હતી.

ચંપાનગરી પર આક્રમણ — કૌશંબી નગરીમાં રાજા શતાનિક રાજ્ય કરતા હતા. તેમની મહારાણીનું નામ મૃગાવતી હતું. દધિવાહન રાજા શતાનિકના સગા સાહુભાઈ હતા. બંને રાણીઓ બહેનો હતી, છતાં પણ શતાનિકે એક સમયે અચાનક ચંપાનગરી પર આક્રમણ કરી દીધું. દધિવાહનને જેવા આક્રમણના સમાચાર મળ્યા તેઓ સ્તબ્ધ બની ગયા. સામનો નહીં કરી શકવાને કારણે યુદ્ધમાં તેમની હાર થઈ. પરાજિત દધિવાહને જંગલમાં શરણ લીધું. ધારિણી-વસુમતીનું વનગમન - મહારાણી ધારિણી અને વસુમતિએ જોયું કે મહારાજા વનમાં ચાલ્યા ગયા છે અને નગરમાં લૂંટ-ફાટ થઈ રહી છે, તે સમયે ધારિણીએ ચંદનબાળાના સ્વપ્નને યાદ કરતા કહ્યું કે તે જે પાછલી રાતે સ્વપ્ન જોયું હતું કે — ચંપાનગરી પર આપત્તિઓ આવી રહી છે. પિતાજી આપણને બધાને અનાથ છોડીને જતા રહ્યા છે. આખું નગર દુઃખમાં ડૂબી રહ્યું છે. તે સ્વપ્ન સાચું પડી ગયું. ત્યાં જ એક તેનાં રૂપ પર આસક્ત થઈને સારથી ધારિણીનું તેમ જ રાજકુમારી વસુમતીનું અપહરણ કરી રથમાં બેસાડી જંગલ તરફ ગયો.

ધારિણીની વસુમતીને શિક્ષા - માર્ગમાં ધારિણીએ ધૈર્યપૂર્વક પોતાની પુત્રીને શિક્ષા આપતા કહ્યું, ધૈર્ય ધારણ કરો, પ્રભુનું સ્મરણ કરો, ખબર નહીં આપણી સાથે ક્યારે શું થશે ? ભાગ્ય આપણને ક્યાં લઈ જશે ? પરંતુ દુઃખમાં હિંમત ન હારતી અને ધર્મ પર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખજે. વીરબાળા પોતાની રક્ષા પોતે જ કરે છે.

ધારિણીનું બલિદાન — વનની વચ્ચે પહોંચી એકાંત સ્થળ જોઈ સારથીએ પોતાની મલિન ભાવના ધારિણીની સમક્ષ મુકી ધારિણીએ નમસ્કાર સૂત્રનું

શરણ લઈને સારથીને ભય વગર ઉત્તર આપ્યો કે અમારા પ્રાણ પણ ચાલ્યા જાય, પરંતુ અમે અમારા શીલવ્રતથી જરાપણ ડગશું નહીં. આ જવાબનો સારથી પર કોઈ પ્રભાવ પડ્યો નહીં. અને પોતાની મલિન ભાવનાઓ પૂરી કરવા જેઓ આગળ વધ્યો કે ધારિણીએ વસુમતીને સદાચાર પાલનમાં દંઢ રહેવાની અંતિમ શિક્ષા આપીને, શીલરક્ષા માટે, સંથારાપૂર્વક પોતાની જીભ ખેંચીને, પોતાના પ્રાણોનું બલિદાન આપી દીધું. વસુમતી ચંદનબાળાનું બજારમાં વેચાણ - આ દૃશ્ય જોઈને ચંદનબાળા પોતાની માતાનું અનુકરણ કરવાની તૈયારી કરવા લાગી. આ બધું જોઈને સારથી સ્તબ્ધ થઈ ગયો અને તેનું હૃદય પરિવર્તન થયું. તેણે કહ્યું, ‘રાજકુમારી, તું ડર નહીં. હું તને મારી પુત્રી માનું છું. પ્રસન્નતાપૂર્વક મારા ઘરે ચાલ.’ આ પ્રકારે આશ્વાસન આપી સારથી વસુમતીને લઈને કૌશંબી પહોંચ્યો.

તેને જોઈને સારથી-પત્ની કોપિત થઈ અને કહ્યું કે, હું તો સમજતી હતી કે ચંપાપુરીથી સુવર્ણ, મણિ, હીરા-મોતી વગેરે લૂંટીને લાવશો, પરંતુ તમે તો એવો માલ લાવ્યા છો જે મારા ઘરને જ લૂંટી લે. જ્યાં સુધી આને વેચીને ૨૦ લાખ મોહરો નહીં લાવો ત્યાં સુધી હું અન્ન-પાણી ગ્રહણ કરીશ નહિ.’

સારથીએ પોતાની પત્નીને બહુ સમજાવી, પરંતુ તે માની નહિ. આ જોઈને વસુમતી સારથીને લઈને બજારમાં ઊભી રહી ગઈ.

જે કોઈપણ બજારમાંથી નીકળતા તે વસુમતીના શીલ-સૌંદર્ય જોઈને મોહિત થતા હતા, પરંતુ ૨૦ લાખ મોહર સાંભળીને બધા પાછા જતા રહેતા, ત્યારે કૌશંબીની પ્રસિદ્ધ ગણિકા વસુમતીની સુંદરતાને જોઈને તેને ખરીદવા તૈયાર થઈ.

વેશ્યાની ચમક-દમક જોઈને વસુમતીનું હૃદય ગભરાઈ ગયું અને તેની સાથે જવાની ના પાડવા લાગી, ત્યારે વેશ્યાએ જબરદસ્તીતી તેનો હાથ પકડ્યો અને પોતાની તરફ ખેંચ્યો તે સમયે વૃક્ષ પર બેઠેલા વાંદરાઓએ તેના પર હુમલો કર્યો. વસુમતીથી ગણિકાની લોહીલુહાણ હાલત ન જોવાણી. તેણે જઈને વાંદરાઓને ત્યાંથી દૂર ભગાડ્યા અને ગણિકાની રક્ષા કરીને, તેને દુષ્કર્મો છોડવાની પ્રેરણા કરી. વેશ્યાએ દંઢ નિર્ણય કર્યો અને ચંદનબાળાના પગમાં પડી અને જીવનભર દુષ્કર્મોનો ત્યાગ કર્યો.

તે સમયે કૌશંબીમાં કરોડપતિ ધનાવહ શેઠ ત્યાંથી પસાર થયા. તેમની નજરોએ ચંદનબાળાને જોઈ, તો તેમની આંખો સજળ થઈ ગઈ. આ દાસી નથી લાગતી. રાજપુત્રી કે શેઠની કન્યા લાગે છે. કોઈ નીચ જાતિના લોકો તેને ખરીદીને લઈ જશે. એના શીલ પર કોઈ વિપત્તિ ન આવે તેને કારણ પોતે તેને ખરીદી લીધી.

ધનાવહ શેઠ તેને લઈને ઘરે પહોંચ્યા. તેમની પત્નીનું નામ મૂળા હતું. મૂળાને કહ્યું, 'પ્રિય ! આપણને કોઈ સંતાન નથી. હું ગુણવતી કન્યાને લઈ આવ્યો છું અને આને જોઈને આપણી સંતાનની ભાવના પૂરી થશે.' મૂળાએ પણ વસુમતીને પુત્રીના સ્વરૂપમાં સ્વીકારી લીધી. વસુમતી પણ બધા દુઃખોને ભૂલીને માતા-પિતા માનીને સેવા કરવા લાગી.

નવું નામ ચંદના - ધનાવહ શેઠે વસુમતીને પૂછ્યું, 'હે પુત્રી ! તારું નામ શું છે?' વસુમતીએ કોઈ ઉત્તર ન આપ્યો, પરંતુ પોતાનું જૂનું નામ કે પરિચય પણ આપ્યો નહીં. તેનું શીલ સ્વભાવની શીતળતા સૌમ્યતા તથા વિનય ચંદન જેવા અનેક ગુણો જોઈને ધના શેઠે તેને ચંદના કહેવા લાગ્યા. આ જ નામ આગળ જઈને ચંદનબાળા નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ.

સેવા અને કૃતજ્ઞતા - એક દિવસ બપોરના સમયે ધનાવહ શેઠ બહારથી આવ્યા. તેમણે દાસીને હાથ-પગ ધોવા પાણી લાવવાનું કહ્યું. દાસી કોઈ કાર્યમાં વ્યસ્ત હતી. ચંદનાએ પિતાની વાણી સાંભળીને પોતે પાણી લઈને આવી. શેઠ બહુ થાકેલા હતા તથા તડકામાંથી આવ્યા હતા. પિતૃભક્તિને વશ થઈ ચંદના પોતે જ પાણી લઈને શેઠના પગ ધોવા લાગી. તેના લાંબા વાળ ખુલ્લા હતા, તે જમીનને અડી રહ્યા હતા. ધનાવહ શેઠે સહજભાવે ચંદનાના ખુલ્લા વાળ પોતાના હાથેથી પકડીને બાંધી લીધા.

મૂળા શેઠાણી આ બધું જોઈ રહ્યા હતા. તેનું હૃદય કલ્પનામાં ડૂબી ગયું. ચંદનાની સહજ ભક્તિ અને ધનાવહનો શુદ્ધ સ્નેહપૂર્ણ વ્યવહાર તેના હૃદયમાં ફેલાયેલી દુર્ભાવના અને આશંકાના ઘાસમાં આગની જેમ ફેલાઈ ગયો.

કષ્ટના દિવસોમાં ભોંયરામાં - મૂળાએ અવસર જોઈને ચંદનાના હાથ-પગ બેડીઓથી બાંધી લીધા. માથે મુંડન કરી, જૂના કપડાં પહેરાવીને ભોંયરામાં પૂરી દીધી અને તાળું મારી દીધું. ઘરના બધા દાસ-દાસીઓને કહી દીધું કે,

‘કોઈપણ શેઠને કાંઈપણ કહેશે નહીં. જે કહેશે તેને કઠોર દંડ આપવામાં આવશે.’ આમ કહીને મૂળા પોતાના પિયર જતી રહી. શેઠ ધનાવહ કૌશંબીની બહાર ગયા હતા.

ચંદના ભોંયરામાં ત્રણ દિવસ રહી. ચોથા દિવસે ધનાવહ નગરમાં આવ્યા. પોતાના ઘરે આવ્યા તો ઘરમાં કોઈ જ નહોતું. ચંદના પણ દેખાતી નહોતી. આમતેમ જોઈને શેઠે બૂમ પાડી, ‘ચંદના ! ચંદના !’ પરંતુ ચંદના ન મળી ત્યારે શેઠે દાસ-દાસીઓને બોલાવીને ગુસ્સાપૂર્વક કહ્યું, ‘તમે જે જાણતા હો તે મને કહો, નહિતર કઠોર દંડ આપીશ.’

આ સાંભળીને વૃદ્ધ દાસીએ વિચાર્યું કે, બંને બાજુ સંકટ છે. શેઠાણી ગુસ્સે થઈને મારું શું બગાડી લેશે. હું તો આમ પણ વૃદ્ધ થઈ ગઈ છું. મારા મૃત્યુથી ચંદના બચી જાય તો સુશીલ કન્યાને બચાવી લેવી જોઈએ. આમ વિચાર કરીને એણે શેઠને બધી વાત કરી દીધી. આ વાત સાંભળીને શેઠજીને બહુ દુઃખ થયું. તેમણે ભોંયરાનું તાળું તોડ્યું અને ચંદનાને ભોંયરામાંથી બહાર કાઢી. ચંદનાએ કાંપતા સ્વરે કહ્યું, ‘પિતાજી ! મને ખૂબ ભૂખ લાગી છે. હું ત્રણ દિવસથી ભૂખી છું. પહેલા મને ભોજન લાવી આપો. શેઠજી અશાંત તેમ જ ઉદ્વિગ્ન હૃદયથી ભોજન લેવા ગયા, તો તેમને ત્યાં કાંઈ જ ન મળ્યું. તેમણે જોયું કે પશુઓને આપવા માટે અડદના બાકુળા છે. તો એક સૂપડામાં અડદના બાકુળા લાવીને ચંદનાને ભોજન માટે આપી દીધા અને તેની બેડી તોડવા માટે લુહારને બોલાવવા પોતે જ ગયા.

આંખોમાં આંસુ - ચંદના સૂપડામાં રહેલા અડદના બાકુળાને લઈને ઉંબરા પાસે બેઠી. એક પગ ઉંબરાની અંદર અને એક પગ ઉંબરાની બહાર રાખી બેઠી. તેને પોતાની બધી વાતો યાદ આવવા લાગી. ‘ક્યાં મારી માતા ધારિણીએ ક્યાં મૂળા શેઠાણી ? ક્યાં મારું રાજકુળ અને ક્યાં ભોંયરામાં ત્રણ દિવસની જેલ ! અરે, મેં પૂર્વભવમાં કેવા કર્મ કર્યા છે જેનું ફળ મારે આ રીતે ભોગવવું પડે છે. હું વિચારતી હતી કે હવે ધનાવહ શેઠના ઘરે પહોંચીને મારા દુઃખનો અંત આવી ગયો છે, પરંતુ કર્મ કેવા નિકાચીત છે કે હજી દુઃખ આવી રહ્યા છે. મૂળા શેઠાણી પિયરથી પાછા આવશે તો મારી સાથે કેવો વ્યવહાર કરશે ? આવું વિચારી તેની આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યા.

ભગવાનનું પારણું — ભગવાન મહાવીરની લગભગ દીક્ષાને અગિયાર વર્ષ થઈ ગયા હતા. હવે કેવળજ્ઞાન લગભગ એક વર્ષ દૂર હતું. ભગવાન પોતાના પૂર્વભવના કર્મનો ક્ષય કરવા માટે કઠોર તપશ્ચર્યા કરી રહ્યા હતા. આ વખતે તેઓએ તેર બોલનો દુષ્કર અભિગ્રહ ધારણ કર્યો હતો.

દ્રવ્યથી (૧) હાથમાં સૂપડું હોય.

(૨) સૂપડામાં બાકુળા હોય.

(૩) એક પગ ઉંબરાની બહાર અને એક પગ ઉંબરાની અંદર હોય.

કાળથી (૪) ત્રીજો પ્રહર હોય જ્યાં બધા ભિક્ષા લઈને જતા રહ્યા હોય ભાવથી

(૫) કુંવરી હોય.

(૬) રાજકન્યા હોય.

(૭) દાસી હોય (બજારમાં વેચાણી હોય)

(૮) હાથમાં બેડી હોય.

(૯) પગમાં બેડી હોય.

(૧૦) માથાનું મુંડન કરેલું હોય.

(૧૧) શરીર પર કાછડી પહેરેલી હોય.

(૧૨) ત્રણ દિવસની ઉપવાસી હોય.

(૧૩) આંખમાં આંસુ હોય.

આ અભિગ્રહ પૂરો કરવા માટે ભગવાન રોજ નગરમાં ફરતા હતા અને અભિગ્રહ પૂરો થતો નહોતો એટલે પાછા જતા હતા. કૌશંભીની મહારાણી મૃગાવતી અને મહામંત્રીની પત્નીએ બહુ પ્રયત્ન કર્યા. તેમના કહેવા પર મહારાજા અને મહામંત્રીએ નૈમિત્તિકને પૂછીને અભિગ્રહ જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ જાણી ન શક્યા. ભગવાનના અભિગ્રહને પાંચ મહિના અને પચ્ચીસ દિવસ પૂરા થઈ ગયા હતા. ભગવાન મહાવીર કાઉસ્સગ્ગ કરીને, ધ્યાન કરીને, ભિક્ષા માટે નગરમાં ફરતા ફરતા ધનાવહ શેઠની હવેલી તરફ જઈ રહ્યા હતા. આજે બંદિની નારીનો મુક્તિ દિવસ હતો. છઠ્વીસમાં દિવસે ભગવાન ચંદનાને ત્યાં પધાર્યા. તેણે સૂપડામાં રહેલા બાકુળાને વહોરાવતા ખૂબ ભક્તિભાવ સાથે કહ્યું, ‘ભગવાન ! હું આપને દાન દેવા માટે યોગ્ય નથી, છતાં પણ જો તમને કલ્પતું હોય તો ગ્રહણ કરો. ભગવાને જોયું કે અભિગ્રહનો

એક બોલ ઓછો છે તો એ જોઈને તેઓ પાછા ફરવા લાગ્યા. ભગવાને પાછા જતા જોઈ ચંદનાની આંખોમાં આંસુ આવી ગયા, ત્યારે ભગવાન પાછા ફર્યા અને અભિગ્રહ પૂર્ણ થવાથી આહાર ગ્રહણ કર્યો. (ક્યાંક કથામાં એવું વર્ણન પર જોવા મળે છે કે જ્યારે ભગવાન પધાર્યા ત્યારે ચંદનાની આંખોમાં પહેલેથી જ આંસુ હતા.) ચંદનાએ અત્યંત હર્ષ સાથે બાકુળા વહોરાવ્યા. પ્રભુએ ત્યાં જ પારણું કર્યું.

ભગવાન મહાવીરનો આ ઘોર અભિગ્રહ માત્ર તેમની કઠોર તપ સાધનાનો અંશ માત્ર બનીને ન રહ્યો, પરંતુ આ અભિગ્રહે યુગની હવા બદલી નાખી. અભિશાપથી ઘેરાયેલી નારી જાતિનો ઉદ્ધાર અને કલ્યાણનો માર્ગ ખોલી નાખ્યો. નારી જાતિને દાસીપણાથી મુક્તિ અપાવવામાં મુક્તિના સંદેશવાહક ભગવાન મહાવીરનો આ અભિગ્રહ ઐતિહાસિક મહત્ત્વ રાખે છે.

દુઃખોનો અંત - ભગવાનનો અભિગ્રહ ચંદનના હાથે પૂરો થતા જોઈ દેવતા ચંદના પર બહુ પ્રસન્ન થયા. તેઓએ દેવદુંદુભિ વગાડી અને ચંદનના ઘરે (ધનાવહ શેઠના ઘરે) સાડા બાર કરોડ સોનેયાની (સોનામહોર) વૃષ્ટિ કરી. ચંદનના માથા પર વાળ આવી ગયા. એને સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવ્યા, હાથ-પગની બેડી તોડી મૂલ્યવાન આભૂષણ પહેરાવ્યા. દેવ દુદુંદુભિનો અવાજ સાંભળીને અને ચંદનના હાથે અભિગ્રહ પૂરો થયો છે, તે જાણીને મહારાજા, મહારાણી સહિત હજારો નગરજનો પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ચંદનાની ખૂબ પ્રશંસા કરી.

જ્યારે મહારાણીને ખબર પડી કે આ તો મારી બહેનની પુત્રી વસુમતી છે અને રાજાએ પણ જાણ્યું કે મારી સાળીની પુત્રી છે, તો તેમને બહુ દુઃખ થયું કે આની આવી દશા શા કારણે થઈ છે. તે માટે રાજાએ તેની પાસે વારંવાર ક્ષમાયાચના કરી અને બહુ જ આગ્રહ કરીને રાજમહેલમાં લઈ ગયા. શતાનિક રાજાએ દધિવાહન રાજાની શોધ કરાવી. તેમનું રાજ્ય પાછું તેમને આપી દીધું.

ચંદનાનો સંસાર ત્યાગ - ચંદનાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો. તે રાહ જોઈ રહી હતી કે ક્યારે ભગવાનને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય અને ક્યારે હું તેમની પાસે જઈને દીક્ષા લઉં.’

તેના એક વર્ષ પછી ભગવાનને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, ત્યારે ચંદનાએ રાજ્યના સુખોને છોડીને ઘણી બધી સ્ત્રીઓ સાથે દીક્ષા લીધી. તે ભગવાનની મુખ્ય શિષ્યા થઈ અને તેની શિષ્યાઓની ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા ૩૬,૦૦૦ હતી.

અનુશાસન - મહાસતી ચંદનબાળાનું અનુશાસન બહુ સારું હતું. કૌશંબીની જ વાત છે. તેમની પાસે તેમની માસી મૃગાવતીજીએ દીક્ષા લીધી હતી. એક દિવસ તેઓ કેટલાક મહાસતીઓ સાથે ભગવાન મહાવીર સ્વામીના દર્શન કરવા માટે ‘ચન્દ્રાવતરણ’ નામના ઉદ્યાનમાં ગયા હતા. ત્યાં સૂર્યાસ્ત સુધી ચંદ્ર અને સૂર્ય મૂળરૂપે ઉપસ્થિત હતા. તેના પ્રકાશથી મૃગાવતીજીને સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો તે ખબર ન પડી. જ્યારે તે દેવો ચાલ્યા ગયા, ત્યારે મૃગાવતીજી અન્ય સાધ્વીઓ સાથે ઉપાશ્રય પહોંચ્યા, ત્યાં પહોંચતા પહોંચતા અંધારું થઈ ગયું હતું.

ચંદનબાળાજી પ્રવર્તિની હોવાના કારણે કહ્યું, ‘આપ જેવા ઉત્તમ કુળ, શીલવાળા, સાધ્વીને ઉપાશ્રયની બહાર આટલો સમય રહેવું શોભાસ્પદ જ નથી.’

વિનય-મૃગાવતીજીએ પોતાના આ અપરાધ માટે પગમાં પડીને ક્ષમાયાચના કરી, ત્યારપછી મહાસતી ચંદનબાળાજી સૂઈ ગયા, પરંતુ મહાસતી મૃગાવતીજીને પોતાના અપરાધ પર બહુ જ પશ્ચાત્તાપ થયો હતો. પશ્ચાત્તાપ કરતા કરતા તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ગયું.

તે સમયે જ્યાં ચંદનબાળા સૂતા હતા. તેમનો હાથ સંસ્તારકની બહાર નીકળી ગયો હતો. ત્યાંથી એક સર્પ નીકળ્યો. મૃગાવતીજીએ હાથને સંસ્તારકની અંદર મૂકી દીધો, તેને કારણે ચંદનબાળાની આંખ ખુલ્લી ગઈ. તેઓએ પૂછ્યું, આપ હજી સુધી સૂતા નથી. ‘આપે મારો હાથ કેમ હલાવ્યો.’ મૃગાવતીજીએ કહ્યું, ‘હાથને સાપથી બચાવવા માટે.’

ચંદનબાળાજી – ‘શું આપને કાંઈ જ્ઞાન થયું છે? જેથી આપને અંધારામાં પણ સાપ દેખાયો.’

મૃગાવતીજી – ‘આપની કૃપા.’

ચંદનબાળાજી – ‘પ્રતિપાતી (નાશ થવાવાળું) કે અપ્રતિપાતી (અમર)’

મૃગાવતીજી – ‘અપ્રતિપાતી.’

ચંદનબાળાને આ સાંભળતા જ ખૂબ પશ્ચાત્તાપ થયો. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે મારાથી કેવળજ્ઞાનીની આશાતના થઈ છે. આ પ્રકારે પશ્ચાત્તાપ કરતા કરતા ચંદનબાળાજીને પણ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. આ રીતે ચંદનબાળા બીજાને અનુશાસનમાં રાખતા હતા, સાથે જ પોતાના જીવનમાં પણ મહાન વિનય હતો.

મોક્ષ — ચંદનબાળા અંત સમયમાં બધા કર્મોનો ક્ષય કરીને મોક્ષમાં ગયા.

૨. પરમ નિષ્ઠાવાન કામદેવ શ્રાવક

પરિચય : અંગદેશની રાજધાની ચંપાનગરીમાં જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતા હતા. ત્યાં કામદેવ નામના પ્રતિષ્ઠિત શેઠ રહેતા હતા. તેમની ભદ્રા નામે સુરૂપા ભાર્યા (પત્ની) હતી. તેમના ઘણા નાના-મોટા સુયોગ્ય પુત્ર પણ હતા. પત્ની અને પુત્ર બધા કામદેવને અનુકૂળ હતા. કામદેવની પાસે ૧૮ કરોડ સુવર્ણમુદ્રાઓ હતી. તેમાંથી છ કરોડ કોષમાં, છ કરોડ વેપારમાં તથા છ કરોડ મુદ્રાઓ ઘરમાં લાગેલી હતી. કામદેવના છ ગોકુળ હતા. પ્રત્યેક ગોકુળમાં દસ હજાર પશુઓ હતા.

આ પ્રકારે કામદેવ ગૃહસ્થ, પરિવાર, સંપત્તિ, સુખ, પ્રતિષ્ઠા વગેરેથી સંપન્ન હતા.

ધર્મગ્રહણ — એકવાર ભગવાન મહાવીર સ્વામી ચંપાનગરીની બહાર પૂર્ણભદ્ર નામના ચૈત્યમાં પધાર્યા. આ સમાચાર સાંભળીને કામદેવ ભગવાનના દર્શન કરવા તથા વાણી સાંભળવા ગયા. ભગવાનની વાણી સાંભળીને તેમને જૈન ધર્મ પર શ્રદ્ધા થઈ. તેમને લાગ્યું કે પરિવાર, ધન, પ્રતિષ્ઠા વગેરે મારી બધી સંપન્નતા વાસ્તવમાં સુખ આપનાર નથી. તે પરભવમાં પણ સાથે આવશે નહીં. જગતમાં જીવવા માટે માત્ર એક જ ધર્મ સાચો સુખ આપનાર છે. અને ભવોભવનો સાથી છે, માટે મારે સંસારનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા લેવી જ યોગ્ય છે, પરંતુ અત્યારે હું દીક્ષા લેવા સમર્થ નથી, તેથી મારે શ્રાવકવ્રત જ ગ્રહણ કરવા જોઈએ. આમ વિચારીને તેઓએ ભગવાન પાસે શ્રાવકના બાર વ્રત ગ્રહણ કર્યા. પછી નવતત્ત્વની જાણકારી મેળવીને ૨૧ ગુણ સંપન શ્રેષ્ઠ શ્રાવક બની ગયા. ત્યાં સુધી કે ભગવાનના મુખ્ય શ્રાવકોમાં તેમનો સમાવેશ થયો.

કામદેવ પરમ નિષ્ઠાવાન શ્રાવક હતા. અપાર સમૃદ્ધિની વચ્ચે રહીને

તેઓ તપ અને ત્યાગ પ્રધાન જીવન જીવતા હતા. ચૌદ વર્ષ સુધી તેઓએ ગૃહસ્થ વ્યવહાર ચલાવતા, શ્રાવકધર્મનું પણ પાલન કર્યું. પછી તેમને લાગ્યું કે ગૃહસ્થી ચલાવવામાં ધર્મચિંતન, ધર્મકરણીમાં અડચણ આવે છે, ત્યારે તેમણે ઘરનો બધો ભાર પોતાના મોટા પુત્રને સોંપીને નિવૃત્તિ લઈ લીધી. તેઓ પૌષધશાળામાં જઈને રહેવા લાગ્યા તથા ભગવાન દ્વારા કથિત ધર્મપ્રજ્ઞાપ્તિ અનુસાર જીવન જીવવા લાગ્યા. પિશાચનો પહેલો ઉપસર્ગ- એક સમયની વાત છે, કામદેવે પૌષધ કર્યો હતો. દિવસ તો વીતી ગયો, પરંતુ જ્યારે અડધી રાતનો સમય થયો ત્યારે પૌષધશાળાની બહાર એક મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવ આવ્યો. તેણે ભયંકર પિશાચનું રૂપ બનાવ્યું માથું, બહાર નીકળેલી લાલ લાલ આંખો, સૂપડા જેવા કાન, ઘેંટા જેવું નાક, ઘોડાની પૂંછ જેવી મૂંછ, ઉંટ જેવા લાંબા હોઠ, પાવડા જેવા દાંત, લબકારા મારતી જીભ, આમ પિશાચનું રૂપ બહુ જ વિકૃત હતું. તાડ જેવો લાંબો બારણા - જેવો પહોળો જાણે બગલમાં લપેટાયેલો સર્પ, તે પિશાચ હાથમાં ચમકતી નીલી તલવાર (ખડગ) લઈને ભયાનક શબ્દ કરતો પૌષધશાળામાં કામદેવ શ્રાવક પાસે આવ્યો અને કહ્યું, ‘અરે કામદેવ ! મૃત્યુની ઈચ્છા કરવાવાળો કુલક્ષણ ! અશુભ દિવસનો જન્મેલો ! લજ્જા રહિત ! ધર્મમોક્ષને ચાહવાવાળો ! તું પૌષધ આદિ વ્રતથી વગેરે ડગવાનો નથી, પરંતુ જો તું આજે તારા ધર્મથી નહીં ડગે તો તને છોડીશ નહીં, તો હું આજે આ તલવારથી તારા નાના નાના ટુકડા કરી નાખીશ, જેથી તું અકાળમાં જ દુઃખને પ્રાપ્ત કરી મરી જઈશ.’

પિશાચરૂપી દેવના આમ કહેવા છતાં પણ કામદેવ ભયભીત થયા નહીં, ક્ષુબ્ધ પણ થયા નહીં, ભાગ્યા પણ નહીં, પરંતુ ઉપસર્ગ આવ્યો છે તે જાણીને સાગારી સંથારો (અનશન) ગ્રહણ કર્યો અને સમભાવપૂર્વક ધર્મધ્યાન કરતા રહ્યા. આ જોઈને તે દેવે કામદેવને પોતાની આ વાત બીજીવાર અને ત્રીજીવાર પણ કહી, પરંતુ કામદેવના તનમનમાં કાંઈપણ અંતર પડ્યું નહીં, ત્યારે દેવે ક્રોધિત થઈને ભ્રમર ઉપર ચડાવીને, તલવારથી ટુકડા કરવા જેવો અનુભવ કામદેવને કરાવ્યો. તેનાથી કામદેવને પીડા તો બહુ પહોંચી, સુખ જરાપણ ન મળ્યું. આવી મહાવેદના સહન કરવી બહુ દુષ્કર હતી, છતાં પણ કામદેવે બહુ જ શાંતિથી તે મહાવેદના સહન કરી.

હાથીનો બીજો ઉપસર્ગ - આ જોઈને દેવ નિરાશ થઈ ગયો. તે પૌષધશાળાની બહાર ગયો. બીજી વખત તેણે પર્વત જેવું લાંબુ -પહોળું, તિક્ષ્ણ દાંતવાળું, લાંબી સૂંઢવાળું, મેઘ જેવો કાળો અને મદોન્મત્ત ભયંકર હાથી જેવું રૂપ બનાવ્યું અને પૌષધશાળામાં આવીને કહ્યું, ‘અરે કામદેવ ! મૃત્યુની ઈચ્છાવાળો વગેરે જો તું તારા ધર્મથી નહીં ડગે, વ્રતને નહીં છોડે, તો તને હમણાં જ સૂંઢથી પકડીને પૌષધશાળાની બહાર ફેંકી દઈશ, ત્યાં તને આકાશમાં ઉછાળીને પછી તિક્ષ્ણ દાંત પર ઝીલી લઈશ. પછી જમીન પર પછાડીને ત્રણ વાર તારા પગ પર મૂકીશ. જેથી તું અકાળે જ દુઃખને પ્રાપ્ત કરી મૃત્યુ પામીશ.’

કામદેવ, હાથીના આ વચનો સાંભળીને પણ ડર્યા નહિ અને પહેલાની જેમ જ નિર્ભય, ધર્મધ્યાન કરતા રહ્યા. આ જોઈને તે હાથીરૂપ ધારી દેવે કામદેવને આ જ વાત બીજીવાર કહી, ત્રીજીવાર કહી, પરંતુ કામદેવના તન-મનમાં કાંઈપણ અંતર પડ્યું નહીં, ત્યારે દેવે કોપિત થઈને કામદેવને સૂંઢથી પકડીને પૌષધશાળાની બહાર લઈ જઈ, આકાશમાં ઉછાળ્યો, પોતાના તીક્ષ્ણ દાંત પર ઝીલ્યો અને ભૂમિ પર પાડીને ત્રણ વાર પગ મૂક્યો. તેને કારણે કામદેવને ખૂબ પીડા થઈ, છતાં પણ કામદેવ આ ઘોર વેદનાને શાંતિથી સહન કરતા રહ્યા.

સર્પનો ઉપસર્ગ : આ જોઈને દેવ નિરાશ થઈ ગયો. તેનો બીજો ઉપસર્ગ પણ કામદેવને ડરાવી શક્યો નહીં. ત્યારે તે પૌષધશાળામાંથી બહાર નીકળ્યો. ત્રીજીવાર તેણે શાહી જેવા કાળા, ચોટલા જેવો લાંબા લબકારા મારતી બે જીભવાળા, લોહી જેવો લાલ આંખવાળા, બહુ મોટી ફેણવાળો, આંખોમાં વિષવાળા, ફૂંકાડા મારતા, ભયંકર સર્પનું રૂપ બનાવ્યું અને પૌષધશાળામાં આવીને કહેવા લાગ્યો, ‘અરે ! કામદેવ મૃત્યુની ઈચ્છાવાળો ! વગેરે જો તું તારા ધર્મથી નહીં ડગે, વ્રતને નહીં છોડે તો, હું હમણાં સરસર કરતો તારી કાયા પર ચડી જઈશ. પાછળની તરફથી ફાંસીની જેમ ત્રણ વાર તારા ગળાનો ભરડો લઈશ, પછી વિષવાળી તીક્ષ્ણ દાઢોથી તારી છાતી પર ડંશ મારીશ. જેને કારણે તું અકાળે જ દુઃખને પ્રાપ્ત કરી મૃત્યુ પામીશ.

કામદેવ સર્પના આ વચનો સાંભળીને પહેલાની જેમ જ નિર્ભય અને નિશ્ચલ ધર્મધ્યાનમાં લીન રહ્યા. આ જોઈને સર્પરૂપધારી દેવે કામદેવને આ વાત બીજીવાર કહી, ત્રીજીવાર કહી, પરંતુ કામદેવના તન-મનમાં કોઈ અંતર પડ્યો નહીં, ત્યારે દેવ ક્રોધિત થઈને સરસર કરતા કામદેવની કાયા પર ચડ્યો. પાછળની તરફથી ફાંસીની જેમ ત્રણવાર ભરડો લઈ, પછી વિષવાળી દાઢોથી હૃદય પર ડંશ માર્યો. તેનાથી કામદેવને પીડા તો બહુ થઈ, પરંતુ તે ધોર વેદનાને શાંતિથી સહન કરી.

આ જોઈને દેવ નિરાશ થઈ ગયો. પિશાચ, હાથી અને સર્પના ત્રણ મોટા ઉપસર્ગો આપવા છતાં પણ કામદેવને પોતાના ધર્મ અને વ્રતથી ડગાવી શક્યા નહીં. ત્યારે તે પૌષ્ઠશાળામાંથી બહાર નીકળ્યો. આ વખતે દેવે પોતાનું વાસ્તવિક રૂપ જ રાખ્યું. શરીર, ઉજ્જવળ બહુમૂલ્યવસ્ત્ર, અલગ અલગ પ્રકારના ઉત્કૃષ્ટ કોટિના હાર આદિ આભૂષણયુક્ત તથા દશે દિશાઓને પ્રકાશિત કરનાર દિવ્ય રૂપ, પછી તેમણે પૌષ્ઠશાળામાં આવીને કહ્યું,

પ્રાણ જાય પર પ્રણ નહીં જાય ।

દેહ જાય પર ધર્મ નહીં જાય ॥

દેવે કરેલી પ્રશંસા : હે કામદેવ ! શ્રમણોપાસક (સાધુની ઉપાસના કરવાવાળા) તમને ધન્ય છે. તમે બહુ પુણ્યવાન છો, કૃતાર્થ છો. તમે સુલક્ષણ છો, તમારો જન્મ અને જીવન સફળ છે કારણ કે નિર્ગ્રંથ પ્રવચન (જૈનધર્મ)માં એવી દૃઢ શ્રદ્ધા છે કે દેવતા પણ તમને ડગાવી શકે એમ નથી.

‘હે દેવાનુપ્રિય ! (આ આર્ય સંબોધન છે.) પહેલા દેવલોકના ઈન્દ્રએ પોતાના સભામાં તમારી પ્રશંસા કરતા કહ્યું હતું કે, કામદેવ શ્રામણોપાસક નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં એટલા દૃઢ છે કે તેને દેવ-દાનવ કોઈપણ ધર્મથી ડગાવી શકે તેમ નથી. હું તમારી પરીક્ષા લેવા અહીં આવ્યો હતો. તમને કષ્ટ આપીને આજે પ્રત્યક્ષ જોઈ લીધું છે કે તમારી નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં દૃઢ શ્રદ્ધા છે. હે દેવાનુપ્રિય મેં જે આ તમને ઉપસર્ગ આપ્યો છે, તેની માટે હું વારંવાર ક્ષમાયાચના કરું છું. તમે મને ક્ષમા કરો. તમે ક્ષમા આપવાં યોગ્ય છો. હું બીજીવાર આપને આવો ઉપસર્ગ આપીશ નહીં.

આ પ્રકારેદેવે કામદેવની પ્રશંસા કરી અને ઈન્દ્ર દ્વારા તેમની કરવામાં આવેલી પ્રસંશા સંભળાવી. પોતાનું અહીં આવવાનું અને ઉપસર્ગ આપવાનું પ્રયોજન સમજાવ્યું અને અહીં તેઓ ઉપસર્ગમાં પણ ધર્મમાં દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા છે તેમ કહીને, પગમાં પડીને વારંવાર ક્ષમાયાચના કરી. પછી તે દેવતા જ્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાં ચાલ્યો ગયો. હવે કામદેવે પણ જાણ્યું કે, ઉપસર્ગ - સંકટ ટળી ગયું છે. તો તેમણે સાગરી સંથારો પારી લીધો. દિવસ ઉગતા જ નગરીમાં ભગવાન પધાર્યા છે તે સમાચાર સાંભળીને પૌષધ પાર્યા વગર ભગવાનના દર્શન કરવા તથા વાણી સાંભળવા ગયા.

ભગવાને દેશના આપી. દેશના પૂરી થયા પછી બધાની સામે કામદેવને કહ્યું, ‘હે કામદેવ ! શું પાછલી રાતે તમને દેવ દ્વારા પિશાય, હાથી અને સર્પના રૂપમાં ત્રણ ત્રણ ભયંકર ઉપસર્ગ આવ્યા હતા. દેવ આવ્યા ત્યાંથી લઈને પાછો ગયા ત્યાં સુધીની બધી વાત કરીને ભગવાને કહ્યું, ‘હે કામદેવ ! શું આ સત્ય છે ? કામદેવ કહ્યું, ‘હા, સત્ય છે.’

સાધુ-સાધ્વીઓને શિક્ષા — કામદેવ દ્વારા હા કહેવા પર ભગવાને પોતાના ઘણા સાધુ-સાધ્વીઓને કહ્યું, ‘હે આર્યો ! જ્યારે ગૃહસ્થાવસ્થામાં રહેવાવાળા શ્રમણોપાસક શ્રાવક પણ દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચ સંબંધી ઉપસર્ગોને સમભાવપૂર્વક સહન કરીને ધર્મધ્યાનમાં દૃઢ રહે છે, તો નિર્ગ્રંથ મુનિઓએ તો વધારે પરિષદ સહન કરવા માટે તત્પર રહેવું જોઈએ, એમાં જ મુનિધર્મની શોભા છે. ભગવાનના આ વચનોને બધા શ્રમણ નિર્ગ્રંથોએ વિનયપૂર્વક જીવનમાં ઉતારવાનો સંકલ્પ કર્યો. ત્યારપછી કામદેવ શ્રાવકે ભગવાનને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા અને ભગવાનના આ વચનોને બધા શ્રમણ નિર્ગ્રંથોએ વિનયપૂર્વક જીવનમાં ઉતારવાનો સંકલ્પ કર્યો.

દેવલોક ગમન તથા મોક્ષ - ત્યારપછી કામદેવ શ્રાવકે ભગવાનને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા અને ભગવાનના ઉત્તર સાંભળી પોતાની શંકા દૂર કરી તથા જિજ્ઞાસાપૂર્ણ કરી પછી ભગવાનને વંદન-નમસ્કાર કરી ઘરે ગયા.

કામદેવ શ્રાવકે ત્યારપછી ખૂબ જ ધર્મધ્યાનમાં કર્યું. શ્રાવકની અગિયાર પડિમાઓને ધારણ કરીને ૨૦ વર્ષ સુધી શ્રાવકધર્મનું પાલન કર્યું. અંતમાં પોતાના જીવનમાં જે કોઈ દોષ લાગ્યો હોય, તેની આલોચના-પ્રતિક્રમણ

કરીને સંથારો લીધો. એક માસની સંલેખણા-સંથારો કરીને મૃત્યુનો અવસર આવવા પર કાળ કરીને પહેલા દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની પૂર્ણ આરાધના કરી સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થશે. ધન્ય છે કામદેવ શ્રાવકની ધર્મદઢતાને.

૩. સેવામૂર્તિ મુનિ નંદીષેષ

મગધદેશના નંદીગ્રામ નગરમાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને સોમિલ નામની પત્નીથી નંદીષેષ નામનો પુત્ર હતો. તેનું ભાગ્ય બહુ મંદ હતું. નાનપણમાં જ માતા-પિતાનું મૃત્યુ થવાથી તે અનાથ થઈ ગયો. પેટના વિકારથી તેનું પેટ વધી ગયું તથા તે એકદમ કુરૂપ હતો. સ્વજનોએ તેનો ત્યાગ કરી દીધો હતો, પરંતુ તેના મામાએ તેને પોતાની પાસે રાખ્યો હતો. તેના મામાને સાત પુત્રીઓ હતી. યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થવા પર મામાએ કહ્યું કે, ‘હું તારા લગ્ન મારી એક પુત્રી સાથે કરાવીશ.’ કન્યા મળશે તે લોભમાં તે મામાના ઘરનું બધું કામ કરવા લાગ્યો. પુત્રીઓએ પણ પોતાના પિતાના વચન સાંભળ્યા તો બધી પુત્રીઓને નંદી પ્રત્યે તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો. નંદીષેષ ચિંતામગ્ન થઈ ગયો. મામાએ વિશ્વાસ અપાવ્યો કે કોઈપણ બીજી કન્યા સાથે તારા લગ્ન કરાવીશ, પરંતુ નંદીષેષ ને વિશ્વાસ ન બેઠો. તે વિચારવા લાગ્યો કે બીજી એવી કઈ કન્યા હશે કે જે મારી સાથે લગ્ન કરશે. આ પ્રકારે વિચાર કરીને સંસારથી ઉદાસીન અને વિરક્ત થઈ ગયો. તે મામાનું ઘર છોડીને રતનપુર નગરમાં આવ્યો. તેની દૃષ્ટિ એક યુગલ સ્ત્રી-પુરુષ પર પડી. જે કામકીડામાં રત હતા. નંદીષેષ પોતાના ભાગ્યનો વિચાર કરતો મરવાની ઈચ્છાથી એકાંતમાં જઈને પોતાના ગળે ફાંસો ખાવા તૈયાર થયો. તે સમયે એક સંતમુનિરાજ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને કહ્યું, ‘અરે ભાઈ! તું આ શું કરે છે?’ બાળકે કહ્યું, ‘હું મરવાનો ઉપાય કરી રહ્યો છું.’ મુનિરાજ, ‘કેમ એવું તે શું દુઃખ આવી ગયું છે. જેને કારણે તું ધોર કર્મ કરવા તૈયાર થયો છે.’ બાળકે કહ્યું, ‘હું બહુ દુઃખી છું. નાનપણમાં જ મને એકલો છોડીને મારા માતા-પિતા મરી ગયા. મારા મામા મને પોતાના ઘરે લઈ ગયા, પરંતુ મામા મારા પર દ્વેષ, કરતી હતી. એમાં પણ પાછો હું કુરૂપ જેથી બધા મારો તિરસ્કાર કરતા હતા, માટે હું મરી જવા ઈચ્છું છું.’

મુનિરાજે તે દુઃખી બાળકને પ્રેમપૂર્વક સમજાવ્યો. તેમણે કહ્યું, ‘આ બધા તો તારા પૂર્વભવના પાપો છે, તેથી તું દુઃખી થાય છે અને તે દુઃખો તો તારે ભોગવવા જ પડશે. આપઘાત કરવાથી તારા પાપો તો છૂટશે નહિ, ઉપરથી દુઃખમાં વધારો થશે, એના કરતા તું તારા બાંધેલા કર્મોને શાંતિથી અને હસતા મુખે સહન કરીશ તો તારું સારું થશે. તારા પૂર્વના કર્મનો નાશ થઈ જશે, જેથી તું ભવિષ્યમાં સુખી થઈશ.

છોકરો તો મુનિના આવા લાગણીસભર વચનોથી આશ્વાસન પામ્યો અને તેમના ચરણે પડીને વિનંતી કરતો બોલ્યો, “મને આ સંસારમાં કોઈ રસ નથી, માટે મને સંસારના આવા દુઃખોમાંથી છૂટવાનો કોઈ માર્ગ બતાવો.” મુનિએ કહ્યું, “ભાઈ ! આ જગતમાં કેટલાય દુઃખી જીવો છે તેમની પ્રેમથી સેવા કર, સેવા કરવામાં તારું દુઃખ ભુલાઈ જશે. સેવા સંસારમાં રહીને પણ કરી શકાય અને છકાયજીવોની દયારૂપ આત્માની સેવા સાધુ થઈને પણ કરી શકાય ! આ બંનેમાં સાધુ થઈને સેવા કરવી એ ઉત્તમ માર્ગ છે. તારી ભાવના અને શક્તિ હોય તો સાધુ જીવનમાં રહીને સેવા કરજે.”

મુનિના વચનોથી તે બાળક ઉપર સુંદર અને ધારી અસર થઈ. તેણે તે જ વખતે સાધુ બની જવાનો નિર્ણય કર્યો. થોડા જ સમયમાં દીક્ષા અંગીકાર કરી તેણે મુનિવ્રત સ્વીકાર્યું.

હવે તો બાળક મુનિ નંદીપેશ સાધુ થઈ ગયા અને તે પણ સેવા કરવી જ જેમનો ધર્મ બની ગયો. ઘરડા, અપંગ કે રોગિષ્ઠ કોઈપણ મુનિ હોય તો તેમની સેવા કરવા તેઓ આનંદથી અને ઉમંગથી દોડી જતા. સર્વને પોતાના માની તેઓ સેવાના કાર્યમાં લાગી જતા. ધીમે ધીમે તેમની સેવાભાવની કીર્તિ ચોમેર પ્રસરી ગઈ અને દેવલોકના ઈન્દ્ર પણ તેમની સેવાના વખાણ કરવા લાગ્યા. તેમના વખાણ સાંભળીને બે મિથ્યાદષ્ટિ દેવોને તેમની સેવાની પરીક્ષા કરવાનું મન થયું.

તે બંને દેવો જ્યાં મુનિ નંદીપેશ હતા તે ગામની બહાર આવ્યા. એક દેવ સામાન્ય સાધુ અને બીજા રોગી સાધુ બની ત્યાં રહેવા લાગ્યા.

એક દિવસ નંદીપેશ મુનિ બે ઉપવાસનું (છટ્કું) પારણું કરવાની તૈયારીમાં હતા, તે જ સમયે પેલા સામાન્ય સાધુ ત્યાં આવ્યા અને બોલ્યા,

“જોયો મોટો સેવાભાવી સાધુ થયો છે તે ! આને લોકો સેવાભાવી કહે છે. ગામની બહાર એક વૃદ્ધ, અશક્ત અને રોગી મુનિ પીડાઈ રહ્યા છે અને આ તો અહીં માલ પાણી ઉડાવવાની તૈયારીમાં લાગ્યો છે. પેલા મુનિરાજે તો કેટલાય દિવસથી ખાધું નથી, કેવા અશક્ત થઈ ગયા છે. જા જઈને તેમની સેવા કર.”

આવા વચનો સાંભળતા જ તેમણે એક પણ અન્નનો કોળિયો મુખમાં નાખ્યા વગર પાત્રાને વ્યવસ્થિત મૂક્યા. અને ઊભા થઈને આવેલા સાધુને કહ્યું, “જલદી મને પેલા રોગી અને અશક્ત સાધુ પાસે લઈ જાઓ, હું યથાશક્તિ તેમની સેવા ચોક્કસ કરીશ.” ૮-૧૦ ઘરોમાં ફરીને, અચેત પાણી લીધું.

બંને સાધુ ગામની બહાર આવ્યા. મુનિ નંદીપેણે તે સાધુને વંદન કર્યા, અચેત પાણી તેમની પાસે રાખી દીધું. ત્યાં તો પેલા સાધુ ગુસ્સામાં બોલ્યા, “કેટલીયે વારથી હું દુઃખી થાઉં છું, તને ક્યારનો સંદેશો મોકલાવ્યો છે અને તું કેટલો મોડો આવ્યો ? જોઈ તારી સેવા ભાવના !” મુનિ નંદીપેણે વિવેકપૂર્વક કહ્યું, “માફ કરો મુનિરાજ ! મને આવતા જરા મોડું થઈ ગયું છે, પણ ચાલો, હું તમને ગામના ઉપાશ્રયે લઈ જાઉં.” બીમાર સાધુ આવું સાંભળીને ક્રોધથી ભભૂકી ઊઠ્યા, “અરે મૂર્ખ ! હું જરા પણ હરીફરી શકતો નથી. ત્યાં તું મને ચાલીને જવાની વાત કરે છે ! આવું કહેતા તને શરમ નથી આવતી ?”

“પ્રભુ ! મારી ભૂલ થઈ ગઈ, આપ ચિંતા ન કરો, હું આપને મારા ખભા ઉપર બેસાડીને લઈ જઈશ.” એમ કહીને તેમણે એ રોગી મુનિને ટેકો આપી બેસાડીને, હળવેથી ઉપાડીને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડી અને પાણીની ઝોળી ઉપાડીને ગામ તરફ ચાલવા લાગ્યા.

અચાનક તે રોગી મુનિનું વજન ભારે ને ભારે થવા લાગ્યું. છટ્કની તપસ્યાને કારણે મુનિ નંદીપેણનું શરીર અશક્ત થઈ ગયેલું હતું, પણ દેવે તો એની પરીક્ષા લેવી હતી. ઉપર બેઠેલા સાધુને ઉપાડીને તેઓ મહામહેનતે ચાલતા હતા, “અરે ! યુવાન થઈને તને ચાલતા પણ નથી આવડતું ? ચાલતા ચાલતા આમ લથડિયાં કેમ ખાય છે ? ધ્રૂજે છે કેમ ?” સાથે ચાલતા સાધુ કઠોરતાથી બોલ્યા.

આટલું ઓછું હોય તેમ ખત્મા ઉપર બેઠેલા સંત બરાડ્યા, “અલ્યા તેં તો મારું શરીર સાવ ખોંખરું કરી નાખ્યું. ચાલવામાં જરાક તો ભાન રાખ, આવી રીતે સેવા કરાતી હશે?” અપમાન અને કૂરતાભર્યા આવા વચનો સાંભળવા છતાં નંદીપેશ મુનિ શાંતિથી બોલ્યા, “મુનિરાજ ! ભૂલ સાંભળવા છતાં નંદીપેશ મુનિ શાંતિથી બોલ્યા, “મુનિરાજ ! મારી ભૂલ માટે ક્ષમા માંગુ છું, હવે હું વધારે સાચવીને ચાલીશ” અને સાવધાનીથી ચાલવા લાગ્યા. જેથી પાણી પણ ઢોળાય નહિ અને મુનિરાજને પીડા પણ ન થાય. રોગી મુનિને આટલાથી સંતોષ ન થયો, તેથી તેમણે કહ્યું, “મારે કુદરતી હાજતે જવું છે, માટે મને નીચે ઉતાર.” મુનિ નંદીપેશ તેમને નીચે ઉતારવા જાય છે, ત્યાં તો વૃદ્ધ મુનિએ ઝાડો કરી નાખ્યો. મુનિ નંદીપેશના કપડાં મળમૂત્રવાળા થઈ ગયા. તેમનું શરીર પણ ગંદું થઈ ગયું. ચારે બાજુ ખરાબ વાસ આવવા માંડી, છતાં પણ તેમને મનથી પણ પેલા રોગી મુનિ પર દ્વેષભાવ ન કર્યો, પરંતુ તેમને મનમાં ચિંતન થયું કે ‘આ રોગી મુનિને કેટલું કષ્ટ થતું હશે ? અમને હું જલ્દીથી ઉપાશ્રય લઈ જઉં અને એવી સારવાર કરું કે તેઓ જલ્દી સારા અને નીરોગી થઈ જાય.’ એટલીવારમાં સ્થાનક આવી ગયું. નંદીપેશ મુનિએ પાત્રાની ઝોળી એક તરફ રાખીને રોગી મુનિને ધીમેથી નીચે ઉતાર્યા. મળમૂત્ર સાફ કરવા માટે જેવું તેમણે પાછળ ફરીને જોયું તો ત્યાં સાધુ પણ નહોતા અને મળમૂત્ર પણ નહોતા. બધું ગાયબ થઈ ગયું હતું.

નંદીપેશ મુનિને બે દિવ્ય જ્યોતિ જોવા મળી. દિવ્ય વાણી પણ સાંભળી.

તે દેવોએ કહ્યું, “ધન્ય છે તમને મુનિ નંદીપેશ ! તમારી સેવા ખરેખર અદ્ભૂત અને અનન્ય છે. અમે જેવું જાણ્યું હતું, તેનાથી પણ વિશેષ ભક્તિભાવથી તમે સેવા કરો છો. તમારી પ્રશંસા અમે ઈન્દ્ર મહારાજના મુખેથી સાંભળી હતી, તેથી અમે મુનિવેશે તમારી પરીક્ષા કરવા આવ્યા, અમને સંતોષ થયો છે તમને અપમાનજક, ગુસ્સાભરેલા અને કડવા વચનો કહ્યા, તમારું શરીર અશુચિથી ગંદું કર્યું, છતાં પણ તમે શ્રદ્ધા અને કરુણાથી સેવા કરવામાં લીન રહ્યાં. તમે અમારી કસોટીમાંથી પાર ઉતર્યા છો. અમારા દ્વારા કરેલા અપરાધની અમને ક્ષમા આપો. તમે કાંઈ માંગી લો.’

મુનિ નંદીપેણે કહ્યું, “હે દેવ ! આ જગતમાં વીતરાગનો ધર્મ અને તેના સંતો સિવાય બીજું શું મહાન છે ? હું તો માત્ર મારો ધર્મ, મારી ફરજ બજાવું છું, તે સિવાય કાંઈ નથી કરતો. એમ કરવામાં હું કોઈના ઉપર ઉપકાર પણ નથી કરતો. મને સેવાના કામથી ખૂબ જ આનંદ અને સંતોષ પ્રાપ્ત થાય છે.” આ વાત કરીને બંને દેવો તેમને વંદન કરીને પ્રસન્ન થઈને પાછા ચાલ્યા ગયા.

ક્યાં આત્મહત્યા કરવા તૈયાર ગયેલો છોકરો અને ક્યાં સેવામૂર્તિ નંદીપેણ મુનિ ! ધર્મના પ્રતાપથી કેટલું મોટું પરિવર્તન આવી ગયું.

સેવા ધર્મ ગહન બડા, અનુભવ કા યહ બેણ ।

સેવા સે સિદ્ધિ મિલે, દેખો નંદીપેણ ॥

કાવ્ય વિભાગ

(૧) બાર ભાવના (ભુધરદાસજી કૃત)

૧. અનિત્ય ભાવના (ભરત ચક્રવર્તી)
રાજા રાણા છત્રપતિ, હથિયન કે અસવાર ।
મરના સબ કો એક દિન, અપની અપની બાર ॥
૨. અશરણ ભાવના (અનાથી મુનિ)
દલ બલ દેવી દેવતા, માતા પિતા પરિવાર ।
મરતિ વિરિયા જીવ કો, કોઈ ન રાખન હાર ॥
૩. સંસાર ભાવના (ધન્ના-શાલિભદ્રજી)
દામ બિના નિર્ધન દુઃખી, તૃષ્ણાવશ ધનવાન ।
કહું ન સુખ સંસાર મેં, સબ જગ દેખ્યો છાન ॥
૪. એકત્વ ભાવના (નમિ રાજર્ષિ)
આપ એકલા અવતરે, મરેલ અકેલા હોય ।
યા કબહું ઈસ જીવ કો, સાથી સગા ન કોય ॥
૫. અન્યત્વ ભાવના (મૃગાપુત્રજી)
જહાં દેહ અપની નહીં, તહાં ન અપના કોય ।
ઘર સંપત્તિ પ્રકટ યે, પર હૈ પરિજન લોય ॥
૬. અશુચિ ભાવના (સનતકુમાર ચક્રવર્તી)
દિપે ચામ ચાદર મઢી, હાડપીજરા દેહ ।
ભીતર યા સમ જગત મેં, ઔર નહીં ઘિન ગેહ ॥
૭. આશ્રવ ભાવના (રાજા સમુદ્રપાલ)
જગવાસી ધૂમેં સદા, મોહ નીંદ કે જોર ।
સબ લૂટે નહીં દીસતા, કર્મચોર ચહું ઔર ॥
૮. સંવર ભાવના (કેશી-ગૌતમ સ્વામીજી)
મોહ નીંદ જબ ઉપરામ મેં, સદ્ગુરુ દેવ જગાય ।
કર્મ ચોરન આવત શકે, તબ કુછ બને ઉપાય ॥
૯. નિર્જરા ભાવના (અર્જુનમાળી)
જ્ઞાન-દીપ તપ-તેલ ભર, ઘર શોધે ભ્રમ છોર ।
યા વિધિ બિન નિકસૈં નહીં પૈઠે પૂરબ ચોર ॥

પંચ મહાવ્રત સંચરણ, સમિતિ પંચ પ્રકાર ।
પ્રબલ પંચ ઈન્દ્રિય વિજય ધાર નિર્જરા સાર ॥

૧૦. લોક ભાવના (શિવ રાજર્ષિ)

ચૌદ રાજૂ ઉત્તંગ નભ, લોક પુરુષ સંઠાન ।
તામે જીવ અનાદિ સે ભરમતે હૈ બિન જ્ઞાન ॥

૧૧. બોધિ દુર્લભ ભાવના (ભગવાન ઋષભદેવના ૯૮ પુત્ર)

ધન-જન-કંચન રાજ સુખ, સબહિં સુલભ કર જાન ।
દુર્લભ હૈ સંસાર ને, એક યથારથ જ્ઞાની ।

૧૨. ધર્મભાવના (ધર્મરુચિ અણગાર)

યારો સુરતરુ દેવ સુખ, ચિંતિત ચિંતા હૈન ।
બિના યાયે બિન ચિંતિયે, ધર્મ સકલ સુખ દૈન ॥

(૨) સાતા કીજોજી

સાતા કીજોજી શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ ।

શિવ સુખ દીજોજી કો સાતા કીજોજી ॥૨॥

શાંતિનાથ હૈ નામ આપકા સબને સાતાકારીજી ।

તીન ભુવન મેં ચાવાં પ્રભુજી, મૃગી મહી ? નિવારીજી ॥૧॥ કી સાતા

આપ સરીખા દેવ-ઝાત મેં ઔર નજર નહીં આવેજી ।

ત્યાગી ને વીતરાગી, મોટા મુજ મન ભાવેજી ॥૨॥ કી સાતા

શાંતિ જાપ મનમાં હી જંપતા, ચાહે સો ફલ પાવેજી ।

તાવ તેજરો દુઃખ દારિદ્ર ભય મિટ જાવેજી ॥૩॥ કી સાતા

વિશ્વસેન રામજી કે નંદન, અચલા દેવી માયાજી ।

ગુરુ પ્રસાદે ચૌથમલ કહે, ઘણા સુહાયા જી ॥૪॥ કી સાતા...

(૩) આત્મ જાગરણ

ઉઠ ભોર ભઈ ટુક જાગ સહી, ભજ વીર પ્રભુ ભજ વીર પ્રભુ ।

અબ નીંદ અવિદ્યા ત્યાગ સહી, ભજ વીર પ્રભુ ભજ વીર પ્રભુ ॥૧॥

જગ જાગ ઊઠા તૂ સોતા હૈ, અનમોલ સમય યહ ખોતા હૈ ।

તૂ કાહે પ્રમાદી હોતા હૈ, ભજ વીર પ્રભુ ભજ વીર પ્રભુ ॥૨॥

યહ સમય નહીં હે સૌને કા, હે વક્ત પાપમલ ધોને કા ॥

અર, સાવધાન ચિત્ત હોન કા, ભજ વીરપ્રભુ ભજ વીરપ્રભુ ॥૩॥
 તૂ કૌન કહાં સે આયા હૈ, અબ ગમન કહાં મન ભાયા હૈ ।
 ટુક સોચ યે અવસર પાયા હૈ, ભજ વીરપ્રભુ ભજ વીરપ્રભુ ।
 હે ચેતન ચતુર હિસાબ લગા, ક્યા ખાયા ખરયા લાભ હુઆ ।
 નિજ જ્ઞાન જગાતૂ સમ્માલ હિયા, ભજ વીરપ્રભુ ભજ વીરપ્રભુ ॥૫॥
 ગતિ ચાર ચૌરાસી લાખ રુલા, યે કઠિન કિઠિન શિવરાહ મિલા ।
 અબ ભૂલ કુમાર્ગ વિષય મત જા, ભજ વીરપ્રભુ ભજ વીરપ્રભુ ॥૬॥

જવાહર વાણી

તુમ ધન સે ચાહે જિતના પ્રેમ કરો,
 પ્રાણો સે ભી અધિક ઉસકી રક્ષા કરો,
 ઉસકે લિયે ભલે હી જાન દે દો,
 લેકિન ધન અંત મેં તુમ્હારા
 નહીં રહેગા - નહીં રહેગા
 વહ દૂસરોં કા બન જાયેગા ॥

— દિવ્ય જીવનમાંથી સાભાર

૧. ચાર વાતો (ચૌભંગી)

ચાર ગતિના કારણ

(૧) નરક ગતિના ચાર કારણ

(૧) મહા આરંભ - ૧૫ કર્મદાનનું આસક્તિપૂર્વક સેવન કરવું.

(૨) મહા પરિગ્રહ - મહાતૃષ્ણા અને મહામમત્વ રાખવું.

(૩) માંસાહાર - મધ, માંસ, ઈંડા વગેરે આહાર કરવો.

(૪) પંચેન્દ્રિય વધ - શિકાર કરવો, કસાઈનું કામ કરવું, માછલીનો, ઈંડાનો વેપાર કરવો.

(૨) તિર્યચ ગતિના ચાર કારણ

(૧) માયા કરવી (કપટ) કરવી, માયાની બુદ્ધિ રાખવી.

(૨) નિકૃતિ - ગૂઢ માયા કરવી અર્થાત્ જૂઠ સહિત માયા કરવી અથવા એક કપટ છુપાવવા બીજું કપટ કરવું.

(૩) અલીક વચન - કન્યા, ભૂમિ, પશુ વગેરેના વિષયમાં ખોટું બોલવું.

(૪) ખોટા તોલા ખોટા માપ - વસ્તુ આપતી વખતે ઓછું તોલવું. ઓછું માપવું, લેતી વખતે વધારે તોલવું, વસ્તુમાં ભેળસેળ કરવી, વધારે માપવું.

(૩) મનુષ્ય ગતિના ચાર કારણ

(૧) પ્રકૃતિની ભદ્રતા - પ્રાકૃતિક (સ્વાભાવિક, બનાવટી નહીં) ભદ્રતા (સરળતા) રાખવી.

(૨) પ્રકૃતિની વિનીતતા - સ્વભાવથી જ નમ્રતા, વિનયશીલતા રાખવી.

(૩) સાનુકાશતા - અનુકંપા (દયા) ભાવ રાખવો.

(૪) અમત્સરતા - મત્સરતા (ઈર્ષ્યાબુદ્ધિ)નો ભાવ ન રાખવો.

(૪) દેવગતિના ચાર કારણો

(૧) સરાગ સંયમ - પ્રશસ્ત રાગ સહિત સાધુત્વ પાળવું.

(૨) સંયમાસંયમ - શ્રાવકપણાનું પાલન કરવું.

(૩) બાલ તપ-આત્મશુદ્ધિસિવાય અન્ય ઉદ્દેશ્યની પૂર્તિ માટે તપ કરવું.

(૪) અકામ નિર્જરા — અભાવ, પરાધીનતા વગેરે કારણથી અનિચ્છાપૂર્વક પરિષદ અને ઉપસર્ગ સહન કરવા.

(૫) મોક્ષના ચાર કારણ

(૧) સમ્યગ્ જ્ઞાન (૨) સમ્યગ્ દર્શન (૩) સમ્યગ્ ચારિત્ર (૪) સમ્યગ્ તપ

(૬) સંસાર ઘટાડવાના ચાર ઉપાય

(૧) દાન (૨) શીલ (૩) તપ (૪) ભાવના

(૭) ચાર હંમેશા છોડવા યોગ્ય

(૧) ક્રોધ (૨) માન (૩) માયા (૪) લોભ

(૮) ચાર હંમેશાં નહીં કરવા યોગ્ય

(૧) કલેશ થાય તેવું બોલવું નહીં. (૨) દેવું થાય તેવો ખર્ચ કરવો નહીં. (૩) રોગ થાય તેવું ખાવું નહીં. (૪) પાપ થાય તેવું કામ કરવું નહીં.

(૯) મહાન બનવાના ચાર કારણ

(૧) વાણીમાં મધુરતા (૨) દૃષ્ટિમાં પ્રસન્નતા (૩) મનમાં પવિત્રતા (૪) વ્યવહારમાં કુશળતા

૨. સાત કુલ્યસન

કોઈપણ વિષયમાં લીન થઈ જવું અર્થાત્ આદતને વ્યસન કહે છે અને ખરાબ વિષયોમાં લીન થવું તે કુલ્યસન છે. જેને કારણે જીવ આકુળ-વ્યાકુળ થઈ જાય છે એને દુરાચરણ કહે છે તે સાત આ પ્રમાણે છે.

(૧) જુગાર — રૂપિયા, પૈસા અથવા કોઈપણ પ્રકારનું ધન-વસ્તુ વગેરેથી હાર-જીત થવી. શર્ત લગાવવી, સફ્ટો રમવો, આંકડા લગાવવા વગેરે જુગાર છે. જીવનમાં ભૂલેચૂકે પણ ક્યારેય જુગાર રમવો ન જોઈએ. આનાથી ધનનો નાશ થાય છે તેમ જ દુનિયામાં બદનામી થાય છે.

(૨) ચોરી — બીજાએ નહિ આપેલી વસ્તુ લેવી ચોરી છે. ચોરી કરવાથી જેલમાં જવું પડે છે અને યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે. ધન અને કીર્તિથી હાથ ધોવા પડે છે તેમ જ અવિશ્વાસનું પાત્ર બને છે.

(૩) શિકાર — કોઈપણ પશુ-પક્ષીને નિર્દયી થઈને કોઈપણ શસ્ત્રથી મારીને આનંદિત થવું. મનમાં હિંસક પ્રવૃત્તિ ઉત્પન્ન થવી શિકાર છે. શિકાર ન કરવો

જોઈએ. આમાં નિર્દોષ પ્રાણીઓની હિંસા થાય છે. શિકાર કરવાવાળા પણ દુર્ગતિમાં જાય છે અને ધર્મનો નાશ થાય છે.

(૪) મદ્યપાન — શરાબ, ગાંજો, ભાંગો વગેરે નશીલી વસ્તુઓનું સેવન કરવું મદ્યપાન છે. પદાર્થો સડાવીને આને તૈયાર કરવામાં આવે છે. તેને કારણે અનેક ત્રસ જીવની હિંસા થાય છે. સ્વાસ્થ્ય, સંપત્તિ, શક્તિ તેમજ શાંતિનો નાશ શરાબ વગેરે નશીલી વસ્તુઓથી થાય છે. આનાથી બુદ્ધિ નષ્ટ થઈ જાય છે. બીડી સિગરેટ વગેરે પીવાથી કેન્સર જેવી ભયંકર બિમારી પણ થાય છે.

(૫) માંસાહાર — ઈંડા, પંચેન્દ્રિય જીવના કલેવર ખાનારને માંસાહારી કહે છે. જેને કારણે દયાભાવનો નાશ થઈ જાય છે અને મનમાં ક્રૂરતા આવે છે. ઈંડાં પણ પૂર્ણ રૂપે માંસાહાર જ છે.

(૬) વેશ્યાગમન — વેશ્યા સાથે ગમન કરવું વેશ્યાગમન છે. આનાથી તન અને ધન બંનેનો વિનાશ થાય છે. દુનિયામાં અપયશ ફેલાય છે.

(૭) પરસ્ત્રીગમન — પોતાની સ્ત્રી સિવાય અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે રમણ કરવું પરસ્ત્રીગમન છે. આનાથી જીવ બરબાદ થઈ જાય છે. પરસ્ત્રીમાં આસક્ત મનુષ્ય પોતાનું બધું જ ગુમાવી દે છે. અંતે તે દુર્ગતિમાં જાય છે.

અજ્ઞાનતાવશ અથવા કુસંગતિથી મનુષ્યને કેટલાક એવા કુવ્યસનમાં ફસાઈ જાય છે તેને છોડવા મુશ્કેલ થાય છે. એવા કુવ્યસનોથી શું લાભ જે મનુષ્યને પરતંત્ર બનાવીને પરગામી બનાવી દે છે. આ સાત કુવ્યસનોનો ત્યાગ કર્યા વિના આત્માની સાચી ઓળખાણ થતી નથી. આના ત્યાગથી જીવ આ લોકમાં સુખી રહે છે અને પરલોકમાં પણ દુર્ગતિથી બચી જાય છે.

૩. રાત્રિ ભોજન

જીવન માટે ભોજન જરૂરી છે. ભોજન કર્યા વિના મનુષ્યનું જીવન ટકી શકતું નથી, પરંતુ ભોજન કરવાની પણ એક મર્યાદા હોય છે. જીવન માટે ભોજન છે, ભોજન માટે જીવન નથી. આજના યુગમાં ભોજન માટે જીવન બની ગયું છે. ખાવા-પીવાના સંબંધમાં પ્રાચીન નિયમ બધા ભૂલી ગયા છે. જે કાંઈપણ સારું-ખરાબ સામે આવે છે, તેને ફટાફટ ખાવા માટે મનુષ્ય તૈયાર હોય છે. ન માંસ પ્રત્યે ધૃણા છે અને ન મદ્ય (શરાબ) માટે કોઈ મર્યાદા, ન

ભક્ષ્યનું ભાન છે કે ન અભક્ષ્યનું. ધર્મની વાત તો દૂર રહી, આજે ભોજનના કેફમાં પોતાના સ્વાસ્થ્યની પણ ચિંતા નથી.

આજે મનુષ્ય સવારે ઉઠતા જ ખાવાનું ચાલુ કરી દે છે અને આખો દિવસ પશુની જેમ ખાધા જ કરે છે. ઘરમાં ખાય છે, મિત્રોના ઘરમાં ખાય છે, બજારમાં ખાય છે, બીજુ તો શું કહેવું દિવસ પૂરો થતા ખાય છે, રાતે ખાય છે અને રાતે સૂતા સૂતા પણ દૂધનો ગ્લાસ પેટમાં નાખી દે છે. પેટ છે. કાંઈ બીજું ! દિવસ-રાત આ ખટારો ભર્યા કરે છે, છતાં સંતોષ નથી.

ભારતના પ્રાચીન શાસ્ત્રકારોએ ભોજન સંબંધી સુંદર નિયમો બતાવ્યા છે. ભોજનમાં શુદ્ધતા, પવિત્રતા, સ્વચ્છતા અને સ્વાસ્થ્યનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. સ્વાદનું નહીં, માંસ અને શરાબ વગેરે અભક્ષ્ય પદાર્થો ક્યારેય પણ ખાવા જોઈએ નહિ અને સાત્ત્વિક ભોજન પણ જ્યારે ભૂખ લાગે ત્યારે જ ખાવું જોઈએ. ભૂખ વિના એક પણ કોળિયો પેટમાં નાખવો અહિતકર છે. ભૂખ લાગે ત્યારે પણ દિવસમાં બે-ત્રણવારથી વધારે ભોજન ન કરવું જોઈએ અને રાતે જરાપણ ભોજન કરવું ન જોઈએ, તે યોગ્ય નથી.

જૈનધર્મ — જૈનધર્મમાં રાત્રિભોજનના નિષેધ પર ખૂબ ભાર મૂક્યો છે. પ્રાચીનકાળમાં તો રાત્રે ભોજન ન કરવું, એ જૈનત્વની ઓળખાણ માટેનું એક વિશિષ્ટ લક્ષણ હતું. તે જૈન કેવો ? જે રાત્રિભોજન ન કરે રાત્રિભોજન કરવું તેમાં જૈનધર્મ હિંસાનો દોષ માને છે.

ઘણા એવા નાના નાના સૂક્ષ્મ જીવો હોય છે, જે દિવસે સૂર્યના પ્રકાશમાં તો જોઈ શકાય છે, પરંતુ રાતે ક્યારેય પણ જોઈ શકાતા નથી. રાતે મનુષ્યની આંખો નિસ્તેજ થઈ જાય છે, તેથી જ સૂક્ષ્મ જીવ ભોજનમાં પડીને મોટો અનર્થ કરે છે. જીવોની અજ્ઞાનતાથી હિંસા થાય છે અને પોતાના નિયમનો ભંગ પણ થાય છે.

આજના યુગમાં કેટલાક લોકો તર્ક કરે છે કે રાતે ભોજન કરવાનો નિષેધ સૂક્ષ્મ જીવોને જોઈ ન શકવાને કારણે જ કરવામાં આવે છે. જો આપણે લાઈટ ચાલુ કરી દઈએ અને તેના પ્રકાશથી તો પછી કાંઈ નુકસાન છે નહીં ને ? ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે દીવા વગેરે દ્વારા હિંસાથી બચી શકાતું નથી. દીપક, વીજળી અને ચંદ્રમા વગેરે પ્રકાશ ગમે તેટલો કેમ ન હોય, પરંતુ તે સૂર્યના

પ્રકાશ જેવો સર્વત્ર, અખંડ, ઉજ્જવળ અને આરોગ્યપ્રદ નથી. જીવરક્ષા અને સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિથી સૂર્યનો પ્રકાશ જ સૌથી વધારે ઉપયોગી છે અને ક્યારેક ક્યારેક તો એવું પણ જોવા મળે છે કે દીપક વગેરે પ્રકાશને કારણે આસપાસના જીવજંતુઓ પાસે આવી જાય છે, તેથી ભોજન કરતી વખતે તેનાથી બચવું બહુ મુશ્કેલ થઈ જાય છે.

વિજ્ઞાન : રાત્રે કરવામાં આવેલું ભોજન સ્વાસ્થ્ય માટે પણ અહિતકારી છે. હાનિપ્રદ છે. વિજ્ઞાને કરેલું ઊંડું સંશોધન — ત્યારપછી એ બતાવ્યું છે કે માનવનું તેજસ - કેન્દ્ર, જે ભોજન પચાવવાનું કામ કરે છે, તે સૂર્યાસ્ત પહેલાની સૂર્યની ગરમીને કારણે સક્રિય રહે છે અને સૂર્યાસ્ત પછી તેજસ - કેન્દ્ર થોડું સંકોચાઈને નિષ્ક્રિય થઈ જાય છે અને ન પચવાની સ્થિતિમાં આપણું તન-મન અસ્વસ્થ થઈ જાય છે. **આયુર્વેદ -** સિદ્ધાંતની માન્યતા અનુસાર સૂતા પહેલા ત્રણથી ચાર કલાક પહેલા જ ભોજન કરી લેવું જોઈએ. રાતે કરેલું ભોજન અન્નનળીમાં જ પડ્યું રહે છે, પચતું નથી, પરંતુ સડી જાય પણ અને તેવું જ મળ દ્વારા નીકળી જાય છે. એના કારણે પાચન ક્રિયા બગડી જાય છે અને પછી ભોજન પચતું નથી. તેના કારણે શરીર રોગી બની જાય છે.

પદ્મપુરાણ — પદ્મપુરાણમાં નરકના જે ચાર દ્વાર બતાવ્યા છે, તેમાં રાત્રિભોજન નરકનું પ્રથમ દ્વાર બતાવ્યું છે. પુરાણોમાં તો ત્યાં સુધી કીધું છે કે સૂર્યાસ્ત પછી ભોજન કરવાવાળાને અજ્ઞાતા અભક્ષ્ય ખાવાનું પાપ લાગે છે.

ત્યાગધર્મનું મૂળ સંતોષમાં છે. આ દૃષ્ટિએ પણ દિવસની બીજી પ્રવૃત્તિઓની સાથે ભોજનની પ્રવૃત્તિ પણ પતાવી દેવી જોઈએ તથા સંતોષ સાથે રાતે પેટને આરામ આપવો જોઈએ. એવું કરવાથી રાતે સારી રીતે ઊંઘ આવી જાય છે. બ્રહ્મચર્ય પાલનમાં પણ મદદ મળે છે અને આરોગ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. જૈનધર્મનો આ નિયમ, પૂર્ણ રીતે આધ્યાત્મિક અને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી છે. શરીર-શાસ્ત્રના જ્ઞાતા પણ રાત્રિભોજનને બળ, બુદ્ધિ અને આયુષ્યનો નાશ કરનાર બતાવે છે.

ધર્મશાસ્ત્ર અને વૈદક- શાસ્ત્રના ઊંડાણમાં ન જતા જો આપણે સાધારણ રીતે રાત્રિભોજનના નુકસાન જોઈએ તો પણ તે સર્વથા વર્જનીય છે. ભોજનમાં કીડી ખાવામાં આવી જાય તો બુદ્ધિનો નાશ થાય છે. જૂ ખાવામાં આવી જાય તો

જલોદર નામનો ભયંકર રોગ થાય છે. માખી પેટમાં આવી જાય તો ઉલ્ટી થાય છે. ગરોડી ખાવામાં આવી જાય તો કોઢ થાય છે. શાક વગેરેમાં વીંછી પેટમાં જતો રહે તો તાળવું કપાઈ જાય છે. વાળ ગળામાં ચોંટી જાય તો સ્વરભંગ થાય છે. વગેરે અનેક દોષ રાત્રિભોજનના પ્રત્યક્ષ જોવા મળે છે.

રાતના ભોજન કરવું તે અંધનું ભોજન છે. એક-બે નહીં હજારો દુર્ઘટનાઓ દેશમાં રાત્રિભોજનના કારણે થાય છે. સેંકડો લોકો પોતાના જીવનથી હાથ ધોઈ નાખે છે.

તેથી રાત્રિભોજન બધા પ્રકારે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. જૈનધર્મમાં તો તેનો નિષેધ કરેલ છે. બીજા ધર્મોમાં પણ તેને આદરની દૃષ્ટિથી જોતા નથી. મહાત્મા ગાંધી પણ રાત્રિભોજનને સારું ગણતા નહોતા. તેમની માન્યતા હતી કે જે વ્યક્તિ રાતે ભોજન કરે છે તે હિંસક છે. લગભગ ૪૦ વર્ષથી જીવજીવ રાત્રિભોજન ત્યાગના વ્રતનું ગાંધીજીએ દઢતાથી પાલન કર્યું હતું. યુરોપ ગયા ત્યારે પણ તેમણે રાત્રિભોજન નહોતું કર્યું.

આધુનિક સભ્યતાના નામે આપણે આપણી ગૌરવપૂર્ણ પરંપરાઓની ઉપેક્ષા કરવી ન જોઈએ. પશુ-પક્ષીઓ પણ રાતે ખાતા નથી, તો શું આપણે પશુ-પક્ષીથી પણ ખરાબ છીએ. આપણે આપણી પરંપરાનું દૃઢતાપૂર્વક પાલન કરવું જોઈએ. આપણે જે પણ ખાઈએ છીએ તે સાત્ત્વિક, શાકાહાર અને સૂચસ્તિ પૂર્વે ખાવું જોઈએ. પ્રત્યેક જૈનનું કર્તવ્ય છે કે તે રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરે. રાત્રે ભોજન બનાવે પણ નહીં અને ખાય પણ નહીં. આમાં શારીરિક, ધાર્મિક તેમ જ આધ્યાત્મિક લાભ મળે છે.

કીડી, કમેડી, કાગલા, રાત પડ્યા નહીં ખાય ।
મિનખ જમોરા પાઈને, રાત પડે કિમ ખાય ॥

૪. દોહા

અહિંસા

૧. સભી ચરાચર જીવોં કો, માનો આત્મ સમાન ।
સમદર્શી મહાવીર કા સદા યહી ફરમાન ॥
૨. જીવો કી રક્ષા કરે, રીતે ઈંડી છાયા ।
ઊંચા કુલ મેં ઉપજે, સીધી મિલસી જાયા ॥

૩. અંગ સે બાલક ઉપજે, અંગ સે ઉપજે જૂં ।
બાલક કી રક્ષા કરે, જૂં ને મારે ક્યૂં ॥
૪. સુખ દિયા સુખ હોત હૈ, દુખ દિયા દુખ હોય ।
આપ હણે નહીં અવર કો, તો આપ કો હણે ન કોય ।
૫. સબ આગમોં કે મન્યન મેં, બાત મિલી હે દોય ।
દુખ દિયા દુખ હોત હૈ, સુખ દિયા સુખ હોય ॥

વાણી

૧. કષ્ટ કિસી કો ના પહુંચે, તુજસે ઓ પ્રાણી,
મુંહ સે તેરે જબ નિકલે, તો બસ અમૃત વાણી ॥
૨. જિહ્વા મે શક્તિ બડી, બિગડી દેય બનાય ।
પ્રેમ કે મીઠે બોલ સે, દુશ્મન હિલમિલ જાય ॥
૩. હરડા બહેડા આંવલા, ઓર બડન કો બોલ ।
પહલે તો કડવા લગે, પીછે હોત અમોલ ॥
૪. મુખ સે જબ ભી બોલે તૂ, કડવે બોલ ન બોલ ।
ભક્તિ ભાવ મેં લીન હો, મન કી આંખે ખોલ ॥
૫. એસી વાણી બોલિયે, મન કા આપા ખોય ।
ઔરન કો શીતલ કરે, આપ ભી શીતલ હોય ॥

નમો સિદ્ધાણં
શ્રી સાધુમાર્ગી જૈન ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ, બીકાનેર
જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ પરીક્ષા - ૨૦૧૨

સમય : ૩ કલાક

ભાગ-૨

કુલ-૧૦૦

નોટ : પરીક્ષા આપતી વખતે પૂર્ણ ઈમાનદારીનો પરિચય આપો, સામાયિક કરવી શ્રેષ્ઠ છે, પરીક્ષા સમયે સામાયિક કરવાનું લક્ષ રાખવું. ઉત્તર સુવાચ્ય સ્પષ્ટ અક્ષરે લખો.

સૂત્ર વિભાગ

પ્ર.૧ ખાલી જગ્યા પૂરો : (૧૫)

૧. મંત્ર એટલે જેમાં ..... ઓછા હોય અને ..... વધારે હોય.
૨. તિક્ષ્ણુત્તોનો પાઠ ..... સૂત્રમાંથી લેવામાં આવ્યો છે.
૩. જેનાથી પાપ કપાય ને આત્મા શુદ્ધ બને તેને ..... કહે છે.
૪. ચઉવીસંપિ ..... તિથ્યરા મે પસીયંતુ.
૫. .... દોષોને ટાળીને કાયોત્સર્ગ કરવો જોઈએ.
૬. સાવજજં જોગ પચ્ચક્ખામિ ..... પજજુવાસામિ.
૭. કરણના સાધનને ..... કહે છે.
૮. ધારણ કરેલા વ્રતનો સર્વથા ભંગ કરવો ..... છે.
૯. આલોચના સૂત્રને ..... નો પાઠ પણ કહે છે.
૧૦. ધમ્મ નાયગાણં ..... ધમ્મવર ચાઉરંત ચક્કવટ્ટીણં.
૧૧. પ્રણિપાતનો અર્થ ..... થાય છે.
૧૨. જીવ વિરાધના ન થાય તેનો ઉપાય ..... છે.
૧૩. બ્રહ્મચર્યથી શરીર ..... તેમ જ ..... રહે છે.
૧૪. અરિહંત દ્વારા બતાવેલા તત્ત્વો પર શ્રદ્ધા રાખવી ..... છે.
૧૫. સામાયિક પારતી વખતે કાયોત્સર્ગમાં ..... લોગસ્સનું ધ્યાન કરે છે.

પ્ર.૨ યોગ્ય જોડકાંજોડો. નીચેની ખાલી જગ્યામાં લખો. (૧૫)

૧. સિદ્ધાણં કાયું પાણી
૨. કલ્લાણં ચક્કર આવવા

૩. દગ	સ્તુતિ કરાયેલા
૪. સંઘાઈયા	કલ્યાણરૂપ
૫. ભમલીએ	આજ્ઞાનુસાર
૬. અભિથુઆ	સિદ્ધ ભગવાનને
૭. જોગં	એકઠું કરેલું હોય
૮. પરિસુત્તમાણં	મનથી પૂજન કરાયેલા
૯. આણાએ	પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ
૧૦. મહિયા	વ્યાપારનો

(૧) ..... (૨) ..... (૩) ..... (૪) .....
 (૫) ..... (૬) ..... (૭) ..... (૮) .....
 (૯) ..... (૧૦) .....

પ્ર.૩ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર એક વાક્યમાં લખો. (૫)

૧. સામયિકમાં શેનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર :

૨. તીર્થંકર કોઈ પર પ્રસન્ન કેમ થતા નથી ?

ઉત્તર :

૩. આગાર એટલે શું ?

ઉત્તર :

૪. આરાધના એટલે શું ?

ઉત્તર :

૫. આપણા દેવ કોણ છે ?

ઉત્તર :

તત્ત્વ વિભાગ

પ્ર.૧ સાચો જવાબ શોધીને ..... માં લખો. (૧૫)

૧. બીજા વિહરમાન તીર્થંકર .....

(૧) બાહુ સ્વામીજી (૨) સુજાતનાથ સ્વામીજી (૩) યુગમંધર સ્વામીજી

(૪) ભુજંગદેવ સ્વામીજી

૨. પંદરમા વિહરમાન તીર્થકર .....
- (૧) સુબાહુ સ્વામીજી (૨) સુરપ્રભ સ્વામીજી (૩) દેવજશ સ્વામીજી
(૪) ઈશ્વર સ્વામીજી
૩. અગિયારમા વિહરમાન તીર્થકર .....
- (૧) બાહુ સ્વામીજી (૨) સુબાહુ સ્વામીજી (૩) વ્રજધર સ્વામીજી (૪)
વિશાલપ્રભુ સ્વામીજી
૪. ઓગણીસમા વિહરમાન, તીર્થકર .....
- (૧) બાહુ સ્વામીજી (૨) અનંતવીર્ય સ્વામીજી (૩) દેવજશ સ્વામીજી
(૪) મહાયશ સ્વામીજી
૫. ત્રીજા ગણધરનું નામ .....
- (૧) વાયુભૂતિજી (૨) અગ્નિભૂતિજી (૩) ઈન્દ્રભૂતિજી (૪) મેતાર્યજી
૬. અગિયારમા ગણધરનું નામ .....
- (૧) પ્રભાસજી (૨) મૌર્યપુત્રજી (૩) સુધર્મા સ્વામીજી (૪) ઈશ્વર
સ્વામીજી
૭. કરવા યોગ્ય બાર બોલોમાં શું કરવું .....
- (૧) પ્રેમ (૨) ધર્મ (૩) સેવા (૪) પરોપકાર
૮. કરવા યોગ્ય બાર બોલોમાં શું ટાળવું ?
- (૧) કુધર્મ (૨) કુસંગત (૩) કુવચન (૪) કુશીલ
૯. તપનો શ્રૃંગાર .....
- (૧) શીલ (૨) જ્ઞાન (૩) ક્ષમા (૪) ધ્યાન
૧૦. સંવરનો શ્રૃંગાર .....
- (૧) અક્રિયા (૨) મોક્ષ (૩) નિર્જરા (૪) મૌન
૧૧. મહાપાપીના બાર બોલમાંથી ચોથો બોલ .....
- (૧) આત્મઘાતી (૨) ગુરુદ્રોહી (૩) વિશ્વાસઘાતી (૪) કૃતઘ્ની
૧૨. મહાપાપી હિંસામાં બતાવે છે. ....
- (૧) સેવા (૨) ધર્મ (૩) જ્ઞાન (૪) તપ
૧૩. દયાના બાર બોલમાંથી આઠમો બોલ .....
- (૧) નિરોગી થાય (૨) દીર્ઘાયુ થાય (૩) સંતોષી થાય (૪) ચક્રવર્તીનું
પદ મળે

૧૪. જીવો પર દયા કરે તો મળે .....

(૧) તીર્થંકર પદ (૨) દેવીનું પદ (૩) ગણધરનું પદ (૪) મનુષ્યનું પદ

૧૫. મહાપાપીના બાર બોલમાંથી અગિયારમો બોલ .....

(૧) વિશ્વાસઘાતી (૨) બાળહત્યા કરવાવાળો (૩) કૃતઘ્ની (૪) વૃક્ષ કાપવાવાળો

પ્ર.૨ નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક વાક્યમાં આપો : (૧૦)

૧. ચાર ગતિ કઈ કઈ છે ?

ઉત્તર :

૨. છેલ્લી પર્યાપ્તિ કઈ છે ?

ઉત્તર :

૩. પહેલો પ્રાણ કયો છે ?

ઉત્તર :

૪. પાંચ શરીર કયા કયા છે ?

ઉત્તર :

૫. પાંચ જાતિ કઈ કઈ છે ?

ઉત્તર :

૬. અજ્ઞાન કેટલા છે અને કયા કયા ?

ઉત્તર :

૭. ચાર દર્શન કયા કયા છે ?

ઉત્તર :

૮. ચોથું-ગુણસ્થાન કયું છે ?

ઉત્તર :

૯. બારમું ગુણસ્થાન કયું છે ?

ઉત્તર :

૧૦. છેલ્લા ચાર કર્મોના નામ શું છે ?

ઉત્તર :

કથા વિભાગ

- પ્ર.૧ નીચેના વાક્યો સાચા છે કે ખોટા તે ટીક કરો. (૨૦)
૧. મહારાજ દધિવાહનની પત્નીનું નામ વસુમતી હતું ?
  ૨. ચંદનબાળાની કિંમત ૨૦ લાખ સોનામહોરો હતી ?
  ૩. ધનાવહ શેઠની પત્નીનું નામ મૂળા હતું ?
  ૪. ભગવાન મહાવીર ચૌદ બોલોનો દુષ્કર અભિગ્રહ ગ્રહણ કર્યો.
  ૫. કામદેવ શ્રાવક પાસે છ ગોકુળો હતો.
  ૭. મૃગાવતીજી ભગવાનની પહેલી શિષ્યા હતી ?
  ૮. નંદીબેણના મામાને આઠ પુત્રીઓ હતી ?
  ૧૦. નંદીબેણની પરીક્ષા લેવા માટે દેવ સાધુનું રૂપ લઈને આવ્યા હતા ?
  ૧૧. નંદીબેણના કપડા કીચડથી લથપથ થઈ ગયા હતા ?

કાવ્ય વિભાગ

- પ્ર.૧ નીચે આપેલા દોહા પૂર્ણ કરો. (૧૫)
૧. દામ બિના.....
..... દેખ્યો છાન ॥
  ૨. ધન, જન .....
..... યથારથ જ્ઞાન ॥
  ૩. શાન્તિ જાપ .....
..... ભય મિટ જાવેજી ॥
  ૪. જગ જાગ .....
..... ભજ વીર પ્રભુ ॥
  ૫. ગતિ ચાર .....
..... ભજ વીરપ્રભુ ॥

સામાન્ય જ્ઞાન વિભાગ

- પ્ર.૧ નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર ખાલી જગ્યામાં પૂરો. (૫)
૧. ખોટા તોલા ખોટા માપ કઈ ગતિમાં જવાનું કારણ છે ?
  ૨. પંચેન્દ્રિયનો વધ કરવાથી કઈ ગતિ મળે છે ?

૩. સાનુકોશતા કઈ ગતિમાં જવાનું કારણ છે ?
૪. અકામ નિર્જરાથી કઈ ગતિ મળે છે ?
૫. ખરાબ વિષયોમાં લીન થવું એટલે શું ?

પ્ર. ૨ એક વાક્યમાં જવાબ લખો :

(૫)

૧. મહા આરંભ એટલે શું ?

ઉત્તર :

૨. અલીક વચન એટલે શું ?

ઉત્તર :

૩. મોક્ષ જવાના કારણ કયા કયા છે ?

ઉત્તર :

૪. સંસાર ઘટાડવાના ચાર ઉપાય લખો.

ઉત્તર :

૫. પદ્મપુરાણમાં રાત્રિભોજનને શેનો દ્વાર બતાવ્યો છે ?

ઉત્તર :

પ્ર. ૩ જોડકા જોડો. નીચેની ખાલી જગ્યામાં લખો.

(૫)

૧. એકત્વ ભાવના	અર્જુનમાળી
૨. આશ્રવ ભાવના	નમિરાજર્ષિ
૩. નિર્જરાભાવના	સનતકુમાર ચક્રવર્તી
૪. ધર્મભાવના	રાજા સમુદ્રપાળ
૫. અશુચિ ભાવના	ધર્મરુચિ આણગાર

षड्मो सिद्धांशं
श्री साधुमार्गी जैन धार्मिक परीक्षा-२०१२

समय : ३ कलाक

भाग-२

कुल-१००

नोट : परीक्षा के दौरान पूर्ण ईमानदारी का परियय दे. सामयिक करना श्रेष्ठ है. परीक्षा समय में सामायिक करने का लक्ष्य रभे. उत्तर सुवाच्य स्पष्ट लिखे.

सूत्र विभाग

- प्र.१ निम्न रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए. (१५)
१. मंत्र यानि जिसमें ..... कम हो और ..... ज्यादा हो।
  २. तिकपुत्तो का पाठ ..... सूत्र से लिया गया है।
  ३. जिससे पाप कट जाये आत्मा शुद्ध बने उसे ..... कहते है।
  ४. यउवीसंपि ..... तित्थपर मे पसीयतुं।
  ६. सावज्जं जोगं पय्यक्खामि ..... पज्जुवासामि।
  ७. करण के साधन को ..... करते है।
  ८. धारण प्रतको सर्वथा भंग करता ..... है।
  ९. आलोचना सूत्र को ..... का पद भी कहते है।
  १०. धम्मनायगाण ..... धम्मवर याउरंत यक्कवदीण।
  ११. प्रणिपात का अर्थ ..... होता है।
  १२. ज्व विराधना न हो इसका उपाय ..... है।
  १३. ब्रह्मचर्य से शरीर ..... एवं ..... रहता है।
  १४. अरिहंत द्वारा बताये हुवे तत्त्वो पर श्रद्धा रभना ..... है।
  १५. सामायिक पारते समय-कायोत्सर्ग में ..... लोगस्स का ध्यान करते है।

प्र.२ सही जोडी बनाईये. बनाकर नीचे रिक्त स्थान पर लिखे. (१५)

१. सिद्धांशं	कय्या पानी
२. कल्लांशं	यक्कर आना
३. दग	स्तुति किये हुअे
४. संघाईया	कल्याणरूप

४. उन्नीसवें विहरमानज्ज का नाम है। (.....)
 (१) बाहु स्वामीज्ज (२) अनंतवीर्य स्वामीज्ज (३) देवयश स्वामीज्ज
 (४) महायश स्वामीज्ज
५. तीसरे गणधरज्ज का नाम है। (.....)
 (१) वायुभूतिज्ज (२) अग्निभूतिज्ज (३) इन्द्रभूतिज्ज (४) मेतार्यज्ज
६. ग्यारहवे गणधर का नाम है। (.....)
 (१) प्रत्नासज्ज (२) भौर्यपुत्रज्ज (३) सुधर्मा स्वामीज्ज (४) अकंपितज्ज
७. करने योग्य १२ बोलो में क्या कीजे। (.....)
 (१) प्रेम (२) धर्म (३) सेवा (४) परोपकार
८. करने योग्य १२ बोलो में क्या टालजे। (.....)
 (१) कुधर्म (२) कुसंगत (३) कुवचन (४) कुशील
९. तप का श्रृंगार है। (.....)
 (१) शील (२) ज्ञान (३) क्षमा (४) ध्यान
१०. सवर का श्रृंगार है। (.....)
 (१) अगिया (२) मोक्ष (३) निर्जरा (४) भौन
११. महापापी के १२ बोल में योथा बोल है। (.....)
 (१) आत्मघाती (२) गुरुद्रोही (३) विश्वासघाती (४) कृतघ्नी
१२. महापापी, हिंसा में बताता है। (.....)
 (१) सेवा (२) धर्म (३) ज्ञान (४) तप
१३. दया के १२ बोल में आंठवा बोल है। (.....)
 (१) निरोगी छोवे (२) दीर्घायु छोवे (३) संतोषी छोवे (४) यकवर्ती
 का पद मिले
१४. ज्यों पर दया करे तो मिलता है। (.....)
 (१) तीर्थंकर पद (२) देवी का पद (३) गणधरका पद (४) मनुष्य का
 पद
१५. महापापी के १२ बोल में ग्यारहवा बोल है। (.....)
 (१) विश्वासघाती (२) बालहत्या करनेवाला (३) कृतघ्नी (४) वृक्ष
 काटनेवाला

प्र.२ अेक पंडित में निम्न प्रश्नो का उत्तर निर्धारित रिक्त स्थान पर है ।
(.....)

१. यार गतियों का नाम लिखे ।

उत्तर :

२. अंतिम पर्याप्त का क्या नाम है ।

उत्तर :

३. पहले प्राण का नाम है ।

उत्तर :

४. पांय शरीर के नाम लिखो ।

उत्तर :

५. पांय जाति के नाम लिखो ।

उत्तर :

६. अज्ञान के नाम लिखो ।

उत्तर :

७. यार दर्शन के नाम लिखो ।

उत्तर :

८. यौथे गुणस्थान का नाम ।

उत्तर :

९. बारहवें गुणस्थान का नाम ।

उत्तर :

१०. अंतिम यार कर्मों के नाम लिखो ।

उत्तर :

कथा विभाग

प्र.१ सही ... या गलत बताईअे । (१०)

१. महाराजा दधिवालन की पत्नी का नाम वसुमति था ? ( )

२. यंदनबाला की कीमत १० लाख मोहरे रफी गई थी ? ( )

३. धनावह शेठ की पत्नी का नाम मूला था ? ( )

४. ल्गवान महावीर ने यौदह बोलो का दुष्कर अम्भिग्रह ग्रहण कियाथा ?
( )

પ્ર.૨ એક પંક્તિ મેં ઉત્તર લિખિએ ।

(૫)

૧. મહાઆરંભ કો પરિભાષિત કીજિએ ।

ઉત્તર :

૨. અલીક વચન કો પરિભાષિત કીજિએ ।

ઉત્તર :

૩. મોક્ષ જાને કે ચાર કારણ લિખિએ ।

ઉત્તર :

૪. સંસાર ઘટાને કે ચાર ઉપાય લિખિએ ।

ઉત્તર :

૫. પદ્મપુરાણ મેં રાત્રિભોજન કો કિસકા દ્વાર બતાયા હૈ ।

ઉત્તર :

પ્ર.૩ સહી જોડી બનાઈએ । બનાકર નિચે રિક્ત સ્થાન પર લિખો.

(૫)

૧. એકત્વ ભાવના   અર્જુન માળી

૨. આશ્રવ ભાવના   નમિરાજર્ષિ

૩. નિર્જરા ભાવના   સન્તકુમાર ચકવર્તી

૪. ધર્મભાવના   રાજસમુદ્રપાલ

૫. અશુચિભાવના   ધર્મરૂચિ અણગાર

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ

મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય

- ◆ સમતા સમાજની રચના
- ◆ વ્યસન મુક્ત રાષ્ટ્રનિર્માણ
- ◆ જીવદયા, સ્વધર્મી સેવા, માનવ સેવા ની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન
- ◆ જૈન સંસ્કૃતિ, ધર્મ, દર્શન તથા આચારના શાશ્વત સિદ્ધાન્તોનો લોક ભાષામાં પ્રચાર-પ્રસાર
- ◆ જન કલ્યાણકારી સહજ-સુબોધ સાહિત્યનું નિર્માણ
- ◆ સમ્યક જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર ની રક્ષા તથા વૃદ્ધિ માટે શિક્ષા-દીક્ષા ની સમુચિત વ્યવસ્થા
- ◆ સમાજ માં ધાર્મિક ચેતનાના અભ્યુત્થાન માટે આધ્યાત્મિક, નૈતિક, ચારિત્રિક તથા શૈક્ષણિક વિકાસ ના કાર્યો કરવા
- ◆ ધાર્મિક પરીક્ષા, સંસ્કાર શિબિર તથા સંસ્કાર પાઠશાલાના માધ્યમ થી સંસ્કાર જાગરણ તથા સ્વાધ્યાયી તૈયાર કરવા
- ◆ જૈન ધર્મના વિભિન્ન પાસાઓને જાણવા માટે પ્રયાસરત શોધાર્થિઓ તથા વિદ્વાનો ને ચથોચિત સહયોગ પ્રદાન કરવો
- ◆ ધાર્મિક, આધ્યાત્મિક તથા નૈતિક શિક્ષા માટે પાઠ્યક્રમ નિર્ધારિત કરી સમ્યક્જ્ઞાનનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવો.

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ

પ્રમુખ પ્રવૃત્તિઓ

ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ

- ◆ શ્રી સમતા પ્રચાર સંઘ
- ◆ વ્યસન મુક્તિ તથા સંસ્કાર નિર્માણ
- ◆ ધર્મપાલ પ્રચાર-પ્રસાર તથા સિરીવાલ પ્રવૃત્તિ
- ◆ સમતા જનકલ્યાણ પ્રન્યાસ
- ◆ આચાર્ય શ્રી નાનેશ ધ્યાન કેન્દ્ર, ઉદયપુર

સાહિત્યિક તથા શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ

- ◆ શ્રમણોપાસક પત્રિકા (પાક્ષિક)
- ◆ સત્સાહિત્ય પ્રકાશન
- ◆ આગમ તથા તત્ત્વ પ્રકાશન
- ◆ આચાર્ય શ્રી નાનેશ સમતા પુરસ્કાર
- ◆ સ્વ. શ્રીપ્રદીપ કુમાર રામપુરિયા સ્મૃતિ સાહિત્ય પુરસ્કાર
- ◆ સ્વ. શ્રી ચમ્પાલાલ સાંડ સ્મૃતિ પ્રતિભા ઉત્ત્રચન પુરસ્કાર
- ◆ શ્રી સુરેન્દ્ર કુમાર સાંડ શિક્ષા સોસાયટી, નોખા
- ◆ પ્રાકૃત તથા જૈન વિદ્યા વિભાગ, સુખાડિયા વિ.વિ. ઉદયપુર
- ◆ આગમ, અહિંસા-સમતા તથા પ્રાકૃત સંસ્થાન, ઉદયપુર
- ◆ શ્રી પ્રેમરાજ ગણપતરાજ બોહરા ધર્મપાલ જૈન છાત્રાવાસ, રતલામ
- ◆ શ્રી ગણેશ જૈન છાત્રાવાસ, ઉદયપુર
- ◆ શ્રી ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ, બીકાનેર
- ◆ શ્રી ગણેશ જૈન જ્ઞાન ભંડાર, રતલામ
- ◆ વિદ્વત્ નિર્માણ પ્રકલ્પ, ઉદયપુર
- ◆ સમતા બુક બેંક